

ISSN: 2146-7676

UFUK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
UFUK UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Ufuk University Institute of Social
Sciences

Yıl / Year: 3

Sayı / No: 6

Yıl / Year: 2014

www.ufuk.edu.tr

UFUK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Sahibi Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına: Rektör: Prof. Dr. Aral EGE	ISSN: 2146-7676
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	
Editör Yrd. Doç. Dr. Güner KOÇ AYTEKİN	Yardımcı Editörler Arş. Gör. Çağlar DOĞRU Arş. Gör. Hazel BAŞKÖY Arş. Gör. Mehmet Gökhan UZUNER Arş. Gör. Ozan MUTLU

Danışma Kurulu	Hakem Kurulu
Prof. Dr. Oya AKGÖNENÇ (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Emine AKYÜZ (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Orhan AYDIN (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Semih BÜKER (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Halil CİN (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Türkmen DERDİYOK (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Cenap ERDEMİR (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Cengiz ERTEM (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Şanal GÖRGÜN (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Sadi GÜNDOĞDU (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Coşkun İKİZLER (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Tuğrul İNAL (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Ali Naim İNAN (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Ahmet KOCAMAN (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Erdoğan ÖNER (Ufuk Üniversitesi) Doç. Dr. Enver ÖZCAN (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Osman Metin ÖZTÜRK (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Gülsev PAKKAN (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Refia PALABIYIKOĞLU (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Erdiç TOKGÖZ (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Özkan ÜNVER (Ufuk Üniversitesi) Yerel Süreli Yayın Basım Yeri: Başkent Klîşe Matbaacılık Bayındır Sokak 30/E Kızılay/Ankara Basım Tarihi: 15.12.2014	Yrd.Doç.Dr. Ayça GELGEÇ BAKACAK (Hacettepe Üniversitesi) Doç.Dr. Emel ERDOĞAN BAKAR (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Mine GENÇEL BEK (Ankara Üniversitesi) Yrd.Doç.Dr. Rahşan BALAMİR BEKTAŞ (Ufuk Üniversitesi) Yrd. Doç. Dr. Gülden BİLAL (Ufuk Üniversitesi) Doç.Dr. Özlem BOZO (ODTÜ) Prof. Dr. Abdülvahit ÇAKIR (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Çiler DURSUN (Ankara Üniversitesi) Dr. Çağay DÜRÜ (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Şefika Şule ERÇETİN (Hacettepe Üniversitesi) Prof. Dr. Hamiyet Sezer FEYZİOĞLU (Ankara Üniversitesi) Yrd. Doç. Dr. Turgut GÜMÜŞ (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Nazife GÜNGÖR (Arel Üniversitesi) Prof. Dr. Gülden GÜVENÇ (Işık Üniversitesi) Prof. Dr. Sedat İŞIKLI (Hacettepe Üniversitesi) Prof. Dr. Elif Tekin İFTAR (Anadolu Üniversitesi) Yrd. Doç. Dr. Eda KARACAN (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Ahmet KOCAMAN (Ufuk Üniversitesi) Doç. Dr. Birsan ŞAHİN KÜÇÜK (Hacettepe Üniversitesi) Prof. Dr. Müslüme NARİN (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Cemal OĞUZ (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. M.Tuba ONGUN (Gazi Üniversitesi) Yrd. Doç. Dr. Bahar ÖZ (ODTÜ) Prof. Dr. Ömer ÖZYILMAZ (İstanbul Aydın Üniversitesi) Prof. Dr. Gülsev PAKKAN (Ufuk Üniversitesi) Yrd. Doç. Dr. M. Akif SÖZER (Gazi Üniversitesi) Yrd. Doç. Dr. Meltem ANAFARTA ŞENDAĞ (Ufuk Üniversitesi) Doç. Dr. Çiğdem SAĞIN ŞİMŞEK (ODTÜ) Dr. Şafak TAKTAK (Ahi Evran Üniversitesi) Doç. Dr. Sezgin VURAN (Anadolu Üniversitesi)

Dergimizin temel amacı; bilimsel normlara ve bilim etiğine uygun, sosyal bilimler alanında tercih edilen nitelikli ve özgün çalışmalarını yayımlayarak akademik alana katkıda bulunmaktır. Dergiye gönderilen yazılar, derginin yazım kurallarına uygun olarak hazırlanarak değerlendirme sürecine girmek üzere sbdergi@ufuk.edu.tr elektronik posta adresine gönderilmelidir.

Copyright@Aralık 2014
Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

*Tüm hakları mahfuzdur.
Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda en az bir kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanan makalelerin dil ve bilim sorumluluğu yazara aittir. Dergide yer alan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Elektronik ve mekanik (fotokopi dâhil) herhangi bir şekilde izinsiz kullanılamaz ve çoğaltılamaz.*

Yönetim yeri: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Mevlana Bulvarı No:86-88 06520 Balgat / Ankara	Tel: 0312 2044449 Faks: 0312 2872390 E-Posta: sbdergi@ufuk.edu.tr İnternet Adresi: http://www.ufuk.edu.tr
--	--

UFUK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl : 3

No: 6

Yıl: 2014

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	5-6
Güner KOÇ AYTEKİN	
2014 Yılı Biterken Global Piyasalardaki Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye: Kur, Faiz ve Enflasyon	7-18
Niyazi ERDOĞAN	
Sürdürülebilir Turizmde Türkiye Nasıl Başarılı Olur.....	19-36
Gamze TANIL	
Üniversite Öğrencilerinin Benlik Saygısı ve Beden İmgesi Memnuniyetinin Bağlanma Stilleri Açısından İncelenmesi	37-49
Hilal İNANIR, Funda KUTLU	
Tarihsel Gelişimi Açısından Çocuklarını Öldüren Anneler: Bir Derleme Çalışması.....	50-74
Salih Murat EKE	
Üniversite Sınavına Hazırlanan Öğrencilerde Olumlu-Olumsuz Mükemmeliyetçilik, Eğitime Yönelik Değişkenler, Sınav Kaygı Düzeyi ve Sınav Başarısı Arasındaki İlişkiler.....	75-100
Fatma Işıl YENİKAYNAK, Meltem ANAFARTA ŞENDAĞ	
Evlilik Öncesinde Romantik İlişki Yaşamaya Yönelik Sosyal Kontrol Ölçeğinin Üniversite Öğrenci Örneklemiyle Geliştirilmesi.....	101-116
Rahşan BALAMİR BEKTAŞ, Eda KARACAN	
Travma Sonrası Büyüme	117- 143
Çağay DÜRÜ	
Yayım Alanı, Yazım Kuralları ve Yazıların Değerlendirme Süreci.....	144-146

JOURNAL OF UFUK UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

Year: 3

No: 6

Year: 2014

CONTENTS

Presentation.....	5-6
Güner KOÇ AYTEKİN	
Developments in Global Economic Markets Towards The End of 2014 and Turkey: Exchange Rate, Interest Rate and Inflation.....	7-18
Niyazi ERDOĞAN	
How to Achieve Sustainable Tourism in Turkey?.....	19-36
Gamze TANIL	
An investigation of University Student's Self-esteem and Body Image Satisfaction with Respect to Their Attachment Styles.....	37-49
Hilal İNANIR, Funda KUTLU	
From the Perspective of Historical Development of Mothers Killing Their Children: A Compilation Study.....	50-74
Salih Murat EKE	
The Relationship Between Positive – Negative Perfectionism, Education Related Variables, Test Anxiety and Test Performance in Students Preparing for The University Exam.....	75-100
Fatma Işıl YENİKAYNAK, Meltem ANAFARTA ŞENDAĞ	
The Development of Social Control Scale toward Engage in Premarital Romantic Relationship with a Student Sample: Preliminary Study.....	101-116
Rahşan BALAMİR BEKTAŞ, Eda KARACAN	
Posttraumatic Growth.....	117-143
Çağay DÜRÜ	
Guidelines for Contributors	144-146

SUNUŞ...

Üniversiteler ve akademik çevrelerce ilgi ile izlenen Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, üçüncü yılını, altıncı sayısı ile birlikte geride bırakırken yayın hayatını etkin ve verimli bir şekilde devam ettirmektedir. Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi olarak geçmiş sayılarımızda olduğu gibi; sosyal bilimler alanında yaşanan bilimsel gelişmelerin izlendiği, özgün çalışmaların yer aldığı, bu yeni sayımızda da siz değerli okuyucularımızla buluşmanın mutluluğunu ve gururunu yaşıyoruz. Dergimize göstermiş olduğunuz ilgiye en içten teşekkürlerimizi sunarız.

Dergimizin 2014 yılı ikinci sayısında, beş tanesi “psikoloji” alanında olmak üzere yedi tane bilimsel çalışma yer almaktadır.

Bu sayıda yer alan, **“2014 Yılı Biterken Global Piyasalardaki Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye: Kur, Faiz ve Enflasyon”**, adlı ilk çalışma, Yrd. Doç. Dr. Niyazi ERDOĞAN tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışma, 2014 yılı biterken, dünya ekonomilerindeki gelişmelerin global finans ve Türkiye piyasalarını nasıl etkileyeceğine dair değerlendirmeleri içermektedir.

İkinci sırada, **“How to Achieve Sustainable Tourism in Turkey?”**, adlı çalışma, İngilizce olarak, Yrd. Doç. Dr. Gamze TANIL tarafından ele alınmıştır. Bu çalışmada, Türk turizm sektörünün sorunları ve sürdürülebilir turizm yaklaşımları ve yakın gelecekte bunların uyumlu hale getirilmesi için uygulanabilecek yöntemler tartışılmaktadır.

Üçüncü sırada, Psikolog Hilal İNANIR ve Yrd. Doç. Dr. Funda KUTLU tarafından ele alınan **“Üniversite Öğrencilerinin Benlik Saygısı ve Beden İmgesi Memnuniyetinin Bağlanma Stilleri Açısından İncelenmesi”**, adlı çalışma yer almaktadır. Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin anne ve babalarına yönelik bağlanma stillerinin, benlik saygısı ve beden imgesi memnuniyetleri ile ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Dördüncü sırada bulunan, **“Tarihsel Gelişimi Açısından Çocuklarını Öldüren Anneler: Bir Derleme Çalışması”** adlı çalışma, Doç. Dr. Salih Murat EKE tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada, anlaşılması zor, topluma oldukça vicdansızca gelen bu suç tipini daha iyi idrak edebilmek için öncelikle tarihteki ve kültürlerdeki yerine, hukuki yönüne ve çocuk öldürmenin arkasında yatan motivlere yönelik literatürdeki çalışmalara ve yine bu tip cinayetlerin psikopatolojik yönlerine değinilmeye çalışılmıştır.

Beşinci sırada, **“Üniversite Sınavına Hazırlanan Öğrencilerde Olumlu- Olumsuz Mükemmeliyetçilik, Eğitime Yönelik Değişkenler, Sınav Kaygı Düzeyi ve Sınav Başarısı Arasındaki İlişkiler”** adlı çalışma yer almaktadır. Uzman Psikolog Fatma Işıl YENİKAYNAK ve Yrd. Doç. Dr. Meltem ANAFARTA ŞENDAĞ tarafından ele alınan bu çalışma; olumlu ve olumsuz mükemmeliyetçiliğin, eğitime yönelik değişkenler (okul tipi, daha önce girilen üniversite sınav sayısı, çalışma süresi gibi), sınav kaygısı ve başarısı ile ilişkisini inceleme amacını taşımaktadır.

Altıncı sırada, Yrd. Doç. Dr. Rahşan BALAMİR BEKTAŞ ve Yrd. Doç. Dr. Eda KARACAN tarafından ele alınan **“Evlilik Öncesinde Romantik İlişki Yaşamaya Yönelik Sosyal Kontrol Ölçeğinin Üniversite Öğrenci Örneklemiyle Geliştirilmesi”** adlı çalışma yer almaktadır. Bu çalışmada, üniversite çağındaki gençlerin, evlilik öncesinde, romantik ilişki yaşama biçimlerinde, sosyal kontrol algısını ölçmeye yönelik ölçme aracı geliştirmek amaçlanmıştır.

Yedinci sırada yer alan **“Travma Sonrası Büyüme”** adlı son çalışma, Öğr. Gör. Çağay DÜRÜ tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada, travma sonrası büyümenin, travmatik olaylar sonrasındaki psikolojik destek çalışmalarının düzenlenmesinde önemli bir kavram olduğu ele alınmaktadır.

Bu sayımızda da gerek üniversitemizden gerekse farklı üniversite ve kurumlardan önemli çalışmalarda bulunmak suretiyle dergimize katkı sağlayan değerli araştırmacı ve bilim insanlarına, çalışmaların değerlendirme sürecinde katkı sağlayan değerli hocalarımıza, basım öncesi ve sonrasındaki hazırlıklarda özveri ile çalışan değerli tüm Üniversite personelimize en içten teşekkürlerimizi sunarız.

Dergimizin okuyuculara yararlı olması dileğiyle...

Saygılarımla,

Yrd. Doç. Dr. Güner KOÇ AYTEKİN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Editörü

2014 YILI BİTERKEN GLOBAL PİYASALARDAKİ EKONOMİK GELİŞMELER ve TÜRKİYE: KUR, FAİZ VE ENFLASYON

Niyazi ERDOĞAN*

ÖZET

Global finansal krizin başlangıcından günümüze uzun zaman geçti. Her yeni yıla girerken ekonomi yorumcularınca yapılan değerlendirmelerde iyimser beklentilere rağmen, krizi üreten ve dünyaya yayan ABD ve kısmen İngiltere dışında gelişen ve gelişmekte olan büyük ülkelerde 2014 yılında da sorunların çözülmesi bir yana Avrupa Bölgesi ve Japonya'da deflasyon riski artmış, büyük gelişmekte olan ülkelerde, örneğin BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkelerinden üçünde (Brezilya, Rusya ve Güney Afrika) resesyon belirtileri, en büyükleri olan Çin'de yapısal bir yavaşlama görülmektedir.

Bu çalışma, 2014 yılı biterken, dünya ekonomilerindeki gelişmelerin global finans ve Türkiye piyasalarını nasıl etkileyeceğine dair değerlendirmelerimi içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Global Finansal kriz, Gelişmiş ülkeler, Gelişmekte olan ülkeler, kur, faiz, enflasyon

DEVELOPMENTS IN GLOBAL ECONOMIC MARKETS TOWARDS THE END OF 2014 AND TURKEY: EXCHANGE RATE, INTEREST RATE AND INFLATION

ABSTRACT

It has been quite a while after the global financial crisis. Contrary to the positive assessments by economy commentators towards each New Year, except in America and partly in England as the countries which created and are exporting the crisis, the economic situation is not getting better than before. On the contrary, threat of deflation is raising in Europe and Japan. There are signs of recession in Brasil in Russia and South Africa (in the bigger three of developing countries of BRICS), and structural slowing is taken place in China (in the biggest country of BRICS).

This study includes my assessments on the effects of developments in the world economies on the global financial and Turkish markets towards the end of 2014.

Keywords: Global financial crisis, developed countries, developing countries, exchange rate, interest rate, inflation.

*Yrd. Doç. Dr. Ufuk Üniversitesi, İ.İ.B.F. Uluslararası Ticaret Bölümü, e-posta: dnmierdogan@gmail.com

A-KÜRESEL GENEL GÖRÜNÜM ÖZETİ

Dünya Ticaret Örgütü(DTÖ) 2014 yılında dünya ticaretinde büyüme hızında, artan jeopolitik gerilim ve riskler, bölgesel çatışmalar ve ebola salgını gibi sağlık krizleri etkisiyle yavaşlama uyarısını yaptı. DTÖ uzmanları, dünya ticareti için 2014 yılı büyüme tahminlerini yüzde 4,7 düzeyinden yüzde 3,1'e, 2015 büyüme tahminlerini de yüzde 5,3 düzeyinden yüzde 4'e çektiler.

Küresel kriz süresince gelişmiş ülkeler (GÜ) para politikalarını, gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) hem para hem de maliye politikalarını gevşeterek kriz etkilerini gidermeye çalıştılar. Geldiğimiz noktada gelişmiş ülkelerin uzun dönemli durgunluk (secular stagnation) sürecine girdiği, bu nedenle de gelişmekte olan ülkelerin, ticaret kanalıyla yüksek büyüme oranlarına erişmelerinin çok zor olduğu görülmektedir.

Küresel krizin başladığı 2008 öncesinde yüzde 4'ün üzerinde büyüyen dünya ekonomisi kriz yılında yüzde 1,5 büyüüp 2009 yılında yüzde 2,1 küçüldükten sonra, başta Çin olmak üzere GÜ'lerin katkısıyla 2010'da yüzde 4,1 büyümüş, sonraki yıllarda yüzde 3'e bile ulaşmayan büyüme hızları gerçekleşmiştir. Dünya ekonomisindeki bu yavaşlama, doğal olarak dünya ticaretini de yavaşlatmaktadır.

Euro Bölgesindeki bazı ülkelerde 2014 yılın başında bir iyileşme görülmekte iken, Nisan 2014 ayında Uluslararası Para Fonu (IMF), bölge genelinde GSYH büyüme beklentisini yüzde 1'den yüzde 1,2'ye yükseltmiş, 2015 yılında büyümenin hızlanarak devam edeceğini öngörmüştü.

Bugün bölgeye baktığımızda İtalya'nın resesyonda olduğu, toparlanma konusunda umut vermediği görülmektedir. Fransa'da büyüme sifıra yakın olup, ekonomisi en güçlü Almanya'nın bile yılın ilk yarısındaki verilere göre GSYH'ı azalma göstermiştir. Kemer sıkma politikasını savunan Finlandiya'nın büyümesi sifırın altındadır.

Kısaca Euro Bölgesi bir finansal krizden ziyade bir "duraklama krizi" yaşamakta olup, Ukrayna-Rusya gerilimi iyileştirmeyi zorlaştırabilecektir.

Bu arada İskoçya'da "bağımsızlık referandumu" gerçekleştirmiş, sonuçta İngiltere'ye bağlılığın galip gelmesi, AB ülkelerinin ihracat pazarlarını kaybetme riskini ve 2007 yılından beri İngiliz finans sektörüne gelen yaklaşık 100 milyar Sterlin'lik yabancı yatırımı olumsuz etkileyerek finansal risk yaratma endişesini gidermiştir. Zira, referandum endişesiyle son bir ay içinde İngiltere'den 27,3 milyar dolar çıkmıştır. Aynı şekilde en büyük üçüncü ihracat pazarı olması nedeniyle Almanya'nın yatırımcı morali Eylül ayında gerileyerek Aralık 2012'den bu yana en düşük seviyeye düşmüştür.

ABD'nin uyguladığı parasal genişleme politikası ile Federal Reserve Bank (FED)'in dünyaya pompaladığı düşük faizli ve yüksek miktarlı fonlardan yararlanan, bizim de içinde bulunduğumuz tasarrufu düşük ülkeler, FED kararlarını dikkatle izlediler. FED'in Eylül toplantısından sonraki, açıklamada genişleme ile ilgili olarak "kayda değer süre" ifadesi kullanılması henüz bilinmeyen bir süre için likiditenin azalmayacağını göstermiştir.

FED'in faizleri beklentilerden önce arttırabileceği endişesi ile fon yöneticileri gelişmekte olan piyasalardaki yatırımlarında kesintiye gitmektedir. Uluslararası Finans Enstitüsü (İİF)'nin son verilerine göre Mayıs – Temmuz arasında aylık ortalama 38 milyar dolar olan gelişmekte olan ülke finansal yatırımları, Ağustos ayında 6 milyar dolara gerilemiştir.

Bloomberg anketine katılan ekonomistler, global ekonominin son beş yıldır istikrarlı bir büyüme göstermesine rağmen, enflasyondaki durağanlığın sürmesi nedeniyle FED Başkanı Janet Yellen'in faiz oranlarını 2015/2017 yılları arasında kademeli olarak arttıracağı yönünde görüş bildirdiğini belirtmişlerdir.

Kısacası, Dolar'daki güçlenme eğilimi son FED toplantısından çok önce başlamış, toplantı sonrasında eğilim artmış olup, bunun orta vadeli bir trend haline dönüşmesi ve gelişmekte olan ülke piyasaları üzerinde baskı yapması beklenmelidir.

Bu arada IMF de global ekonominin, büyük finansal piyasalardaki risk alımlarından ileri gelen büyüyen bir riskin ve jeopolitik gerilimlerin global ekonomiye zarar verebileceğini, ABD para politikasında veya Ukrayna ve Orta Doğu'daki çatışmalarda sürprizler olması halinde bu finansal piyasalarda oluşan gazın hızla boşalacağı uyarısında bulundu.

Avrupa cephesinde, Başkan Mario Draghi'nin Avrupa Merkez Bankası (ECB)'nin yatırımların hızlandırılmasına yönelik olarak bankalar aracılığıyla 400 milyar Euro'luk uzun vadeli yeniden fonlama imkanı (LTRO) imkanı sunacakları ve bu imkanı 2018 yılına kadar devam ettireceklerini bunun da bankalara toplam kredi hacminin yüzde 7'si kadar yeni fonlama imkanı yaratacakları konusunda Haziran ayında yaptığı açıklama sonrasında konu ve uygulamalar hakkında tartışmalar hala devam etmektedir.

ECB Başkanı Draghi, birkaç gün önce bir radyoya verdiği demeçte, Euro Bölgesi para politikalarının uzun bir süre gevşek kalacağını, hedeflerinin ultra düşük enflasyonu yeniden yüzde 2'ye yakın seviyeye yükseltebilmek olduğunu, diğer ekonomilerin para politikaları iyileşme ile birlikte sıkılaşılmaya gidilse bile ECB politikaları destekleyici olarak kalmaya devam edeceğini söylemiştir.

Euro bölgesinin enflasyonu 2011'den beri düşmekte olup işsizlik rekor seviyelerdedir. Draghi, Euro birliğinde doğrudan bir deflasyon görmediğini belirterek en büyük tehlikenin işsizlik olduğunun altını çizmiş, IMF Başkanı Lagarde de, Euro bölgesinde

genişletici maliye politikaları uygulanması gerektiğini söyleyerek Draghi'ye destek vermiştir. AB istatistik ofisi Eurostat'ın verilerine göre 18 ülkeli Euro bölgesinin enflasyonu bir önceki aya göre yüzde 0,1 yükselirken, bir önceki yıla göre artışın yüzde 0.4 olduğu belirtilmektedir.

ECB'nin parasal genişlemesinden ülkemizin de yararlanabileceğini, FED daralmaya giderken, bölgemizdeki jeopolitik gelişmelerin getireceği riskleri düşünmezsek finansal açıdan şans olduğunu söylemek mümkündür.

GOÜ'lerin en güçlü ekonomiye sahip Çin'de de büyüme ve bankacılık sisteminde sorunlar yaşanmakta, geçmiş yıllardaki ekonomik performans düşmektedir.

B- TÜRKİYE'DE GÜNCEL FİNANSAL DURUM

Küresel kriz daha başlamadan, 2006 ve 2007 yıllarında ABD Bankacılığının zaaflarından kaynaklanan bir finansal krizin açık belirtilerini işaret etmiş, ülkemize olacak ekonomik ve finansal etkilerini öngörmeye çalışmış, bunu başta yönettiğimiz kurumlar olmak üzere paylaşmışım.

Geçtiğimiz süre içinde maalesef öngörülerimiz fazlasıyla gerçekleşti. Sonraki yazılarımda, ve çeşitli platformlarda ise ülkemizin kronik finansal sorun sarmalından kurtulmak için ivedilikle yapılması gerekenleri ısrarla belirttim.

Özetle;

- Dış fonlara, özellikle para ve sermaye piyasalarına gelen, “sıcak para” denilen fonlara güven duyulmaması, yerel tasarrufların arttırılması için radikal tedbirler alınması,
- Bankacılık pasif vade yapısının orta ve uzun vadeli kredi için uygun olmadığı (yerel kaynak ortalama vadesi 45 gün), o nedenle ileride kredi balonu oluşabileceği,
- Dışarıdan gelen dövizlerin “üretim” yerine başta konut ve AVM olmak üzere rant sağlayıcı yatırımlara gittiği, katma değer sağlayıcı üretimin ihmal edildiği,
- Küresel pazarlarda rekabet edilebilecek marka ve yüksek teknolojik üretim yerine geleneksel ürün ihracatın yapıldığı, ihraç edilen sanayi ürünlerinin yüzde 60 oranının üzerinde ithalatla karşılandığı,
- Cari açığın kronik hale gelmesinin ve kapatılma ihtimalinin bulunmamasının finansal riski ve kırılganlığı arttırdığı,
- Devletin borç rasyolarının Maastricht kriterlerine göre iyi olmasına rağmen, özel sektörün kısa vadeli dış finansal borçlarının her yıl artarak devam ettiği,

sektörde finansal riskleri yönetecek kadroların çok az olduğu, dolayısıyla başta kur riski olmak üzere tüm mali risklere açık olduğu,

- Herhangi bir küresel ve yerel politik, sosyal ve jeopolitik riskte kur ve faizin artmasının piyasalar ve firma bilançolarını aşırı bozacağı, zaten kıt kaynaklar ile çalışan işletmelerin sermayelerini yitirmesine, iflasların, takiplerin artmasına yol açacağı,
- Bağımsız mali kuruluşlara müdahale edilmesinin değerlendirmelerine sert çıkışlar yapılmasının özellikle yurtdışı ilgili kişi, kurumlar (yatırımcılar, değerlendirme kuruluşları vs) nezdinde ülke prestij kaybına neden olacağı,
- Eğitim sistemimizin ileri teknolojik ürün geliştirilmesi ve üretilmesi amaçlarına uygun olarak yeniden yapılandırılması , ar-ge ve inovasyon kültürünün geliştirilmesi,
- Hane halkının tüketim alışkanlıklarının (kredi kartı, taksitli satışlar vs) sosyo ekonomik bozulmalara neden olacağı, bu harcamaların mutlaka belli kriterlere bağlanması,
- Sermaye Piyasalarının mutlak surette “etkin” ve “derin” olmasının sağlanması, Türk firmalarına ortaklık ve paylaşım kültürünün yerleştirilmesi, yatırımların Sermaye Piyasalarından fon sağlanması,
- Dış fonların en küçük bir riskte ülkeyi terkettikleri, bizim gibi ekonomisi hassas dengelerle giden ülkelerde asıl bu fon çıkışlarının yönetmenin zor olduğu, bu yüzden Merkez Bankası'nın bağımsız ve basiretli yönetim sergilemesi gerektiği, siyasi müdahalelerin dış yatırımcı devlet ve kurumlar tarafından olumsuz değerlendirileceği,

konularında hassasiyetimizi ve olası riskleri sürekli gündeme getirdik.

Başta ekonomi yönetimi olmak üzere iş kesiminde ancak son zamanlarda bu konular konuşulmaya başlandı. Yalnız bizde değil, bizim gibi GOÜ'ler içinde kırılma noktaları sürenlerde eminim aynı konular konuşulmaktadır. Gelişmemişliğin ortak paydası ve gelişmişlerden en büyük farkı, olay gerçekleşikten sonra farkına varmak, bir şekilde sorunu geçiştirmek, sonra yine ev ödevlerini “unutmak”tır.

I-phone'in bundan önceki modeli olan 5'in dünyada 500 milyonun üzerinde satıldığını okumuştum. Ar-ge maliyetleri yüksek, Çin'e imalat yaptırdıkları için de düşüktür. Adedi 500 Dolardan satılsa alın size 250 milyar dolar. Ali Baba.com adlı Çin'li e-ticaret sitesi NewYork'ta BABA kısaltmasıyla işlem gördü. Şirketin toplam değeri 231 milyar Dolar! Özel sektörümüzün toplam borcu kadar!

Ülkemizin teknolojik ihracatı toplam ihracatımızın yüzde 2'si civarında. 20 yıl önce aynı lig'de olduğumuz Güney Kore'de bu oran yüzde 25'lerin üzerindedir.¹

Bu üç örnek yüksek teknolojik eşiği aşmanın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Son iki ayda ülkemiz politik, jeopolitik, ve finans açısından önemli gelişmelere sahne oldu;

- İyi bir haber olarak, Cari işlemler açığı düşünmekte olup, Ocak – Temmuz döneminde, geçen yılın aynı dönemine göre 16 milyar 581 milyon dolar azalarak 26 milyar 767 milyona gerilemiştir. Açık, Temmuz ayında 2 milyar 634 milyon dolar, yıllıklandırılmış bazda ise 48 milyar 485 milyon dolar gerçekleşmiştir.
- Ancak önemli kronik olumsuzluk olan dış borç stoku içindeki “Kısa Vadeli Dış Borç Stoku” Temmuz ayında yüzde 0,7 artışla 130,2 milyara çıkmıştır. Bu dönemde Bankalar kaynaklı kısa vadeli dış borç stoku yüzde 1,6 artarak 92,5 milyar dolara yükselirken, diğer sektörlerin K.V. borç stoku yüzde 1 azalarak 37,1 milyar dolara inmiştir. Bankaların döviz kuru riski yönetimi açısından daha etkin yönetileceği düşünülürse bu durumun da olumlu olduğu söylenebilir.

TC. Merkez Bankası'nın uzmanları tarafından yayınlanan bir çalışmada² şirketlerin döviz borçlarının görünenden daha düşük düzeyde risk oluşturduğu ileri sürülmüştür. Çalışmada, döviz geliri sınırlı, ancak yabancı para cinsinden borçlu şirketlerin kur riskinden kaçınmak için çeşitli araçlar kullanıldığı, küçük şirketlerin giderek, daha az ve daha uzun vadeli borcu bulunduğu belirtilmiştir.

Bu tesbit, Türk iş adamının giderek risklere karşı daha duyarlı ve ihtiyatlı davrandığını göstermesi açısından umut vericidir.

Özel sektörün dış borcu Haziran sonunda 278 milyar dolarla rekor düzeye çıkmıştır. Buna karşılık alacakların da olduğunu savunanlar çıkmış, ancak yine Haziran sonu itibarıyla döviz varlık ve yükümlülük arasındaki fark (açık pozisyon) 179 milyar dolardır.

Dolardaki 10 kuruşluk artış özel sektöre 28 milyar TL'lik, açık pozisyonunun ise 18 milyar TL'lik yük getirmesi demektir. Özel sektörün kısa vadeli dış borcunda Temmuz ayında 1,4 milyar dolar azalma gerçekleşmiş olup bu

¹ Tepav (Türkiye Ekonomi politikaların Vakfı. Güney Kore inovasyondaki başarısını nelere borçlu? Türkiye için çıkarımlar. S.Arslanhan Y. Kurtsal 2010.

² Timur Hülagü ve Cihan Yaşar (uzmanlar) 2002 -2013 verileri ışığında şirketlerin dövizli dış borçlarının riski

iyiye işaret sayılabilir. Ancak 277 milyar dolarlık dış borç yine de çok önemlidir.

- Öte yandan, yabancıların Ağustos itibariyle ülkemizde 153 milyar dolarlık varlığı bulunmaktadır. Bunun 64 milyar doları hisse senedinde, 53 milyar doları iç borçlanma senedinde, 36 milyar da mevduat ve benzeri yatırım araçlarındadır. Ülkeye olan güven ve yüksek verim için gelen bu fonların ülkütülmemesi çok önemlidir.
- Dünyadaki krize rağmen milyarder sayısı her geçen yıl artmaktadır. Singapur merkezli Wealth-x ve UBS tarafından yapılan bir araştırmaya göre, dünyada en az 1 milyar doları olan insan sayısı 155 kişi artarak 2325 kişi olmuştur. Sıralamada İstanbul'da oturan dolar milyarderi sayısı 35 olup, bu sayı ile Paris ve Dubai'yi geçmiştir.
- Diğer bir olumlu gelişme, Finansal Kurumlar Birliğinin (FKB)nin Eylül ayındaki açıklamasında Bankacılık dışı finansman şirketlerinin aktif büyüklüğünün 2014 yılının ilk 6 ayında 70 milyar TL'ye ulaşmış olması ve finans sektöründeki paylarının yüzde 3,8 e yükselmesidir. Finansman çeşitlendirmesi ve alternatif finans açısından önemli kurumlar olan Leasing'de 30,2 milyar TL, Faktöring'de 23 milyar TL, finansman şirketlerinde 17 milyar TL aktif büyüklüklerin olduğu açıklanmıştır.
- Dünya Ekonomik Forumu (WEF) "Bölgesel kalkınma için kaynakların ortaya çıkarılması" konulu toplantısı 8 - 9 Eylül tarihinde İstanbul'da gerçekleşmiştir. 70'den fazla ülkeden 600 üst düzeyde katılımın sağlandığı bu toplantının ülkemizde yapılmasının, her açıdan faydalı ve olumlu bir gelişme olduğunu belirtmek gerekir.

Finans sektöründe son 6-7 yıldır hep olumsuzluklardan bahsederken ülkemizin kriz döneminde, temelde tek partili hükümet ve değişmeyen ekonomi yönetimi nedeniyle siyasi istikrarı ve yüksek verim için gelen yabancı fonlarla göreceli rahat bir süreç yaşandığı bir gerçektir.

Ancak ABD'deki finansal gelişme ve kararlar yanında son iki ayda şiddetlenen Ukrayna-Rusya çatışması, var olan Kuzey Irak ve Suriye sorunlarına ilaveten IŞİD konusuyla ülkemizi çok yakından ilgilendiren Jeopolitik ve Sosyal sıkıntıların yarattığı kırılganlık çerçevesinde son birkaç günde yaşanan finansal gelişmeler şöyledir;

- TC. Merkez Bankası'nın faiz politikası hükümetçe sürekli eleştirilmektedir. 25 Eylül tarihindeki son Para Politikaları Kurulu'nda faiz oranları değiştirilmemiştir. 3 Temmuz 2014 tarihinden bu yana Dolar / TL kuru 2.2670

ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Esasen ABD ekonomisiyle ilgili art arda gelen olumlu veriler ABD Dolarına Euro karşısında değer kazandırdı. Euro'nun zayıflaması ve ABD 10 yıllık tahvil getirisinin yüzde 2,60'a yaklaşması ile giderek güçlenen TL, dolar karşısında yüzde 1 değer kaybetti. TL'yi yüzde 0,7 düşen Rus Rublesi, Filipinler Peso'su ve yüzde 0,65 değer kaybeden Brezilya Real'i izledi.

Merkez Bankası Politika faizinin yüzde 8,25 te üst bandı yüzde 11,25, alt bandı yüzde 7,5 te sabit bırakırken tahvil piyasasında faizler dalgalandı. 10 yıllık tahvilin bileşik faizi yüzde 9,61 ile Ağustos ayı başından bu yana en yüksek oranını gördü. 2 yıllık gösterge bonosunun faizi yüzde 9,41'e yükseldi. BİST 100 günde yüzde 0,8 kayıpla 74590 puana geriledi.

- 27 Eylül'de dolardaki artışın Citibank ve Royal Bank'ın yüklü miktarda döviz almasından kaynaklandığı söylentileri ile kurların 2.30'ları aşacağı beklenirken TC. Merkez Bankası "buradayım" mesajı vermek için önce döviz satımı ihalelerindeki 10 milyon dolarlık miktarı 40 milyon dolara yükseltti. Bu açıklama ile dolar kuru 2,26'nın altına geriledi. Döviz satım ihalesine 81 milyon dolarlık talep geldi. Bilindiği gibi 2001 krizinde de Citibank'ın en fazla döviz satın alan bankalardan biri olduğu söylenmişti.

Dolardaki artışın sürmesi üzerine bu kez Merkez Bankası, spekülative ataktan şüphelenerek bankalara verdiği likiditeyi kısıtı, faizini de arttırdı. Bankanın piyasaya 5 milyar TL altında likidite sağlanması gecelik piyasa faizlerini yüzde 9,7 seviyesinden yüzde 10,75 seviyelerine çıkardı.

- Hep söylediğimiz gibi, piyasalardaki oyuncular dünyada genel kabul görmüş standartlara ulaşmadıkça bu riskler artarak devam edecektir. 2013 yaz aylarındaki türbülansa giren GOÜ ekonomiler geçen süre içinde bazı önlemler alarak kurlardaki değer kayıplarını durdurmaya çalıştılar. Hindistan ve Türkiye başarılı oldu. Bir kısmı beklenmedik yeni sorunlarla karşılaştı. Örneğin Rusya'da savaş, Arjantin'de temerrüt ortaya çıktı.
- 2014 son çeyreğine geldiğimizde geçen yıla benzer bir rejim görüyoruz. FED'in faiz artışı korkusu dünyayı sarmış, ülkelerin cari açık, büyüme, enflasyon sorunları yeniden tartışılmaya başlamıştır. Piyasalar yeni idam edebileceklerini günah keçileri aramaktadır. Bilindiği gibi kırılğan 5'li olarak bilinen ülkeler Endonezya, Hindistan, Brezilya, Güney Afrika ve Türkiye'ye daha sonra Rusya, Arjantin ve Şili'nin ilavesiyle sayı 8 olmuştur.

2014 Eylül ayı başından bu yana gelişmekte olan ülke paralarından Brezilya Real'i yüzde 6, Rus Rublesi yüzde 3,30, Güney Afrika Rand'ı yüzde 4, Endonezya Rupisi yüzde 0,5, Hint Rupisi yüzde 0,5, Türk Lirası yüzde 3,75

dolara karşı değer kaybetmiştir. Görüldüğü gibi TL'nin şu an bulunduğu seviye GOÜ'lerin kurları ile uyumludur. Küresel piyasalardaki normal şartlar altında etkilenecekler Ruble, Real, Rand ve Endonezya Rupisi görülmekle birlikte, daha önce de belirttiğimiz gibi;

- İçeride yerleşiklerin panik yapıp döviz alması,
- IŞID krizi ve Türkiye'nin olayı ele alış tarzı yatırımcı kesimi rahatsız etmesi,
- Merkez Bankası, Küresel şartların elverişli olmamasına rağmen faiz indiriminde ısrarcı olması,
- Uluslararası değerlendirme kuruluşlarının Türk Ekonomisi ile ilgili görünümünü negatif göstermesi,

TL'nin başta ABD doları olmak üzere güçlü paralara karşı değer yitirmesine neden olacaktır.

Öte taraftan hiç spekülasyon yapılmaması gereken bankacılık sektörü ile ilgili olarak bugüne kadar dikkat edilmeyen özensizliğe devam edilmesi halinde, zaten sermaye açısından o kadar güçlü olmayan 50 dolayındaki ve büyük kısmı yabancıların sahipliğine geçen Türk Bankacılık Sektörünün mevcut kırılma noktalarına yeni riskler ekleyeceğini unutmamak gerekir. Fransız Bankası Societe Generale 2007 yılından sonra açtığı 15 adet "kredi ver" Şubesi'nin tümünü 8 Ekim'de kapatma kararı aldı ve kredi vermeyi tamamen durdurmuştur.

C-TÜRKİYE'DE ENFLASYON VE OLABİLECEK ETKİLERİ KONUSUNDA DEĞERLENDİRME

İçinde bulunduğumuz ekonomik ortamda enflasyon en önemli değişkenlerinden biridir. Fiyatlamalarda ve özellikle de faiz oranlarının belirlenmesinde temel göstergelerden biri tüketici enflasyonudur. Etkileşimin yönü fiyatlardan faize doğru olduğu kabul edilmekte, yükselen enflasyonda faizlerin yönü de yukarı doğru olacaktır. Enflasyon beklentilerinin yukarı yönlü olması, faizde de yönün yukarıya çevrilmesine yol açmaktadır.

TC. Merkez Bankası'nın Eylül ayı ortalarında yayınladığı 2014 Eylül beklenti anketlerinde, beklentilerin iyiye yerleşik hale geldiğini göstermektedir. Eylül 2013 tarihinden bu yana Ekim ve Aralık ayları dışında enflasyon beklentisi hep yükselmektedir. Özetle insanlar enflasyonun ileride de yükseleceği fikrinde olup bu konuda da ısrarlıdırlar.

Eylül 2013’de 12 ay sonrası için enflasyon beklentisi yüzde 6,64 olmuş, içinde bulunduğumuz Eylül 2014 ayında Eylül 2015 için enflasyon beklentileri yüzde 7,44, Eylül 2016 için yüzde 6,80 dir. TCMB’nin anketinde 24 aylık bir görüntü bulunmakta olup, bu süre içinde enflasyon beklentisi yüzde 6’nın altına inmemektedir. Şöyle ki;

- Yükselen enflasyon beklentisi faiz beklentisini de ardından sürüklemiş, Eylül 2013’de yüzde 6,45 olan TCMB ortalama fonlama beklentisi Eylül 2014’te yüzde 8,33 düzeylerine çıkmıştır. 2014 yılının ilk beş ayında çift rakamlı sayılara çıkan TCMB faiz beklentisi, sonra yönünü aşağıya çevirmiştir. Örneğin, Devlet Tahvillerinin ikincil piyasalardaki faiz oranları Ekim 2013’den sonra yükselmiş, Nisan – Ağustos 2014 arasında düşmüş, sonra yükselerek Eylül 2014’de yüzde 9,14 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla enflasyon ve enflasyon beklentisi faizlerin yönü ve gerçekleşmesi arasında korelasyon bulunmaktadır.
- Benzer bir ilişki büyüme performansına ilişkin beklentilerde de vardır. Eylül 2013 tarihinde yüzde 3,5 olarak belirlenen cari yıl beklentisi Eylül 2014’te yüzde 3,2 ye gerilemiştir. Yine 2015 yıl için belirlenen yüzde 4,0 lık büyüme beklentisi yüzde 3,7 ye gerilemiştir.

Bütün bu rakamlar ekonomide bir yavaşlama beklentisini ve bunun gelecek yıla taşınacağını işaret etmekte, beklentilerdeki bozulmanın bir kısmının da siyasi ortamın gerginliği ve jeopolitik gelişmelerden kaynaklanmaktadır.

Enflasyon ortamında finansal kararlar almak oldukça zor ve riski yüksektir. Enflasyonun işletme finans yönetimi açısından olumsuz etkilerinden başlıcaları şunlardır;

- a) Enflasyon faiz oranlarını etkilediği için, fonların işletmeler açısından riski de artmaktadır. Özellikle yabancı kaynaklardan sağlanan fonların (özkaynak dışındaki) maliyeti artmakta, mamul satış fiyatlarında finansman giderlerinin artması rekabet şansı ile birlikte karlılığı azaltmakta, işletmenin borçlanma veya öz sermaye iye finansman şeklindeki politikaları da etkilemektedir.
- b) İşletmelerin başarılı olabilmesi için yatırımının ekonomik ömrü boyunca sağlanacak gelir ve giderlerin, ücret mamul, yarı mamul ve hammadde fiyatlarını tahmini gerekir. Enflasyon ortamında tutarlı tahmin yapmak zordur.
- c) Sermaye gereksinimi artacak, satılan malların yerine yenilerinin konulması, malların daha pahalı alınması nedeniyle daha fazla sermayeye ihtiyaç olacaktır. Ayrıca yatırımların rasyonelleştirilmesi, işletmelerin genişlemesi,

çalışanların daha yüksek ücret istemeleri; satışların azalması ve sıkı para politikası gibi nedenlerle de artan sermaye ihtiyacı yatırımları olumsuz etkileyecektir.

- d) Tahvil fiyatlarında düşme görülecektir. Faiz oranları yükseldikçe, tasarruf sahipleri fonların kısa vadeli alanlara yatırmak ister. Uzun vadeli fon sunan tasarruf sahipleri, gelirlerine enflasyona endekslenmesini isterler. Bunun için de birçok ülkede birçok enflasyona endeksli tahvil türleri geliştirilmiştir.
- e) Yatırımcılar enflasyonist ortamlarda, fon arzındaki daralmalar ve belirsizlikleri nedenleri ile yatırım yapmayacaklardır.
- f) Enflasyon dönemlerinde karların gerçeği yansıtmaması, düşük maliyetli stokların satışı sonunda muhasebede yüksek karların görülmesine neden olmaktadır. Oysa işletmeler pahalı stoklamaya başladıkları için kasalarındaki fonlarında önemli azalmalar meydana gelir. Dolayısıyla muhasebe sorunları yaşanmakta ve en az karı veren örneğin hızlandırılmış amortisman yenileme fonları ayırma ve ek yedek akçelerle bu sorun giderilmeye çalışılmaktadır.

SONUÇ

Ülkemiz finansman açısından dış borç ağırlıklı bir fonlama yapısı itibariyle, dış piyasalardaki ekonomik ve finansal gelişmelerden doğrudan etkilenecek ülkeler arasındadır. Ayrıca bölgedeki jeopolitik ve iç siyasetle ilgili riskler başta kur ve faiz riski olmak üzere tüm diğer finansal riskleri arttırıcı etkisi bulunmaktadır. Ünlü ekonomist (kriz kahini lakaplı) Prof. Nouriel Roubini, global krizin üzerinden uzun yıllar geçmesine rağmen, dört motorlu bir uçağa benzettiği dünya ekonomisinin ABD ve İngiltere'nin bulunduğu tek motorla çalıştığını, üstelik Rusya – Ukrayna, Orta Doğu'daki çatışmalar, Hong Kong gerilimi gibi yükselen riskler, Ebola ve iklim değişimleri gibi risklerle dolu fırtına bulutlarında yol alırken pilotların dümeni bulutlara göre ayarlaması gerektiğine dair makalesi yayımlanmıştır.³

Sonuç olarak fırtına bulutlarından düşmeden geçmek yerine, o bulutların oluşmasını önleyecek uygulamalara en kısa zamanda geçilmelidir.

³ Project Syndicate, 31/10/2014, Prof. N.Roubini “The Single – Engine Global Economy”

KAYNAKÇA

www.wto.org

www.dtm.gov.tr

www.imf.org

www.iif.com (*The Institute of International Finance – Uluslararası Finans Enstitüsü*)

www.bloomberg.com

www.tcmb.gov.tr

www.dunya.com

www.project.syndicate.org

HOW TO ACHIEVE SUSTAINABLE TOURISM IN TURKEY?

Gamze TANIL*

Abstract

Over time, an ever increasing number of destinations have opened up and invested in tourism development, turning modern tourism into a key driver of socio-economic progress through export revenues, creation of jobs and enterprises, and infrastructure development. For many developing countries it is one of the main sources of foreign exchange income and the number one export category, creating much needed employment and opportunities for development. Sustainable tourism has identified how the tourism industry can contribute to overall sustainable development and continue to provide high quality, low impact experiences. Sustainable tourism is built on four pillars of tourism: economic sustainability, ecological sustainability, cultural sustainability and local sustainability. All four of these elements must be addressed if we are to achieve sustainable tourism. This article illustrates a comprehensive analysis of tourism sustainability that can be implemented within the context of broader regional or community development goals. This model focuses on the relationship between the visitor industry and community quality of life as influenced by impacts on economic, socio-cultural, and environmental outcomes. This model stresses the importance and interdependence of economic, environmental, and social performance goals. With this aim, this article discusses the problems of Turkish tourism sector, approaches to sustainable tourism, and methods to make them compatible in the near future.

Keywords: Sustainable tourism, mass tourism, carrying capacity, Turkish tourism sector

SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZMDE TÜRKİYE NASIL BAŞARILI OLUR?

Özet

Zamanla, giderek artan sayıda turizm rotasının doğması ve bunların turizmin gelişimine katkıda bulunması ile modern turizm, ihracat gelirlerinin artışı, yeni iş ve işletmelerin yaratılması ve altyapının gelişmesi yoluyla sosyo-ekonomik ilerlemenin önemli bir aracı haline gelmiştir. Gelişmekte olan birçok ülke için turizm, hem döviz gelirlerinin bir numaralı kaynağı ve hem de bir numaralı ihracat kaynağı olup, bu özelliği ile kalkınma için çok gerekli olan istihdamı ve fırsatları yaratmaktadır. Sürdürülebilir turizm çalışmaları, turizm endüstrisinin genel sürdürülebilir kalkınmaya nasıl katkıda bulunacağını ve yüksek kaliteli, düşük etkili deneyimleri sunmaya nasıl devam edebileceğini analiz etmektedir. Sürdürülebilir turizm teorisi, turizmin dört ayağı etrafında inşa edilmiştir: ekonomik sürdürülebilirlik, ekolojik sürdürülebilirlik, kültürel sürdürülebilirlik ve yerel sürdürülebilirlik. Sürdürülebilir turizmin gerçekleştirilebilmesi için bu unsurların tamamı birlikte ele alınmalıdır. Bu makale, geniş ölçekli bölgesel veya toplumsal kalkınma hedefleri kapsamında uygulanabilecek turizm sürdürülebilirliğinin kapsamlı bir analizini sunmaktadır. Bu model, ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel sonuçlardan doğrudan etkilenen ziyaretçi, endüstri ve toplum yaşam kalitesi arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Böylelikle bu model, ekonomik, çevresel ve sosyal performans hedeflerinin önemini ve bunlar arasındaki karşılıklı bağımlılığı vurgulamaktadır. Bu makale, Türk turizm sektörünün sorunlarını ve sürdürülebilir turizm yaklaşımlarını dile getirmekte ve yakın gelecekte bunların uyumlu hale getirilmesi için uygulanabilecek yöntemleri tartışmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sürdürülebilir turizm, kitle turizmi, taşıma kapasitesi, Türk turizm sektörü

*Yrd. Doç. Dr. Doğu Üniversitesi, e-posta: gtanil@dogus.edu.tr

Introduction

Mass tourism started at the beginning of the 1970s with the active inclusion of middle class into tourism. Mass tourism developed with the improvements in technology, allowing the transport of large numbers of people in a short space of time to places of leisure interest, so that greater numbers of people could begin to enjoy the benefits of leisure time. According to Swiss author Fink (1970) and quoted by Vanhove, the basic elements of mass tourism are: ‘participation of large numbers of people; mainly collective organization of travelling; collective accommodation; and conscious integration of the holidaymaker in a travelling group’ (Vanhove, 2005:50-77). He describes this type of tourism as being essentially a quantitative notion based on the proportion of the population participating in tourism or on the volume of tourist activity (Vanhove, 2005:50-77).

Despite occasional shocks, international tourist arrivals have shown virtually uninterrupted growth: ‘from 25 million in 1950 to 278 million in 1980, 528 million in 1995 and 1.08 billion in 2013’ (UNWTO Tourism Highlights, 2014:2). According to World Tourism Organization's reasonable and carefully considered projections, this trend will continue and tourism will enjoy steady growth in the foreseeable future. According to UNWTO's long-term forecast Tourism Towards 2030, international tourist arrivals worldwide are expected to increase by 3.3% a year from 2010 to 2030 to reach 1.8 billion by 2030. There is, therefore, the need to harness the potential of the tourism industry so that it can positively contribute to economic growth. This applies particularly to the developing countries.

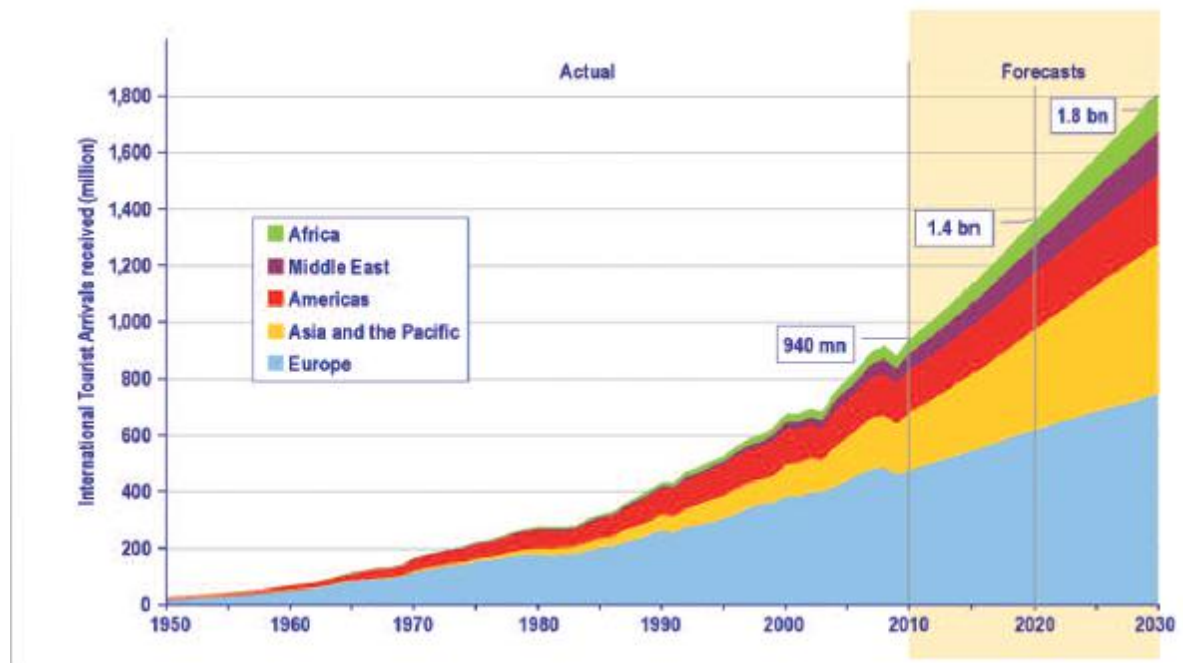

Figure 1: Development of World Tourism, 1950-2030 (UNWTO Tourism Highlights, 2014:14)

The key benefits of mass tourism are income and employment generation. Foreign exchange earnings in tourism can be of great importance in certain countries. The 2011 figures show that Africa, Asia and Caribbean are the regions gaining most from the tourism sector. In 2011, total contribution of tourism to GDP in Spain is 14.4%, in South Africa 11.4%, in Turkey 10%, in Mexico 13%, in Indonesia 9.1% (Vellas, 2011:7). These rates are big and important contributions for developing countries' economies; and developing countries can improve their international liquidity position with earnings from international tourism (Vanhove, 2005:53).

However, there is no economic activity without costs. Tourism has private and incidental costs (Frechtling 1994:11, Cooper et.al. 1998:130). While the 'private costs' of the trip are paid by the traveler for goods and services in the marketplace, 'incidental costs' are the resources that are sacrificed in the process: life quality costs, fiscal costs, social costs, and environmental costs. 'Life quality costs' are those that reduce the standard of living, i.e. traffic congestion, pollution, danger to life, health and property. 'Fiscal costs' are those imposed by government on residents or visitors through taxes, user fees, license fees, fines and admission charges. 'Social costs' are all costs of the visitor experience on the local culture and folklore. 'Environmental costs' are reductions in the quality of air, water, land, flora and fauna in the area (Frechtling 1994:13). These are costs to residents or government for which tourists pay no compensation. In this case, existing social and environmental problems of the world deepen and widen as a result of the detrimental effects of mass tourism. This gives way to somber predictions for the future of the tourism sector.

These analyses should not lead to false conclusions such that the mass tourism should be abandoned or the growth of tourism sector should be suspended. *This article seeks to outline the negative impacts of tourism on environment, local cultures and societies, and attempts to offer better ways to continue the growth and development in the tourism sector by maintaining its costs at a bearable level. In other words, the aim is to establish a balance between two concepts, i.e. growth and development, by overcoming the costs of tourism to environment, local cultures and societies. The method of achieving this end is the application of the principles of sustainable tourism, such as the carrying capacity, strategic planning and life cycle analysis to the tourism sector, especially in developing countries like Turkey.*

Therefore, *this article illustrates a comprehensive analysis of tourism sustainability that can be implemented within the context of broader regional or community development goals. This model focuses on the relationship between the visitor industry and community quality of life as influenced by impacts on economic, socio-cultural, and environmental outcomes. This model stresses the importance and interdependence of economic, environmental, and social performance goals. With this aim, this article discusses the problems of Turkish tourism sector, the approaches to sustainable tourism, and the methods to make them compatible in the near future.*

1. Sustainable Development and Tourism

The United Nations Conference on Environment and Development (UNCED) in Rio de Janeiro in 1992 (the so-called 'Earth Summit') was the first international and intergovernmental conference on environment that provided full access to wide range of nongovernmental organizations (NGOs). More than 1,400 NGOs and 8,000 journalists participated to the Summit. The formal intergovernmental UNCED process yielded five documents signed by heads of state: the 'Rio Declaration', a statement of broad principles to guide national conduct on environmental protection and development; treaties on climate change and biodiversity; a statement of forest principles; and 'Agenda 21', a massive document presenting detailed workplans for sustainable development, including goals, responsibilities, and estimates for funding (Parson, Haas, Levy 1992:12).

In 2002, at the World Summit on Sustainable Development in Johannesburg, South Africa, the commitment to sustainable development was reaffirmed. 737 new NGOs and more than 8,046 representatives of major groups (business, farmers, indigenous peoples, local authorities, NGOs, the scientific and technological communities, trade unions, and women) attended the Summit. These groups organized themselves into approximately 40 geographical and issue-based caucuses. The Johannesburg Declaration created 'a collective responsibility to advance and strengthen the interdependent and mutually reinforcing pillars of sustainable development -economic development, social development and environmental protection- at local, national, regional and global levels' (The Johannesburg Declaration on Sustainable Development, 2002:1).

Davos Declaration on Climate Change and Tourism (2007) stated that 'Given tourism's importance in the global challenges of climate change and poverty reduction, there is a need to urgently adopt a range of policies which encourages truly sustainable tourism that reflects a quadruple bottom line of environmental, social, economic and climate responsiveness' (UNWTO, 2007:2). The Declaration called governments, international organizations and tourism industry for action that the tourism sector must rapidly respond to climate change and progressively reduce its Greenhouse Gas (GHG) contribution if it is to grow in a sustainable manner.

The growing need for sustainability is a result of increased knowledge and concern about tourism impacts and environmental issues in general (Holden 2003:95–96). The long-held view has been that economic growth would inevitably lead to environmental degradation through the consumption of non-renewable resources, the overuse of renewable resources, and the production of waste and pollution. Sustainable development offers the possibility that this is not inevitable; economic development can occur while still protecting the environment. So, sustainability is a term which can bridge the gulf between development and environment.

Dresner (2008:69) explains that 'the starting point of the concept of sustainable development is the aim to integrate environmental considerations into economic policy'. The World Tourism Organization defines sustainable tourism as 'tourism which leads to management of all resources in such a way that economic, social and aesthetic needs can be filled while maintaining cultural integrity, essential ecological processes,

biological diversity and life support systems' (McKercher, 2003:4). So, sustainable tourism is really an issue of how best to encourage tourism while minimizing its costs. For this reason, in order to ensure a sustainable development in tourism, there is a need for the integration of the disciplines like management, economy, ecology, and sociology (Sarageldin 1993:6; Dresner 2008:70).

Over the last 10 years sets of principles have been developed to try to operationalise this idea. Sharpley (2000:8) argues that 'sustainable development advocates a holistic perspective; development can only be sustainable if it is considered within global, political, social, economic and ecological contexts'. Likewise, to be adequately realized, sustainable tourism should be discussed under four pillars: economic, ecological, cultural, and local community sustainability (McKercher, 2003:4).

Economic sustainability can be established through various means:

1. Form partnerships throughout the entire supply chain from micro-sized local businesses to multinational organisations,
2. Using internationally approved and reviewed guidelines for training and certification,
3. Promoting among clients an ethical and environmentally conscious behavior,
4. Diversifying the products by developing a wide range of tourist activities,
5. Contributing some of the income generated to assist in training, ethical marketing and product development,
6. Providing financial incentives for businesses to adopt sustainability principles.

Ecological sustainability means development that is compatible with the maintenance of essential ecological processes, biological diversity and biological resources. It can be established through:

1. Establishing codes of practice for tourism at all levels,
2. Establishing guidelines for tourism operations, impact assessment and monitoring of cumulative impacts,
3. Formulating national, regional and local tourism policies and development strategies that are consistent with overall objectives of sustainable development,
4. Carrying environmental impact assessment studies,
5. Incorporating tourism in protected areas into and subject to sound management plans
6. Conducting research on the actual impacts of tourism,
7. Identifying acceptable behaviour among tourists,
8. Promoting responsible tourism behavior.

Cultural sustainability increases people's control over their lives, is compatible with the culture and values of those affected, and strengthens the community identity. It can be established through:

1. Initiating tourism with the help of broad based community input,
2. Establishing education and training programs to improve and manage heritage and natural resources,

3. Conserving cultural diversity,
4. Respecting land and property rights of traditional inhabitants,
5. Guaranteeing the protection of nature, local and the indigenous cultures and especially traditional knowledge,
6. Working actively with indigenous leaders and minority groups to insure that indigenous cultures and communities are depicted accurately and with respect,
7. Strengthening, nurturing and encouraging the community's ability to maintain and use traditional skills,
8. Educating tourists about desirable and acceptable behavior,
9. Educating the tourism industry about desirable and acceptable behavior.

Local sustainability is designed to benefit local communities and generate/retain income in those communities. It can be established through:

1. Maintain control over tourism development,
2. Providing quality employment to community residents,
3. Encouraging businesses to minimize negative effects on local communities and contribute positively to them,
4. Ensuring an equitable distribution of financial benefits throughout the entire supply chain,
5. Providing financial incentives for local businesses to enter tourism,
6. Improving local human resource capacity.

Taken together, sustainable tourism focuses on the relationship between tourism and environment by taking into consideration the social and cultural values. The limited resources that should be aware of are the land, water, underground resources, plant and animal life, air and ozone layer. The concept of sustainability means the continuous use of these resources without depletion. It is an unavoidable consequence that when there is production there is also consumption. In tourism industry, the preparation of the input involves the use of natural resources. The development of tourism may, potentially, result in the over-exploitation of resources: the widely recognized impacts of tourism occur when resources are exploited beyond a sustainable threshold. The important point is that the goal here is not to stop the growth in the tourism sector; rather it is to keep the growth at a balanced rate and within certain limits.

Regarding the means of balancing the growth of tourism at levels tolerable by the local culture, environment and society, there are different approaches. *Very strong sustainability* approach assumes no substitutability and would not allow any element of natural capital to be depleted. For example, it would not allow oil to be taken out of the ground. *Moderate strong sustainability* approach only allows natural capital to be depleted when it is compensated for in another way. For example, oil can only be taken out of the ground if the revenue is used for the development of solar energy technology. *Very weak sustainability* approach assumes infinite sustainability and adheres simply to the total capital rule. *Moderate weak sustainability* approach conserves critical natural capital (Dresner 2008:83).

Tourism experts and scholars argue that in order to realize the sustainable tourism, carrying capacity should be taken into consideration as one of the main principles of

environmental protection and sustainable tourism development. The carrying capacity determines ‘the maximum number of people who can use a site without an unacceptable alteration in the physical environment and without an unacceptable decline in the quality of experience gained by visitors’ (Cooper et. al, 1998:186). The impact of tourism is not only to be deduced from actual numbers of tourists, but to a large extent depends on the combined impact of tourism-related activities in a particular urban environment and the physical changes induced in the built environment. The carrying capacity is determined by taking into account of a number of factors: the average length of stay, the characteristics of tourists and hosts, geographical concentration of tourists, degree of seasonality, types of tourism activity, accessibility of specific sites, level of infrastructure use and its spare capacity (ibid). In other words, it determines the level of tourism activity that is enough in a region in order to yield positive returns from the touristic activities and to decrease the negative impacts of using the inputs (natural resources, society, culture, etc.).

Munier (2005:292) argues that ‘after analysing the concept of carrying capacity and its relationship with a threshold or a level of use or exploitation of a resource, it must be asked: how is that level established?’ In some cases, it is possible to determine it approximately; in most circumstances, this level is unknown. It is easier to determine quantitative parameters and limits of physical carrying capacity, such as maximum number of beds and parking spaces. However, it is rather difficult to determine the cultural and social carrying capacities. Although it is difficult to calculate, ecological carrying capacity should also be taken into consideration for the sustainable development to be achieved.

2. Environmental Problems in Turkey as a Developing Country

Before attempting to analyse the problems Turkey faces as a developing country in its struggle to implement sustainable tourism, it is appropriate to analyse the country’s environmental problems and the level of environmental awareness in Turkey.

Turkey’s current environmental problems are similar to those of many countries on the world. Among them are: land problems, lack of water resources, water pollution, forest degradation, and unplanned urbanization.

2.1. Land problems

In addition to natural disasters, it is known that land degradation is occurred by the human activities which are agricultural mismanagement, overgrazing, deforestation, industrial activities, and urbanization. As a result, soil sealing (especially urbanization of the productive agricultural lands), desertification and soil erosion are the most important land problems and soil threats in Turkey. The main cause of these problems is the mismanagement of the land.

Types of Problems	Area (ha)
Water erosion	66.576.042
Wind erosion	330.000
Alkalinization / Salinization	1.518.749
Hydromorphic soil	2.775.115
Stony or rocky problem	28.484.331
Non agriculture use	894.153

Table 1: Some of the land problems and their affected area of Turkey (Özden et al., 1998:2)

Due to climatic and topographic condition, soil erosion is the biggest problem in Turkey. Approximately 86% of land is suffering from some degree of erosion. Besides, because of industrial activities and the population expansion, valuable farmland has been rapidly declining.

Degree of erosion	Area (ha)	Ratio (%)	Criterion of degree
Slightly	5.611.892	7.22	25 % of top soil eroded
Moderate	15.592.750	20.04	25-75 % of top soil eroded
Severe	28.334.938	36.42	Top soil and 25% of sub soil eroded
Very severe	17.366.462	85.98	Top soil and 25-75% of sub soil eroded

Table 2: Categories of Soil Erosion Distribution (Özden et al., 1998:2)

In Turkey, several official organizations are directly or indirectly involved in protection of land degradation. These activities should start with each country carrying an inventory of land resources, as well as scientific research and international exchange of information and coordination for combatting desertification and effective land use. After this analysis, investments of conservation and development must be planned for long-term needs considering the principles of sustainability.

2.2. Scarce water resources

Turkey is not an affluent country in terms of water resources, and water resources are not distributed equally over the country. There are 25 river basins but only 4 of them correspond to the 37% of the annual precipitation. This means accessibility of water resources cannot meet the demands on right time and right location. Turkey cannot

control its water resources because of the topographical irregularities. Climatic condition of Turkey affects the precipitation-flow relationship which changes both seasonally and annually at a considerable rate. In general natural water supply falls to minimum levels in the summer when the demand is at its maximum.

2.3. Water pollution

The most important pollution factor of Turkey's rivers is discharging of domestic, industrial and agricultural wastewater to the rivers. Unfortunately, there are still many highly polluted rivers in Turkey. Another reason for the pollution of rivers in Turkey is erosion. As a result of soil erosion, phosphorus with solid materials is carried away from the agricultural area to the surface waters which cause eutrophication. Population increase, urbanization, industrial activities, pesticide use and excess use of fertilizers are other factors that rapidly increase river pollution.

2.4. Forest degradation

In Turkey, forest degradation is the result of overutilization, forest fires, unsustainable forest management, socio-economic problems of local forest dwellers, ownership and land tenure problems, converting forest land to agriculture and settlement and unsound legislation.

On average, 15 000 ha of forest area is cleared every year by forest-dependent villagers through intentional forest fires and illicit cutting. Meeting family fuelwood needs is the main reason for illicit cutting (Kurtulmuslu and Yazici, 2000:6). Illicit grazing in degraded and productive areas is another serious problem in most forest regions. Grazing goats cause severe damage because they eat the shoots of young trees in regeneration sites (ibid). The majority of forest fires in Turkey are the result of human activities. Human-caused fires account for 97% of all fires. The causes of forest fires in Turkey are: 36% caused by human negligence or carelessness (camps, shepherds' campfires, cigarettes), 13% caused by intentional human interventions (clearing for agricultural land and settlement areas), 3% caused by lightning and other natural causes, and the remaining 48% caused by unidentified human activities (Kurtulmuslu and Yazici, 2000:7)

In recent years, the number of fires has increased as a result of increased population, industrial development and mass tourism activities. Visitors sometimes provoke accidentally small fires (from smoking, cooking, etc.) that can easily become a danger event due to people's lack of capability to properly react. Moreover, there is also lack of adequate policies in land use planning, and lack of adequate regulations at the national level. Prevention measures are not corresponding to the economic and social conditions that prevail in the community. For this reason, harmful agricultural practices and forest degradation continue to prevail.

2.5. Unplanned urbanization

Over the past five decades, Turkey has dramatically transformed itself from a rural agrarian economy into a globally competitive industrial economy. This economic

transformation could not have happened without urbanization. In 1950, Turkey's urban population comprised only 25% of the country's total population. Today, 70% of Turkey's population resides in urban areas. What is remarkable about Turkey's urbanization is not only the size but the pace. For three decades peaking in the 1980s, Turkey sustained an exceptional urban growth rate averaging 4%. Much of this urbanization occurred in the Marmara region and western coastal areas. Moreover, Turkey's urbanization today has shifted to secondary cities –what some call the 'Anatolian Tigers'– bringing new challenges and opportunities to these cities (Raiser, 2012:1).

This fast and unplanned urban growth brought critical challenges, i.e. congestion, housing and infrastructure problems. Turkey experiences significant congestion costs arising from rapid urbanization and rising motorization rates (rising from 15 vehicles per 1,000 people in 1980 to 190 vehicles per 1,000 people in 2010), despite having the highest automobile fuel prices in the world. While urban water and sewage network connections are relatively good at 98%, less than 50% of supplied network water is subject to treatment (Raiser, 2012:2).

Land and housing markets are also unable to generate affordable housing, resulting in informal settlements in precarious and risk-prone areas. According to Eurostat data in 2013, 59% of the residents of Istanbul considered that good housing is hard to find; 38% are not satisfied with the public transportation, and 37% consider that green spaces such as parks and gardens are not adequate (Eurobarometer 366:63,116).

In an overall analysis, Turkey faces serious environmental problems as a developing country. It lacks both the environmental awareness and measures necessary to tackle these problems. In general, local authorities are not successful in taking necessary precautions against these environmental problems and in making strategic planning. Likewise, central government is not successful in providing the necessary research, analysis, planning, and leadership to the local authorities and residents regarding the solutions to these problems. This situation implies that there are a lot of factors that may hinder the implementation of sustainable tourism in a developing country like Turkey.

3. Tourism Sector in Turkey as a Developing Country

The international tourism sector has grown rapidly in Turkey since the 1980s and Turkey ranks among the top ten countries in terms of tourist arrivals and receipts. In Turkey tourism sector has become one of the primary sectors of the country, and is expected to continue its international marketing advantage in the years to come. Academic research on tourism in Turkey emphasized the importance of the sector for foreign exchange earnings, employment creation, and economic growth.

The development of Turkey's tourism accelerated during the 1980s due to Tourism Encouragement Law, which has taken effect in 1982. In the last 30 years, there has been an important increase in international tourist arrivals and tourism income (Yilanci and Eris 2012:209). While before 1980s the share of tourism income in GDP was varying

between 0.2% and 0.7%; in 1983 it bounded to 1.7%; and today it is nearly 5%. The major foreign exchange earning source for Turkey is export revenues, in which tourism revenues make an important contribution. While the share of tourism revenues in the export revenues was 11.2% in 1980, it increased to 25% in 1990, which can be considered as a national result of tourism encouragement policies. This ratio reached its maximum point 28.8% in 2002 and decreased to 17% in 2010 (ibid). In 1992, foreign arrivals were 7,076,096 and tourism receipts were USD 3.639 million. These numbers showed a drastic increase over 20 years. In 2011 foreign arrivals reached to 31,456,076 with 9.8% increase from the previous year; and tourism receipt reached to USD 23.020 million with 10.6% increase from the previous year (Selected Data on Turkish Tourism 2011).

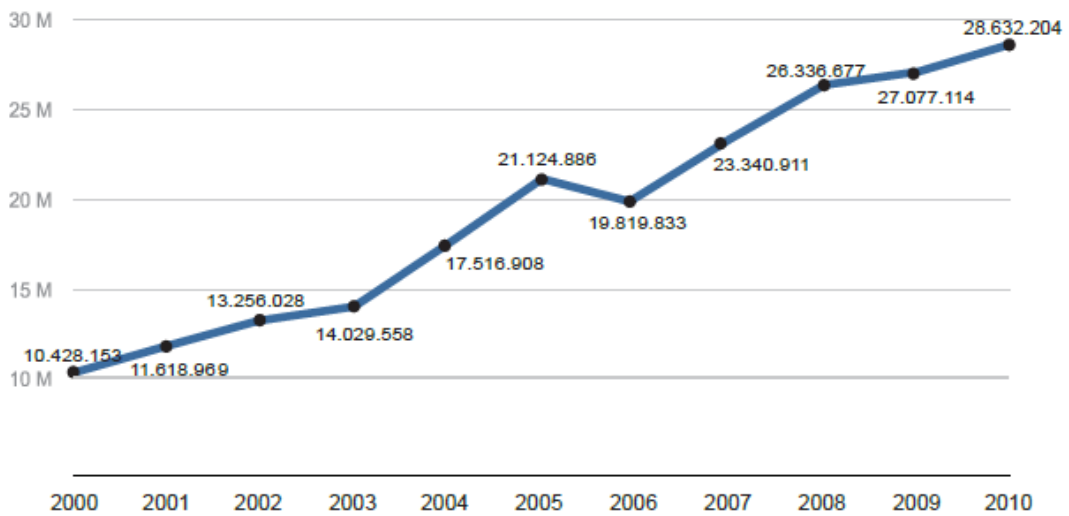

Figure 2: Foreign Arrivals 2000-2010 (Source: Ministry of Culture and Tourism Statistics)

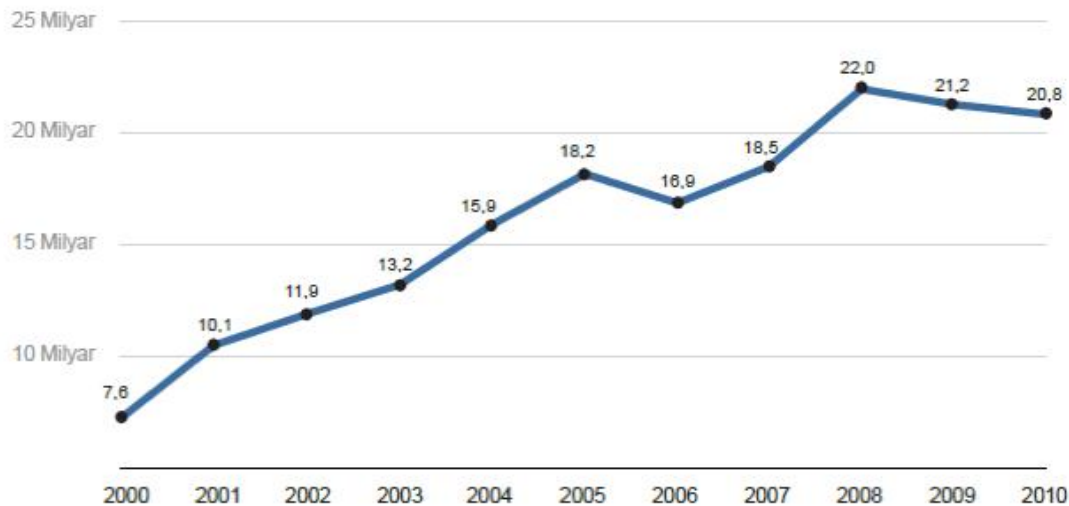

Figure 3: Tourism Receipts 2000-2010 (Source: Ministry of Culture and Tourism Statistics)

These figures show that tourism sector provides huge benefits to Turkey: It provides foreign currency inflow which is necessary for the country to import the needed capital goods; it creates jobs; it creates high rate of employment for unskilled labour and women in touristic destinations; it triggers other sectors through the multiplier effect. Due to all these benefits it is considered as the primary factor for development. It is not easy for any government in the short run to limit the growth of such an economically viable and important sector to achieve sustainable tourism and environmental protection goals.

There is not a modern approach to tourism management in Turkey. The laws and practices mostly target increase in touristic capacity and creation of added value. Development plans prepared for five-year periods mostly emphasize the maximization of numbers of incoming visitors and tourism profits. In addition to the lack of planning, there is no coordination established between the state authorities and non-governmental organizations on tourism-related and environment-related issues. Central government has an extensive power, but it does not use its power to do planning and law-making in tourism sector. Local authorities are aware of the problems faced by the touristic destinations but they have no power in overcoming existing problems. Financial problems of being a developing country add to this lack of interest in strategic planning. As a result, false practices incompatible with the sustainable tourism are common in Turkey.

From the 1980s onwards, considerable amount of government incentives is given to tourism sector in Turkey, which brought about comprehensive and extensive tourism investments in the Aegean and Mediterranean coasts of the country, turning these blue-flag coasts into areas full of concrete buildings. Efforts have been made to protect these blue-flag coasts and increase their number since 2000s. In 2002, number of blue-flag coasts in Turkey was 127; in 2010 this number increased to 314 (Ministry of Culture and Tourism Statistics). Currently Turkey ranks fourth among world's blue-flag coasts. Another factor contributing to the excessive amount of concrete buildings in the coastal areas is the secondary homes or summer houses. Environmental pollution caused by these touristic facilities and secondary homes is a significant problem of Turkey's coastal areas. Waste water treatment facilities are either lacking or insufficient in most areas, and this causes the pollution of underground water resources and the sea water. Another cause of the sea water pollution is the lack of or insufficiency of infrastructure in marinas. In addition to these problems, excess numbers of visitors triggered by the mass tourism causes irreparable and significant environmental devastation in tourist destinations like Cappadocia and Pamukkale. This situation demonstrates that the carrying capacity of such tourist destinations should be carefully calculated and taken into consideration.

All these problems show that there is a need for a higher tourism commission in Turkey in order to prevent bigger mistakes in the tourism sector. In Italy, Spain, Portugal and Greece, where such higher commissions do exist, tourism showed a leap forward. In Turkey it is also necessary to plan and manage the new investments and administration of the touristic regions through a higher tourism commission. Otherwise, false practices in some touristic regions like Kusadasi, Side, Alanya will be repeated by other regions seeking for faster growth and more profit.

4. Needs of Turkish Tourism Sector: Destination Policy, Planning, and Management

First of all, the assessment of a destination's competitiveness should be made prior to any planning or investigation. This assessment should include the destination's economic, political, socio-cultural, technological, and environmental competitiveness. Ritchie and Crouch (2010:1053-1055) presented a conceptual model of *destination competitiveness* which is based on a comparative and competitive advantages of a destination. These are the global environment, the competitive micro environment, the core resources and attractions, supporting factors and resources, destination policy, planning and development, destination management, and qualifying and amplifying determinants. *Comparative advantages* include human resources, physical, information, and capital resources, infrastructure, and cultural and historical resources. On the other hand, *competitive advantages* include effectiveness, efficiency, maintenance, and auditing. The core resources and attractors are physiography and climate, culture and history, activities, special events and entertainment; and supporting factors and resources as infrastructure, hospitality, enterprises, and facilitating resources. So, as the first step of tourism planning in line with the principles of sustainability, policy-makers of Turkish tourism sector should consider competitive/collaborative analysis of how the destination relates and compares to other destinations and the international tourism system.

Secondly, a careful *destination management* should be applied, i.e. the policy and planning framework should be established under destination policy, planning and development, enhancing the appeal of the core resources and attractors, strengthening the quality and effectiveness of the supporting factors and resources, and adapting best to the constraints or opportunities imposed or presented by the qualifying and amplifying determinants. These activities represent the greatest scope for managing a destination's competitiveness as they include programs, structures, systems and processes which are highly actionable and manageable by individuals, organizations, and through collective action (Ritchie and Crouch 2010:1061).

In other words, destination management should include marketing, quality of services, information and research, human resource development, and visitor management. Destination policy, planning, and development should include visions, branding, positioning, monitoring and evaluation, with the location, safety, cost value, image and carrying capacity as qualifying and amplifying determinants. Cracolici and Nijkamp (2008:338) point out that 'achieving a good performance and position in the tourism market depends on the capability of a destination area to manage and organize its resources according to an economic logic driven by competitiveness strategies'.

Based on these arguments, policy-makers of Turkish tourism sector should formulate destination policies for tourism development as an integrative system of mechanisms designed to work in concert such that overall competitiveness and sustainability goals can be achieved. Development policies should address the full range of important issues that govern destination competitiveness including both demand and supply oriented concerns. There is also a need for *monitoring and evaluation* of policies and their outcome. The effectiveness and impact of policies in a complex system can neither be

forecast nor predicted with a high degree of confidence when initially formulated. Hence, the task of policy formulation, planning and development must continue to include research into how well such policies are performing, whether improvements to implementation are needed, or indeed, whether circumstances have changed rendering the policies no longer relevant or effectual.

Thirdly, policy-makers of Turkish tourism sector should consider *carrying capacity* as the central principle in environmental protection and sustainable tourism development. Determining the maximum use of any place without causing negative effects on resources, community, economy and culture, or reducing visitor satisfaction, would help central and local Turkish authorities to lessen the negative impacts of mass tourism.

Fourthly, from the resource point of view, creation of *new attractions* is important to ease the burden on the existing ones. The built-up and natural physical environment of a destination, its local culture and community spirit should be considered as the core resources in tourism. The attractiveness of a destination can be considered from different angles: among them are the nature and landscape, culture, history, facilities for engaging in various hobbies, and accessibility. The resource itself is not a product; rather it is the necessary precondition for the creation of a travel experience that can be turned into a saleable tourism product. Comparative advantages of various attractions should be analysed, and if available, new attractions should be created to ease the burden on the existing ones.

The fifth suggestion is that policy-makers of Turkish tourism sector should not only focus on sea, beach and sun. Although Turkey has a relative advantage as an open museum of history and nature, this advantage hasn't been used effectively so far. *Cultural and landscape tourism* should be promoted in Turkey, which is about the understanding of places as they really are and about the heritage which is literally or metaphorically passed on from one generation to the other.

Turkey should also consider emphasizing on *alternative tourism* which has been getting momentum worldwide since 2000s. Alternative tourists are the people who try to establish more contact with the local population, try to do without the tourist infrastructure and use the same accommodation and transport facilities as the natives. In ecotourism, the visitor contributes to the development and well-being of the host ecology. Such tourists are the champions of the environmental protection and sustainable development. Turkey should use the necessary government incentives and infrastructure developments in order to spread out such tourism activities to all parts of the country and to attract these more responsible types of tourists.

Wellness tourism should also be taken into consideration by more tourism destinations in Turkey. According to Sheldon and Park (2009:100) 'destinations can no longer be passive and allow themselves to naturally adapt, but must strategically plan for this market and identify their competitive advantage. Identification of wellness resources and products, and strategic positioning in the market are critical to success.' Finland can be used as a good example in this regard, and lessons can be learned from the success of the wellness tourism in Finland.

Finally, *development of better and stronger human resources* is vital for the tourism sector. Public policy-makers and private sector decision-makers need to recognize the human resources as an indispensable component of successful sustainable tourism development. Human resources have to be part of the overall planning instead of an operational consideration. A comprehensive and integrated approach should consider five areas of tourism together: environment, tourism and labour markets, tourism and education, human resource practices, and tourism and the community. The planning stage should be followed by the human resources management which includes training and education of personnel and opportunities to join certification programs.

5. Conclusions

While tourism has become increasingly appreciated as a contributor to the national economies of some leading tourist destinations, there is still lack of sufficient information about the scope and essence of that activity as well as about some of the processes linked to it. As a developing country, Turkey demonstrates this lack of information and strategic planning. In Turkey, tourism has developed since the 1980s in the country's Aegean and Mediterranean coasts without strategic planning or a master plan. There is a need for an unbending and uncompromising attitude in strategic planning and implementation of a master plan for new regions and new developments in order to prevent them from degraded like Kusadasi, Side and Alanya.

Therefore, Turkish tourism sector should immediately take into account the four main principles of sustainable tourism, i.e. economic, ecological, cultural, and local community sustainability. Confronting the contradiction between the maximization of tourist numbers and the minimization of undesirable environmental impacts is a matter of public policy that cannot be left entirely to the discretion of the private sector. As responsibility for environmental protection ultimately lies with public planning authorities, sustainability directives should be incorporated by the public authorities into their tourism policies. In this context, this research offers Turkish central and local authorities to consider following principles of sustainable tourism:

- 1- competitive/collaborative analysis of how the destination relates and compares to other destinations and the international tourism system;
- 2- scientific, careful and detailed approach to destination planning and destination management, rather than solely focusing on the maximization of numbers of incoming visitors and tourism profits;
- 3- careful analysis of carrying capacity for the existing tourism resources and destinations;
- 4- detailed analysis of comparative and competitive advantages of new destinations, and creation of new attractions in order to ease the burden on the existing ones;
- 5- leave aside mass tourism and focus on cultural and landscape tourism, ecotourism, wellness tourism, and attract alternative tourists;
- 6- develop better and stronger human resources.

As a developing country, Turkey faces a difficult task of adopting and implementing all these necessary strategies for sustainable tourism due to the unfavourable global and national economic conditions. However, environmental threats force all countries, governments, organizations, private enterprises and individuals to take urgent actions and measures. In this context, Turkey needs to take up its responsibility of implementing internationally and nationally defined environmental rules and procedures, and define the sustainable tourism as its primary target in the long-run.

Bibliography

Cooper, C., Fletcher, J., Gilbert, D., Wanhill, S., Shepherd, R. (ed.s) (1998) *Tourism – Principles and Practice*, New York: Longman

Cracolici, M.F. and Nijkamp P. (2008) ‘The Attractiveness and Competitiveness of Tourist Destinations: A Study of Southern Italian Regions’, *Tourism Management*, 30 (3), pp. 336-344

Dresner, S. (2008) *The Principles of Sustainability*, London: Earthscan

Eurobarometer 366 (2013) Quality of Life in Cities (Perception Survey in 79 European Cities)

Frechtling, D. (1994) Assessing the Economic Impacts of Travel and Tourism – Introduction to Travel Economic Impact Estimation’, Chp.31 in J.R. Brent Ritchie and C.R. Goeldner (ed.s) *Travel, Tourism and Hospitality Research: A Handbook for Managers and Researchers*, New York: John Wiley and Sons

Holden, A. (2003) ‘In Need of New Environmental Ethics for Tourism’, *Annals of Tourism Research*, 30, pp.94 -108

Kurtulmuslu M. and Yazici E. (2000) Management of Forest Fires Through the Involvement of Local Communities in Turkey, Report of Ministry of Forestry

McKercher, B. (2003) Sustainable Tourism Development –Guiding Principles for Planning and Management, Presentation to the National Seminar on Sustainable Tourism Development, Bishkek, Kyrgystan

Ministry of Culture and Tourism Statistics 2011, <http://www.kultur.gov.tr/Eklenti/2140,turizmverileripdf.pdf?0>

Munier, N. (2005) *Introduction to Sustainability: Road to a Better Future*, Dordrecht: Springer

Ozden, M., Dursun, H., Sevinç, N. (1998) The Land Resources of Turkey and Activities of General Directorate of Rural Services, Presentation to the International Forum on European Policies to Combat Desertification in the Mediterranean Basin, Matera

Parson, E. A., Haas, P. M. and Levy M. A. (1992) ‘A Summary of Major Documents Signed at the Earth Summit and the Global Forum’, *Environment* 34 (4), pp. 12-15

Raiser, M. (2012) (World Bank Country Director) Presentation at Workshop on Urbanization in Turkey

Ritchie, J.R. and G.I. Crouch (2010) ‘A Model of Destination Competitiveness/Sustainability: Brazilian Perspectives’, *Brazilian Public Administration Review*, (44) 5, pp. 1049-1066

- Sarageldin, I. (1993) 'Making Development Sustainable', *Finance and Development*, pp. 6-10
- Sharpley, R. (2000) Tourism and Sustainable Development: Exploring the Theoretical Divide, *Journal of Sustainable Tourism*, (8) 1, pp.1-19
- Sheldon, P. J. and Park, S.Y. (2009) 'Development of Sustainable Wellness Destination' in R. Bushell and P.J. Sheldon (ed.s) *Wellness and Tourism – Mind, Body, Spirit, Place*, New York: Cognizant Communication Corporation, pp. 99-113
- Turkish Tourism Investors Association (2012) *Selected Data on Turkish Tourism 2011*, Istanbul
- UN (2002) Johannesburg Declaration on Sustainable Development, <http://www.un-documents.net/jburgdec.htm>
- UNWTO (2014) Tourism Highlights, <http://www.unwto.org>
- UNWTO (2007) Davos Declaration, <http://sdt.unwto.org/sites/all/files/docpdf/decladavose.pdf>
- Vanhove, N. (2005) 'Mass Tourism: Benefits and Costs' in Wahab S. and Pigram J. (ed.s) *Tourism Development and Growth –The Challenge of Sustainability*, London: New York: Routledge
- Vellas, F. (2011) 'The Direct Impact of Tourism: An Economic Analysis', Presentation at the Third Meeting of T20 Tourism Ministers, France
- Wahab S. and Pigram J. (ed.s) (2005) *Tourism Development and Growth –The Challenge of Sustainability*, London: New York: Routledge
- World Travel and Tourism Council, T&T Economic Impact (2012), http://www.wttc.org/site_media/uploads/downloads/world2012.pdf
- WTO Tourism Highlights (2012), <http://mkt.unwto.org/en/publication/unwto-tourism-highlights-2012-edition>
- Yilanci, V. and Eris, Z. (2012) 'Are Tourism Markets of Turkey Converging or Not? A Fourier Stationary Analysis', *Anatolia- International Journal of Tourism and Hospitality Research*, (23) 2, pp. 207-216.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BENLİK SAYGISI VE BEDEN İMGESİ MEMNUNİYETİNİN BAĞLANMA STİLLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ*

Hilal İnanır**

Funda Kutlu***

ÖZET

Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin anne ve babalarına yönelik bağlanma stillerinin, benlik saygısı ve beden imgesi memnuniyetleri ile ilişkisinin incelenmesidir. Araştırmada“Ebeveyn ve Akranın Bağlanma Envanteri”nin anne ve baba formu, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği” ölçüm araçları ile beden imgesi memnuniyetini ölçmek için ise katılımcılardan beşli likert tipi cevaplama seçeneği olan bir soru kullanılmıştır. Araştırma verileri yüz yüze ve internet anket formlarının doldurulması ile elde edilmiştir. Araştırma örneklemini 248 üniversite öğrencisi oluşturmuştur (176 kadın, 71 erkek ve 1 cinsiyet belirtilmemiş). Örneklemin yaş aralığı19-28’dir (Myaş= 21,92, Ss= 1,77). Beden imgesi memnuniyeti ve benlik saygısı puanlarının normal dağılmaması nedeni ile sonuçlar Mann-Whitney U testi ile analiz edilmiştir. Benlik saygısı için puan sıralama ortalamaları incelendiğinde, beklenenin aksine, anneye (Mdn=145.89) ve babaya (Mdn=141.53) güvensiz bağlanma stili gösterenlerin, anneye (Mdn=109.53)ve babaya (Mdn=110.29) güvenli bağlanana göre daha yüksek puan sıralama ortalamasına sahip olduğu görülmüştür. Beden imgesi memnuniyeti için puan sıralama ortalamaları incelendiğinde ise hem anneye (Mdn=134.57) hem de babaya (Mdn=134.83) güvenli bağlanma gösterenler, anneye (Mdn=109.35) ve babaya (Mdn=112.75) güvensiz bağlanma gösteren bireylere göre bedenlerinden daha memnundurlar. Bulgular alan yazın ışığında tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ebeveyn bağlanma, benlik saygısı, beden imgesi algısı, üniversite öğrencileri.

*Bu araştırma bulgularının bir bölümü ilk yazar tarafından İzmir Ekonomi Üniversitesi’nde gerçekleştirilen 18. Ulusal Psikoloji Öğrencileri Kongresi’nde (6-9 Temmuz 2013, İzmir), bildiri olarak sunulmuştur.

**Psikolog, Ufuk Üniversitesi Dr. Rıdvan Ege Hastanesi Psikiyatri Kliniği hilal.inanir@hotmail.com

***Yrd.Doç.Dr. Ufuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi fkutlu@ufuk.edu.tr

AN INVESTIGATION OF UNIVERSITY STUDENT'S SELF-ESTEEM AND BODY IMAGE SATISFACTION WITH RESPECT TO THEIR ATTACHMENT STYLES

ABSTRACT

The aim of the study was to examine relationship between parenting attachment styles of university students with their self-esteem and self-image satisfaction. The scales were "Parental and Peer Attachment Scale Parent Form", "Rosenberg Self-Esteem Scale" and a demographic question with 5-point likert response choice to measure self-image satisfaction. The data was obtained by face-to-face administration of the questionnaire and via internet. The participants are 248 university students (176 female, 71 male, 1 unspecified). The sample's age range was between 19-28 years old (M_{age}=21,92, S_d=1,17). Since the self-esteem and self-image satisfaction scores are not normally distributed, the data was analyzed with Mann-Whitney U test. According to the results, contrary to the hypothesis, the students who are insecurely attached to their mother (M_{dn}=145.89) and father (M_{dn}=141.53) have higher average rank scores than the students who are securely attached to mother (M_{dn}=109.53) and father (M_{dn}=110.29). The results of the self-image satisfaction scores has shown that the students who are securely attached to both mother (M_{dn}=134.57) and father (M_{dn}=134.83) have higher average rank scores than insecurely attached students (for mother 109.35; for father, M_{dn}=112.75). The results were discussed in the light of the literature.

Keywords: Attachment to parent, self-esteem, body image, college students.

1. Giriş

Bağlanma Kuramı (Bowlby, 1958, 1969/1982, 1988) insan ilişkilerinin doğası hakkında yapılan araştırmaları derinden etkilemiştir. Bowlby (1958) tarafından bağlanma, bebeğin kendisine bakım veren kişi ile kurduğu bağ olarak betimlenmiştir. Bağlanma davranışı ise;

"bir insanda, dünya ile daha iyi başa çıkabildiği düşünülen ve iyi tanınan bir başka bireye yakınlığı elde etmek veya o yakınlığı korumak şeklinde sonuçlanan davranış biçimi"

olarak tanımlamıştır (Bowlby, 2012, s. 34). Bowlby, bağlanma davranışını "içgüdüsel bağlanma davranış sistemine" atfetmiştir- ki bu sistem biyolojik temele dayanan bir uyum davranışı olarak yaşamsal öneme sahiptir. Bu sistem ile bebek kendisine tanıdık olan, güvenilir ve tehlikelere karşı kendini koruyabilecek bir yetişkin (bağlanma figürü) ile bağ kurar ve yakınlaşır. Böylece tehlikelere karşı korunduğunu hisseden bebek özerk hareket ederek, yaşamı için önemli ve gerekli amaçlara yönelir, örneğin çevreyi keşfetme davranışı artar. Bu bağlanma figürü, çocuğa bakım veren kişi olarak çoğunlukla annedir. Bağlanma örüntüsünün, bebeklik, çocukluk ve ergenlik dönemi sosyo-duygusal ve bilişsel gelişimdeki etkisi alan yazında oldukça irdelenmiştir (Batur, Demir, Ulu, Güneş, Irmak ve Aşkın, 2005; Bayraktar, Sayıl ve Kumru, 2009; Boyacıoğlu ve Sümer, 2011; Cicchetti ve Barnett, 1991; Erözkan, 2004; Moss, Parent, Gosselin, Rousseau ve St. Laurent, 1996; Sayar ve Tüzün, 2006; Sroufe, 2005; Şirvanlı-Özen ve Aktan, 2010). Hazan ve Shaver (1987) ise alan yazında öncül olan çalışmaları ile bebek-bakım veren arasındaki bağlanma davranış örüntülerini ve stillerini yetişkin bireyin yakın ilişkileri açısından incelemiş, böylece sadece bebeklik ve çocukluk döneminde değil, yaşam boyu süreçte bağlanma örüntüsünün çeşitli değişkenlerle ilişkisini irdelleyen araştırmalar çoğalarak artmıştır.

Belirtildiği gibi Bağlanma Kuramı'nın temel varsayımı insanın bakım veren ile kurduğu bağıdır. Birey ile bağlanılan figürü arasındaki bu bağı niteliği, bireyin kendi ve diğerleri ile ilgili olarak, Bowlby tarafından "içsel çalışan modeller" olarak adlandırılan zihinsel temsillerin geliştirmesine ve bunu sürdürmesine temel oluşturur (Bowlby, 1969/1983). Böylece insan, yaşamının erken döneminde edindiği bu zihinsel temsiller ile ben (kendi), diğeri ve dünya hakkında beklentiler geliştirir. Bu "içsel çalışan modeller" iyi organize edilmiş bir zihinsel yapı içerisinde hem bağlanma figürü hem de bireyin kendisi ile ilgili bilgi taşır. Bu bilgiler bireyin kişilerarası ilişkilerle ilgili yaşantı detayları ve bu yaşantılara eşlik eden duyguları barındırır (Bretherton, 1992). Bireyin benlik temsili, bakım veren ile olan bağı özelliğine göre oluşur. Bakım verenin, bebeğin ihtiyaçlarına gösterdiği duyarlılık, ihtiyaçlarını anlayıp karşılaması ile birey "ben" in sevilebilen, kabul gören, değerli biri olduğu yönünde bir zihinsel temsil geliştirir. Tepkileri tutarsız ve/veya yetersiz olan bağlanma figürü ise bireyin sevilmeyen, değersiz bir "ben" görüşü geliştirmesine neden olmaktadır. Bowlby (1969/1982) bu bağı niteliğine göre "güvenli" ve "güvensiz" olarak iki bağlanma stili betimlemiştir. Daha sonra Ainsworth, Blehar, Waters ve Wall (1978), anne-bebek çiftinin laboratuvar ortamında bağlanma davranışlarını inceleyerek (Yabancı Ortam Yönetimi), bağlanma stillerini güvenli, güvensiz-kaçınan, güvensiz-kaygılı olarak üçe ayırmış, Main ve Solomon (1986) ise daha önce sınıflandırılmayan bir grubu dezorganize (yönelim sorunlu) olarak dördüncü bir stil olarak belirlemiştir.

Bowlby (1969/1982), bireyin bağlanma örüntüsüne göre oluşturduğu kendi (ben), diğeri ve ilişkiler hakkındaki zihinsel temsillerinin yaşamı boyunca devam ettiğini düşünmekte idi. Bu bağlamda, Hazan ve Shaver (1987) ve daha sonra Bartholomew ve Horowitz (1991) yetişkinlik dönemi bağlanma örüntülerini yakın ilişkiler açısından incelemiş ve yetişkin bağlanma stillerinin irdeleyen araştırmalara temel olmuştur. Bartholomew ve Horowitz (1991), bireyin zihinsel "ben" imgesinin pozitif ya da negatif olması ile zihinsel "diğeri" imgesinin pozitif ya da negatif olmasına dayanan ve dört stilden oluşan bir yetişkin bağlanma modeli geliştirmiştir. Örneğin, birey kendini değerli ve sevilebilir biri olarak görüyor, diğeri insanların ise kabul edici ve ilgi gösteren kişiler olacağına dair beklentisi var ise, bu bireyin yetişkin bağlanma stili güvenli olarak nitelendirilmektedir.

"Benlik" kişinin farklı özelliklerini vurgulayan, bireyleri birbirinden ayırıcı özellikleri içeren dinamik bir kavramdır. Hortaçsu (2007) "ben nasıl bir insanım?" sorusunun cevabının benlik ile ilgili bilgi verdiğini söylemiştir. Benlik saygısı, bireyin "ben" e yönelik olumlu ya da olumsuz genel tutumu olarak tanımlanmıştır (Rosenberg, Schooler, Schoenbach ve Rosenberg, 1995). Daha açık bir ifade ile birey tarafından atfedilen "ben" e yönelik genel değerlilik hissidir. Alan yazın incelendiğinde benlik saygısı ile ilişkili olarak özellikle yaş ve cinsiyet değişkenlerinin dikkat edilmesi gereken demografik değişkenler olduğu görülmektedir. Benlik saygısı ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma bulgularında farklı sonuçlara rastlanmaktadır. Örneğin, bazı araştırmalarda kızların benlik saygıları daha yüksek bulunurken (Altıok, Ek ve Koruklu, 2010; Özkan, 1994) diğeri araştırmalarda ise erkeklerin benlik saygıları daha yüksek bulunmuştur (Karakaya, Coşkun ve Ağaoğlu, 2006). Öte yandan alan yazında bazı çalışma sonuçları (Akman ve Balat, 2004; Aktaş, 2011; Bayraktar, Sayıl ve Kumru, 2009; Saygın ve Arslan, 2009) ise benlik saygısı ve cinsiyet arasındaki ilişkide bir fark olmadığı bulgusuna ulaşmıştır. Bireylerin ergenlik döneminde dört yıl boyunca izlendiği boylamsal bir çalışmada, benlik saygısı ve yaş ilişkisinde kızların benlik

saygısının yaşla düşüş gösterdiği, erkeklerde ise yükselme olduğuna yönelik bulgulara ulaşılmıştır (Zimmerman, Copeland, Shope ve Dielman, 1997). Ancak alan yazında cinsiyetler arası fark olmadığını gösteren çalışmalara da rastlanmaktadır (Josephs, Markus ve Tafarodi, 1992). Görüldüğü gibi cinsiyet ve yaş değişkenleri ile ilişkili araştırma bulguları benlik saygısı gelişimi hakkında farklı sonuçlar sunmaktadır. Benlik saygısı sosyoekonomik düzey (SED)(Akman ve Balat, 2004; Özkan, 1994), anne-babanın eğitim düzeyi (Dinçer ve Öztunç,2009; Özkan, 1994), sosyal destek(Saygın ve Arslan, 2009), yalnızlık (Güloğlu ve Kararımak, 2010) ve ailenin ilgisi (Özkan, 1994) gibi farklı değişkenler ile de ilişkisi incelenen önemli bir psikolojik yapıdır.

Bireyin ebeveyn ile bağlanma stiline, yine bireyin benlik gelişimi yani ben ile ilgili değerlendirmesi açısından önemli bir bileşen olduğunu gösteren bulgular alan yazında yer almaktadır (Alpay, 2009; Bayraktar, Sayıl ve Kumru, 2009; Çam ve Keskin, 2009; Damarlı, 2006; Günaydın, Selçuk, Sümer ve Uysal, 2005; Hart, Shaver ve Goldenberg, 2005; Laible, Carlo ve Roesch, 2004; Sümer ve Şendağ, 2009). Laible, Carlo ve Roesch (2004) ebeveyn ve akran bağlanma stillerinin benlik saygısı ile doğrudan ve dolaylı ilişkisini çalıştıkları araştırma sonucunda, ebeveyne bağlanma stiline ergenin benlik saygısına doğrudan etki ettiği bulgusuna ulaşmıştır. Ülkemizde Çam ve Keskin'in (2009) yaptığı araştırma sonucunda ise ebeveyne bağlanma stili olumsuz olan bireylerin, düşük benlik saygısı ve bazı davranış problemleri yaşayacağı belirtilmiştir. Bayraktar, Kumru ve Sayıl'ın(2009), lise öğrencilerinde bağlanma, benlik saygısı ve cinsiyet değişkenleri arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmalarında; erkeklerde akran ve ebeveyne bağlanmanın her ikisinin de benlik saygısını doğrudan yordadığı bulunurken, kadınlarda sadece ebeveyne bağlanmanın benlik saygısını doğrudan yordadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Fakat üniversite öğrencilerinde böyle bir farklılığa rastlanmamıştır. Sümer ve Şendağ (2009) tarafından yapılan araştırmada ise orta çocukluk döneminde ebeveyne güvenli bağlananların olumlu benlik değerlendirmesi yaptığı bulunmuş, ancak anne ya da babaya bağlanma arasında bir fark görülmemiştir. Ebeveyne Bağlanma Envanterinin psikometrik açıdan değerlendirildiği diğer bir çalışmada bağlanma ve özsaygı arasında olumlu bir ilişki bulunmuştur (Günaydın, Selçuk, Sümer ve Uysal,2005). Benzer bir bulgu Damarlı'nın (2006) çalışmasında da görülmektedir. Güvenli bağlananların, saplantılı, korkulu ve kayıtsız bağlananlara göre benlik değerlendirmeleri daha olumludur. Ayrıca bu çalışmanın bulguları kayıtsız bağlananların, saplantılı bağlananlara göre daha olumlu bir benlik algısına sahip olduğunu göstermiştir. Görüldüğü gibi bireyin gelişiminin farklı boyutlarında önemli bir etkisi olduğu çalışmalar ile gösterilen ebeveyn bağlanma stili, benlik saygısı gelişiminde temel ve önemli bir etki olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Benlik” gelişimi ile ilgili diğer önemli bir kavram da beden imgesidir. Beden imgesi, bireyin kendi bedenine yönelik, özellikle fiziki görüntüsü ile ilgili olarak, algı ve tutumu içeren karmaşık bir yapıdır (Cash, 2002). Alan yazın incelendiğinde özellikle ergenlik dönemi ve üniversite öğrencilerinde beden imgesi ile çeşitli değişkenlerin ilişkisi incelenmiş ve beden imgesi memnuniyetinin cinsiyet, aile yapısı, benlik kavramı gibi birçok faktör ile yakından ilişkili olduğu görülmüştür (Cash, Theriault ve Annis, 2004; Furnham, Badmin ve Sneade, 2002; O'Dea ve Abraham, 2000; Oktan ve Şahin, 2010; Troisi ve ark., 2006). Alan yazında ergenlerin beden imgesini etkileyen üç faktörden bahsedilmektedir. Birincisi, beden değişimi yaşayan ergenin aile ve çevresinden nasıl tepkiler alacağı; ikincisi, ergenlerin vücutlarındaki değişime bağlı olarak kendi bedenlerine yönelik imgelerinin değişeceğini düşünmesi; üçüncüsü ise,

sosyal kültürel alanda nasıl değerlendirileceklerini düşünmeleridir (Kaya, 2010, s.54). Bunların sonucuna bağlı olarak kişi olumlu veya olumsuz bir beden imgesi geliştirmektedir. En çok incelenen değişken olan cinsiyet ile beden imgesi ilişkisini irdeleyen çalışmalar farklı sonuçlar vermektedir. Örneğin, Sezer ve Oğuz (2010) kızların kendilerini erkeklere oranla daha olumlu değerlendirdiklerini bulurken, Yumurtacı (2012) beden algısı açısından erkeklerin kadınlardan daha yüksek puana sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bazı diğer araştırmalarda ise (Çok, 1990; Kalafat ve Kıncal, 2008) erkeklerin kızlara kıyasla bedenlerinden daha memnun olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çetinkaya'nın (2004) çalışmasında ise kadınların beden imgeleri, erkeklerin beden imgelerinden daha yüksek bulunmuş, ancak kadın ve erkeklerin beden organlarından memnuniyeti farklı sonuçlar göstermiştir. Erkeklerin beden organlarından memnuniyeti, kadınlara göre daha yüksek bulunmuştur. Beden imgesi ile benlik saygısı oldukça ilişkili yapılardır. Ülkemizde yapılan bir araştırmada kız ergenlerin beden imgelerinden memnuniyetleri arttıkça, benlik saygılarının da arttığı bulunmuştur (Oktan ve Şahin, 2010). Benzer bir sonuç, olumsuz beden imgesinin kız ergenlerin düşük benlik saygısı ile ilişkili olduğuna yönelik olarak Furnham, Badmin ve Sneade (2002) tarafından da rapor edilmiştir. Eğitimsel bir müdahale programını içeren yarı deneysel bir araştırma (O'Dea ve Abraham, 2000), benlik saygısını arttırmaya yönelik hazırlanmış olan programın hem kız hem de erkek ergenlerin beden imgesi ve yeme tutumlarında da olumlu yönde değişim yarattığını göstermiştir. Bağlanma kuramının "ben" ile ilgili zihinsel temsillerin gelişimindeki rolüne vurgusundan yola çıkan araştırmacılar, bağlanma stilleri ile beden imgesi ilişkisini de araştırmışlardır. Örneğin, Cash, Theriault ve Annis (2004) üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmada, beden imgesi, bağlanma, yakınlaşma korkusu ve sosyal kaygıyı incelemişlerdir. Bu çalışmanın bulgularında hem kadın hem erkek öğrencilerin beden imgelerine yönelik memnuniyetsizliğinin, saplantılı bağlanma ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Troisi ve arkadaşları (2006) ise yeme bozukluğu tanısı almış olan kadınlarda güvensiz bağlanma stiline sahip olma ile olumsuz beden imgesi arasında tutarlı bir ilişki olduğunu rapor etmişlerdir. Görüldüğü gibi sunulan alan yazındaki araştırmalar bağlanma stillerinin, benlik saygısı ve benlik imgesi memnuniyeti ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin benlik saygısı ve beden imgesi memnuniyetinin anne ve/veya babaya bağlanma açısından bir fark gösterip göstermediğinin incelenmesini içermektedir. Alan yazın ışığında bu araştırmanın hipotezleri şu şekildedir;

Ebeveyn Bağlanma Stili ile Benlik Saygısı arasındaki ilişki açısından;

(a) anneye güvenli bağlananların benlik saygısı puanları güvensiz bağlananlardan daha yüksektir.

(b) babaya güvenli bağlananların benlik saygısı puanları güvensiz bağlananlardan daha yüksektir.

Ebeveyn Bağlanma Stili ile Beden Memnuniyeti arasındaki ilişki açısından;

(a) anneye güvenli bağlananların beden memnuniyet puanları güvensiz bağlananlardan daha yüksektir.

(b) babaya güvenli bağlananların beden memnuniyet puanları güvensiz bağlananlardan daha yüksektir.

Yöntem

Örnekleme

Bu araştırmaya Ankara’da belirli bir üniversiteye devam eden 248 üniversite öğrencisi (176 kadın, 71 erkek ve 1 cinsiyet belirtilmemiş) katılmıştır. Örneklemin yaş aralığı 19-28 yaş, ortalama yaş ise 21,9 (Ss= 1,77) olarak bulunmuştur.

İşlem

Araştırmanın uygulaması, yüz yüze ve internet olmak üzere, iki yolla yapılmıştır. Bilgilendirilmiş onay formu, demografik bilgi formu ve beden memnuniyeti ile ilgili değerlendirme sorusu, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği ve Ebeveyn Bağılanma Envanteri’nden oluşan anket formu katılımcıların 127’sine ders saatlerinde sınıf içi uygulaması ile yapılmıştır. Bu uygulamada araştırma kısaca tanıtılmış ve bilgilendirilmiş onay formunu imzalayan öğrencilere anket formu verilerek doldurmaları istenmiştir. Kalan 121 katılımcı ise, araştırmacı tarafından elektronik ortama aktarılmış olan anket formunu internet üzerinden doldurmuştur. Elektronik formda bilgilendirilmiş onay formunu imzalayanlar ankete devam etmiştir. İki tür uygulama ile verilerin toplanmasının herhangi bir fark yaratıp yaratmadığını test etmek amacıyla bu iki veri, benlik saygısı ve beden imgesi memnuniyeti ile ilgili veri dağılımına bağlı olarak Mann-Whitney U test ile analiz edilmiştir. İki farklı yöntemle elde edilen veriler, benlik saygısı puan sıralama ortalamaları açısından ($z=-1,29$, $p>.05$) karşılaştırıldığında yüz yüze (Mdn= 109) ve internet (Mdn= 120,82) verisi arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Benzer şekilde beden imgesi memnuniyeti ($z=-1,65$, $p>.06$) açısından da yüz yüze (Mdn=121,20) ve internet (Mdn=106,07) verisi arasında anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur. Bu sebeple araştırma örneklemini toplam 248 katılımcı oluşturmuş, analizler bu örneklem üzerinde yapılmıştır

Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu: Cinsiyet, yaş, eğitim, kardeş sayısı, kiminle yaşadığı, fiziksel ve psikolojik bir rahatsızlığının olup olmadığı, beden memnuniyeti değerlendirmesini içeren bilgi formudur.

Katılımcıların beden memnuniyetlerini 5’li Likert tipi ölçüm (0 “hiç”, 1 “az”, 2 “orta”, 3 “iyi” ve 4 “çok iyi”) üzerinden değerlendirmeleri istenmiştir.

Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği: Rosenberg (1965) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin ülkemize uyarlaması Çuhadaroğlu (1986) tarafından yapılmıştır. Bu ölçek 12 alt ölçekten oluşur ve toplam 63 madde içermektedir. Bu araştırma için 5 olumlu ve 5 olumsuz yüklü toplam 10 maddeden oluşan Benlik Saygısı alt ölçeği kullanılmıştır. Ölçek Guttman ölçüm şekline göre düzenlenmiş olup 4’lü Likert tipi üzerinden cevaplanır. Cevap seçenekleri “çok doğru”, “doğru”, “çok yanlış” ve “yanlış” şeklindedir. Ölçeğin geçerlik katsayısı .71, güvenirlik katsayısı .75 olarak bulunmuştur (Çuhadaroğlu, 1986). Ters maddelerin tekrar kodlanmasından sonra toplam puan olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alphas katsayısı .80 olarak bulunmuştur.

Ebeveyn ve Arkadaşlara Bağlanma Envanteri: Orijinal ölçek Armsden ve Greenberg (1987) tarafından geliştirilmiş, Raja, McGee ve Stanton (1992) tarafından ise 12

maddelik kısa form olarak alan yazına kazandırılmıştır. Bu ölçeğin kısa formunun ülkemiz kültürüne uyarlaması Günaydın, Selçuk, Sümer ve Uysal (2005) tarafından yapılmıştır. Bu araştırma kapsamında katılımcıların anne ve babaya bağlanmaları ile ilgili ölçüm alındığı için ölçeğin sadece anne-baba formları kullanılmıştır. Bağlanma puanı anne ve baba için ayrı ayrı hesaplanmaktadır. Puanlar ortalamaya göre değerlendirilir; ortalamanın üstündeki değerler güvenli bağlanmaya, ortalamanın altında kalan değerler de güvensiz bağlanmaya işaret eder. Ölçeğin güvenilirliği anne formu için Cronbach Alfa değeri .88, baba formu içinse .90 olarak bulunmuştur. Test-tekrar test güvenilirliğine bakıldığında anneye bağlanma puanının .87, babaya bağlanma puanının .88 düzeyinde anlamlı bir ilişki gösterdiği bulunmuştur. Bu çalışmada, ölçeğin anne formu için .88, baba formu için ise .89 Cronbach Alfa değeri bulunmuştur.

Bulgular

Bu araştırmanın amacı, ebeveyne bağlanma stiline beden memnuniyeti ve benlik saygısı ile ilişkisini incelemektir. Bu bağlamda, öncelikle bağlanma envanterinden elde edilen veri, hem anne hem de baba için bağlanma stillerini belirlemek üzere ortalama puan olarak hesaplanmış, ortalamanın üstünde puana sahip olanlar güvenli ve altında kalanlar ise güvensiz bağlanan olarak ayrılmıştır. Benlik saygısı ve beden memnuniyeti ölçeklerinden elde edilen verilerin normallik testleri yapılmış ve her ikisi içinde dağılımın normal olmadığı bulunmuştur. Bu nedenle veriler Mann-Whitney U testi ile analiz edilmiştir. Araştırmada veri toplama araçları ile elde edilen veriler SPSS 18 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Ebeveyn Bağlanma Stili ile Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin Bulguları; Benlik Saygısı Ölçeğinden elde edilen puanların normal dağılım göstermemesi nedeni ile Mann-Whitney U testi ile veriler analiz edilmiştir. Bulgular incelendiğinde, hem anneye bağlanma ($z = -3,84$, $p = .00$) hem de babaya ($z = -3,52$, $p = .00$) bağlanma stiline göre benlik saygısı puanları anlamlı bir fark göstermiştir. Güvenli ve güvensiz bağlanma gösterenlerin puan sıralama ortalamaları incelendiğinde, hem anneye güvensiz bağlanma (Mdn=145,89) hem de babaya (Mdn=141,53) güvensiz bağlanma stili gösterenler, anneye (Mdn=109,53) ve babaya (Mdn=110,29) güvenli bağlanmalara göre daha yüksek puan sıralamasına sahiptir (bkz. Tablo 1). Bulgular hipotezi desteklememiştir.

Ebeveyn Bağlanma Stili ile Beden Memnuniyeti Arasındaki İlişkinin Bulguları; Beden memnuniyeti puanlarının da normal dağılmaması nedeni ile veriler Mann-Whitney U testi ile analiz edilmiştir. Bulgular incelendiğinde hem anneye ($z = -2,913$, $p < .01$) hem de babaya ($z = -2,598$, $p < .01$) bağlanma stili açısından beden memnuniyeti puanları anlamlı bir fark göstermiştir. Puan sıralama ortalamaları incelendiğinde hem anne ile güvenli (Mdn=134,57) hem de baba ile (Mdn=134,83) güvenli bağlanma gösterenler, anneye (Mdn=109,35) ve babaya (Mdn=112,75) güvensiz bağlanma gösteren bireylere göre bedenlerinden daha memnundurlar (bkz. Tablo 1).

Tartışma

Ebeveyne bağlanma stilleri ile üniversite öğrencilerinin benlik saygısı ve beden imgesi memnuniyet düzeylerinin ilişkisini inceleyen bu araştırma bazı açılardan alan yazın ile tutarlı bazı açılardan ise tutarlı olmayan sonuçlar sunmuştur.

Bu çalışmada bağlanma stilleri, Günaydın ve arkadaşları (2005) tarafından uyarlaması yapılan Ebeveyn ve Akran Bağlanma Envanteri'nin ebeveyn formu kullanılarak belirlenmiştir. Anne ve baba için ayrı ayrı toplam puanelde edildikten sonra her biri için ortalama puan hesaplanarak örneklem, anne ve babaya bağlanma örüntülerine göre güvenli ve güvensiz olarak ayrılmıştır. Güvenli ve güvensiz bağlanan olarak ayrılan iki grubun benlik saygısı puanları açısından anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Ancak bulgular alan yazın ile tutarlı sonuç vermemiştir (Bayraktar, Kumru ve Sayıl, 2009; Cotterell, 1992; akt. Bayraktar, Kumru ve Sayıl, 2009; Çam ve Keskin, 2009; Damarlı, 2006; Günaydın, Selçuk, Sümer ve Uysal, 2005; Sümer ve Şendağ, 2009). Bulgular incelendiğinde hem anneye hem de babaya güvensiz bağlananlar güvenli bağlananlardan anlamlı olarak daha yüksek benlik saygısı rapor etmişlerdir. Alan yazın ile tutarlı olmayan bu sonucun bir açıklaması, güvensiz bağlanma gösteren katılımcıların kendileri ile ilgili daha olumlu bir görünüm verecek yanlılıkla cevaplamış olabileceğidir. Ayrıca belirtildiği gibi alan yazın hem çocuk ve ergen hem de yetişkin bağlanmada güvensiz bağlanma stillerini kaygılı ve kaçınan olarak ayırmaktadır (bkz. Ainsworth, Blehar, Waters ve Wall; 1978; Hazan ve Shaver, 1987). Yetişkin bağlanma stili ile ilgili çalışmalarında Hazan ve Shaver (1987), yetişkin bireylerin kendi çocukluk anılarını içeren ölçüm sonucundaörneklem beklenen şekilde ayrılmadığını, güvensiz-kaygılı bağlanma gösterenler ile güvenli ve güvensiz-kaçınan bağlanma gösterenler olarak iki gruba ayrıldığını söylemektedir. Burada güvenli bağlananlar ile güvensiz-kaçınanların ayrıştırılmasında bir sorun gözükmektedir. Araştırmacılar bu sonucu örneklemdeki genç güvensiz-kaçınan katılımcıların cevaplarında daha savunmacı bir tavır göstermelerine bağlamıştır. Ayrıca benlik modeline yönelik maddelere verilen cevaplar incelendiğinde degüvensiz-kaçınan bağlanma gösteren grup kendi (ben) ile ilgili maddelerde güvensiz-kaygılılara nazaran daha olumlu atıflarda bulunmuş, öte yandan diğer insanlarla ilgili maddelere verdikleri cevaplarında güvensiz-kaygılılara benzer puanlar almıştır. Diğer taraftan Bartholomew ve Horowitz (1991) tarafından alan yazına kazandırılan dördü yetişkin bağlanma modeli, kaçınan grubu korkulu-kaçınan ile kayıtsız-kaçınan olarak ayırmaktadır. Bu araştırmacılar, özellikle kayıtsız-kaçınan bağlanma gösterenlerin olumlu benlik modeli olduğunu söylemektedir. Bu bulgu Park, Crocker ve Mickelson (2004) tarafından yapılan ve benlik değeri ile ilişkili olduğu düşünülen bağlanmaların, dört bağlanma stiline göre nasıl farklılaştığını inceledikleri çalışma sonucu ile de desteklenmiştir. Sonuçlar özellikle kayıtsız-kaçınan bağlanan bireylerin başkasının onayı ya da övgüsüne bağlı, yani diğerleri ile yakın ilişkilerinden elde edilen değil, sadece kendilerine bağlı olan durumlardan (örn: akademik başarı) benlik saygısı elde ettiğine işaret etmektedir. Bu bulgular ışığında ele alındığında, sunulan bu çalışmada güvensiz bağlanma gösteren katılımcıların yukarıda belirtildiği gibi güvensiz kaçınan, güvensiz kaygılı gibi kategorilere ayrıştırılmadığı için, bulguların örneklemdeki güvensiz bağlanan grup içinde güvensiz-kaçınan alt türün fazla olabileceğine işaret ettiği düşünülmüştür. Bu nedenle güvensiz bağlanan katılımcıların benlik saygısı ile ilgili görüşlerinde daha olumlu bir değerlendirme eğilimi göstermiş olmaları mümkün gözükmektedir.

Beden memnuniyeti puanlarında güvenli ve güvensiz bağlanma gösteren grupların karşılaştırıldığı analiz sonuçları çalışmanın hipotezini desteklemiştir. Hem anneye güvenli bağlananların hem de babaya güvenli bağlananların bedenlerinden daha memnun olduğu bulunmuştur. Çalışmanın bulguları alan yazındaki bulguları (Cash, Theriault ve Annis, 2004; Kutlu, 2009) da desteklemiştir. Ancak alan yazın

incelendiğinde, beden imgesi memnuniyetini yordayan değişkenler olarak hem güvensiz bağlanma türleri (saplantılı, korkulu, kaygılı) ve hem de katılımcının cinsiyeti olduğu görülmektedir (Cash, Theriault ve Annis, 2004; Çetinkaya, 2004; Çok, 1990; Kalafat ve Kıncal, 2008; Sezer ve Oğuz, 2010; Yumurtacı, 2012). Sadece güvenli ve güvensiz olarak ayrışan bağlanma stili nedeni ile elde edilen bulguların dikkatli değerlendirilmesi ve ileriki çalışmalarda özellikle güvensiz bağlanma türlerini belirleyecek bir ölçek ile beden memnuniyetinin tekrar incelenmesi önerilmektedir. Katılımcıların cinsiyetinin beden memnuniyeti açısından etkisi alan yazında çalışılmış ve araştırmaların bazılarında erkeklerin kadınlara nazaran bedenlerinden daha memnun olduğu (Çok, 1990; Kalafat ve Kıncal, 2008; Yumurtacı, 2012), bazılarında ise kadınların beden memnuniyetinin erkeklerden daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Sezer ve Oğuz, 2010). Sunulan bu çalışmada cinsiyet değişkeni, erkek katılımcıların sayısının daha az olmasına bağlı olarak irdelenmemiştir. İleriki çalışmalarda katılımcı sayısı artırılarak bağlanma stilleri ve cinsiyet değişkenine göre beden imgesi puanlarında bir fark olup olmadığı incelenebilir. Beden imgesi memnuniyeti ile ilgili elde edilen bulgular açısından diğer bir sınırlılıkta bu değişkenin tek bir soru üzerinden (bedeninizden ne kadar memnunsunuz?) değerlendirilmesidir. Beden imgesi memnuniyeti ile ilgili psikolojik yapıyı daha kapsamlı ele alan bir ölçek kullanılarak bulguların ileriki çalışmalar için tekrar değerlendirilmesi uygun olacaktır. Sonuç olarak, bu araştırmanın bulguları ebeveyne bağlanma stili açısından beden memnuniyetinin değiştiği hipotezini desteklemiş ancak benlik saygısı ile ilgili diğer hipotezi desteklememiştir. Belirtildiği gibi sunulan araştırmada ebeveyn bağlanma stillerinin sadece iki grup olarak sınıflandırılabilmesi ve erkek katılımcı sayısının azlığı gibi bazı sınırlılıklar vardır. Bununla birlikte araştırma bulguları, alan yazında beliren yetişkinlik (Arnett, 2000) olarak adlandırılan bu gelişimsel dönemdeki bireyin “ben” ile ilgili değerlendirmesinde ebeveyn bağlanma örüntüsünün rolüne işaret etmiştir.

Tablo 1

Anne ve Baba Bağlanma Stilleri, Benlik Saygısı ve Beden İmgesi Memnuniyeti Puanlarına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

	Bağlanma Stili	<i>N</i>	Puan Sıra Ortalaması	<i>U</i>	<i>z</i>	<i>p</i>
Benlik Saygısı	Anne Güvenli	149	109.53	5875	-3.84	0.00
	Güvensiz	99	145.89			
	Baba Güvenli	132	110.29	5680	-3.52	0.00
	Güvensiz	116	141.53			
Beden İmgesi Memnuniyeti	Anne Güvenli	149	134.57	5875.5	-2.91	0.004
	Güvensiz	99	109.35			
	Baba Güvenli	132	134.83	6293	-2.59	0.009
	Güvensiz	116	112.75			

KAYNAKÇA

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., ve Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the Strange Situation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Akman, B. ve Balat, G.U. (2004). Farklı sosyoekonomik düzeydeki lise öğrencilerinin benlik saygısı düzeylerinin incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 175-183.

Aktaş, S. (2011). *9. sınıfta anne baba tutumları ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Alpay, A. (2009). *Yakın ilişkilerde bağışlama: Bağışlamanın; benlik saygısı, empati ve kıskançlık değişkenleri yönünden incelenmesi*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Armsden, G. C. ve Greenberg, M. T. (1987). The inventory of parent and peer attachment: Individual differences and the irrelationship to psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 16, 427-451.

Arnett, J.J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55, 469-480.

Bartholomew, K. ve Horowitz, L.M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(2), 226-244.

Batur, S., Demir, H., Ulu, P., Güneş, H., Irmak, E., Aşkın, A. (2005). Yeme Tutumu ve Cinsiyet İle Bağlanma Biçimleri Arasındaki İlişki. *Türk Psikoloji Yazıları*, 8(15), 21-32.

Bayraktar, F., Sayıl, M. ve Kumru, A. (2009). Liseli Ergenler ve Üniversiteli Gençlerde Benlik Saygısı: Ebeveyn ve Akarana Bağlanma, Empati ve Psikolojik Uyum Değişkenlerinin Rolü. *Türk Psikologlar Dergisi*, 24(63), 48-63.

Bowlby, J. (1958). The nature of the child's tie to his mother. *International Journal of Psychoanalysis*, 39, 350-373.

Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss: Vol. I. Attachment*. New York: Basic Books.

Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. London: Routledge.

Bowlby, J. (2012). *Bağlanma: Bağlanma ve kaybetme-1* (Çev. Tuğrul Veli Soylu). İstanbul: Pinhan yayıncılık.

Boyacıoğlu, İ. ve Sümer, N. (2011). Bağlanma Boyutları, Otobiyografik Bellek ve Geçmiş Kabul Etme. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(67), 105-118.

Bretherton, I. (1992). Theorigins of attachmenttheory: John Bowlbyand Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*, 28 (5), 759-775.

Cash, T.F. (2002). Body image: Cognitive behavioral perspectives on body image. In T. F. Cash ve T. Pruzinsky (Eds.), *Body Images: A Handbook of Theory, Research, and Clinical Practice* (pp. 38-46). NY: Guilford Press.

Cash, T. F, Theriault, J. ve Annis, N. M. (2004). Body image in an interpersonal context: Adult attachment, fear of intimacy, and social anxiety. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 23 (1), 89-103.

Cicchetti, D. ve Barnett, D. (1991). Attachmentorganization in maltreated preschoolers. *Development and Psychopathology*, 3, 397-411.

Çetinkaya, H. (2004). *Beden imgesi, beden organlarından memnuniyet, benlik Saygısı, yaşam doyumu ve sosyal karşılaştırma düzeylerinin demografik değişkenlere göre farklılaşması*. Mersin Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Çam, O. ve Keskin, G. (2009). Ergenlik ve bağlanma süreci: Ruh sağlığı açısından literatürün gözden geçirilmesi. *New/Yeni Symposium Journal*, 47(2), 52-59.

Çok, F. (1990). Body image satisfaction in Turkish adolescents. *Adolescence*, 25(98), 409-413.

Çuhadaroğlu, F. (1986). *Adolesanlarda Benlik Saygısı*. Uzmanlık Tezi, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, Ankara.

Damarlı, Ö. (2006). *Ergenlerde toplumsal cinsiyet rolleri, bağlanma stilleri ve benlik kavramı arasındaki ilişkiler*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Dinçer, F. ve Öztunç, G. (2009). Hemşirelik ve Ebelik Öğrencilerinin Benlik Saygısı ve Atılganlık Düzeyleri. *Sosyal Bilimler Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 16(2), 22-33.

Erözkan, A. (2004). Lise Öğrencilerinin Bağlanma Stilleri ve yalnızlık Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 155-175.

Furnham, A., Badmin, N. ve Sneade, I. (2002). Body imagedissatisfaction: Gender differences in eatingattitudes, self- esteem, and reasons for exercise. *The Journal of Psychology*, 136(6), 581-596.

Güloğlu, B. ve Kararımak, Ö. (2010). Üniversite öğrencilerinde yalnızlığın yordayıcısı olarak benlik saygısı ve psikolojik sağlamlık. *Ege Eğitim Dergisi*, 11(2), 73-88.

Günaydın, G., Selçuk, E., Sümer, N. ve Uysal, A. (2005). Ebeveyn ve arkadaşlara bağlanma envanteri kısa formu'nunpsikometrikaçından değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 8(16), 13-23.

Hart, J., Shaver, P.R. ve Goldenberg, J.L (2005). Attachment, self-esteem, world views and terror management: Evidence for a tripartite security. *Journal of Personality And Social Psychology*, 88(6), 999-1013.

Hazan, C. ve Shaver, P. (1987). Romantic Love Conceptualized as an Attachment Process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511-524.

Hortaçsu, N. (2007). *Ben biz siz hepimiz: Toplumsal kimlik ve gruplar arası ilişkiler*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Josephs, R.A., Markus, H.R. ve Tafarodi, R.W. (1992). Gender and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(3), 391-402.

Kalafat, T. ve Kıncal, R.Y. (2008). Üniversite öğrencilerinin beden memnuniyeti düzeyleri ile sosyal beceri düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 41-47.

Karakaya, I., Coşkun, A. ve Ağaoğlu, B. (2006). Yüzücülerin depresyon, benlik saygısı ve kaygı düzeylerinin değerlendirilmesi. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 7, 162-166.

Kaya, A. (Ed) (2010). *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Pegem Akademi.

Kutlu, B. (2009). *Beden imajının gelişimi ve sağlıklı beden ağırlığının korunmasında yemeye ilgili tutumlar, temel inançlar ve ebeveynle bağlanmanın rolü*. Ege Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Laible, D.J., Carlo, G. ve Roesch, S.C. (2004). Pathways to self-esteem in late adolescence: The role of parent and peer attachment, empathy, and social behaviours. *Journal of Adolescence*, 27(6), 703-716.

Main, M., ve Solomon, J. (1986). *Discovery of a disorganized / disoriented attachment pattern*. In T. B. Brazelton & M. W. Yogman (Eds.), *Affective development in infancy* (pp. 95- 124). Norwood, NJ: Ablex.

Moss, E., Sophie, P., Gosselin, C., Rousseau, D. ve St. Laurent, D. (1996). Attachment and teacher-reported behaviour problems during the preschool and early school-age period. *Development and Psychopathology*, 8, 511-525.

O'Dea, J.A. ve Abraham, S. (2000). Improving the body image, eating attitudes, and behaviors of young male and female adolescents: A new educational approach that focuses on self-esteem. *International Journal of Eating Disorders*, 28, 43-57.

Oktan, V. ve Şahin, M. (2010). Kız ergenlerde beden imajı ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2), 543-556.

Öner-Altıok, H., Ek, N. ve Koruklu, N. (2010). Üniversite öğrencilerinin benlik saygısı düzeyi ile ilişkili bazı değişkenlerin incelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 99-120.

- Özkan, İ. (1994). Benlik saygısını etkileyen etmenler. *Düşünen Adam*, 7(3), 4-9.
- Park, L.E., Crocker, J. ve Mickelson, K.D. (2004). Attachment styles and contingencies of self-worth. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 1243-1254.
- Raja, S. N., McGee, R., ve Stanton, W. R. (1992). Perceived attachments to parents and peers and psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 21, 471- 485.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Rosenberg, M., Schooler, C., Schoenbach, C. ve Rosenberg, F. (1995). Global self-esteem and specific self-esteem: Different concepts, different outcomes. *American Sociological Review*, 60, 141-156.
- Sayar, K. ve Tüzün, O. (2006). Attachment theory and psychopathology. *Düşünen Adam*, 19(1), 24-39.
- Saygın, Y. ve Arslan, C. (2009). Üniversite öğrencilerinin sosyal destek, benlik saygısı ve öznel iyi oluş düzeylerinin incelenmesi. Selçuk Üniversitesi, *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 207-222.
- Sezer, Ö. ve Oğuz, V. (2010). Üniversite öğrencilerinde kendilerini değerlendirmelerinin ana baba tutumları ve bazı sosyodemografik değişkenler açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(3), 743-758.
- Sroufe, L. A. (2005). Attachment and development: A prospective, longitudinal study From birth to adulthood. *Attachment and Human Development*, 7, 349-367.
- Sümer, N. ve Anafarta-Şendağ, M. (2009). Orta çocukluk döneminde ebeveynlere bağlanma, benlik algısı ve kaygı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 86-101.
- Şirvanlı-Özen, D. ve Aktan, T. (2010). Bağlanma ve zorbalık sisteminde yer alma: başa çıkma stratejilerinin aracı rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 25(65), 101-113.
- Troisi, A., Lorenzo, G., Alcini, S. Nanni R.C., Pasquale, C. ve Siracusano, A. (2006). Body dissatisfaction in woman with eating disorders: Relationship to early Separation anxiety and insecure attachment. *Psychosomatic Medicine*, 68, 449-453.
- Yumurtacı, D. (2012). *Predictors of body image among university students*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Zimmerman, M.A., Copeland, L.A., Shope, J.T. ve Dielman, T.E. (1997). A longitudinal study of self-esteem: Implications for adolescent development. *Journal of Youth and Adolescence*, 26(2) 117-141.

TARİHSEL GELİŞİMİ AÇISINDAN ÇOCUKLARINI ÖLDÜREN ANNELER: BİR DERLEME ÇALIŞMASI

Salih Murat EKE*

ÖZET

Çocuk öldürme suçu yaşa, motivlere ya da hukuki sistemlere göre farklı şekillerde sınıflandırılmakta ve kavramlaştırılmaktadır. Neonatisid, infantisid ve filisid söz konusu olduğunda literatürde bir uyuşmazlık görülmektedir. Diğer yandan filisid genel olarak tüm çocuk öldürmeleri için kullanılan bir kavramdır. Bir ebeveynin kendi çocuğunu öldürmesi bir çok kişi için düşünmesi bile imkansız bir suç olmasına rağmen dünya üzerindeki birçok toplumun her sosyal kesiminde ortaya çıkabilmektedir. Çocuk cinayetleri çok sık rastlanan bir suç olmasa da gelişmiş ve endüstriyelmiş ülkelerdeki çocuk ölümü orijinlerinde ilk sıralarda yer almakta ve bir çocuk homisidi söz konusu olduğunda özellikle yaşça küçük kurbanların failleri genellikle bu çocukların ebeveynleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Annedeki agresyon, yavrularını diğer canlıların öldürmesini engellemeye çalıştığı durumlarda doğada koruyucu bir nitelik olarak tanımlanır. Fakat insanoğlunda *maternal agresyon* olarak da adlandırılan bu durum çocukları hedef alıp istismar veya ölümlerle sonuçlanabilir. Bu derleme çalışmasında anlaşılması zor, topluma oldukça vicdansızca gelen bu suç tipini daha iyi idrak edebilmek için öncelikle tarihteki ve kültürlerdeki yerine, hukuki yönüne ve çocuk öldürmenin arkasında yatan motivlere yönelik literatürdeki çalışmalara ve yine bu tip cinayetlerin psikopatolojik yönlerine değinilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: homisid, filisid, maternal filisid, psikopatoloji, adli tıp

FROM THE PERSPECTIVE OF HISTORICAL DEVELOPMENT OF MOTHERS KILLING THEIR CHILDREN: A COMPILATION STUDY

ABSTRACT

Among the sources, crime to kill children is conceptualized and classified in different ways regarding on motives or legal systems. A discrepancy is observed in the literature while describing the neonaticide, infanticide and filicide. On the other hand, filicide is a term generally used to call child murder. Although it may be difficult for many people to imagine killing their own children, filicide occurs in every socioeconomic stratum as well as in many different communities around the world. Child murder is not a very common crime, however it is ranked among the most frequent causes of child death in developed and industrialized countries. And, perpetrators often appear as parents when it comes to child homicide victims, especially for younger children. Maternal aggression, cubs in the wild in cases where attempts to prevent the killing of other live saver is defined as an attribute. But, in man with this condition known as maternal aggression may result in the target children to take abuse or death. In present review, the reports which include the cultural, legal and psychopathological aspects of the filicide, filicide history, and filicide motives were reviewed to identify and realize the child murder

Key words: homicide, filicide, maternal filicide, psychopathology, forensic medicine

* Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi, Tıp Fakültesi, e-posta: ekemurat@yahoo.com

1.GİRİŞ

Bilindiği üzere şiddet, insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. Biyolojik, sosyal ve psikolojik olmak üzere şiddetin çok yönlü sebepleri bulunmaktadır ve günümüzde sıkça rastladığımız türlerinden birisi ise aile içinde ortaya çıkan boyuttur. Aile aslında her üyesi tarafından genellikle benzer biyolojik kökenlere, duygusal bağlara, ilgilere sahip olunan, duygusal olarak beslenebildikleri ve saygı gördükleri çok özel bir barınak olarak algılanmaktadır. Ancak ailenin işlevselliği bozulduğunda, aile içi dinamikler üyeleri için tehdit unsuru olmaya başlar. Bu durumda çocuklar da ebeveynlerinin yaşamlarındaki stresörlerin, duygu durumlarının ve yanlı algılarının ya da ebeveynler arasındaki çatışmaların kurbanları olabilir, sıklıkla kötü muamele görüp yaralanabilir ve hatta öldürülebilirler. Bununla birlikte, bir bireyin kendi çocuğunu öldürmesi tepkiyle karşılanan, fazlasıyla acımasızca bulunan ve anlamlandırmakta zorlanılan bir durumdur. Literatüre ve tarihi alıntılara bakıldığında çocuğunu öldüren ebeveynler, geçmişte ve günümüzde farklı toplumlarda sıkça tartışma konusu olmuşlardır.

Annedeki agresyon, yavrularını diğer canlıların öldürmesini engellemeye çalıştığı durumlarda doğada koruyucu bir nitelik olarak tanımlanır. Fakat insanoğlunda *maternal agresyon* olarak da adlandırılan bu durum, çocukları hedef alıp istismar veya ölümlerle sonuçlanabilir. Bu çalışmamızda anlaşılması zor, topluma oldukça vicdansızca gelen suç tipini daha iyi anlayabilmek için öncelikle tarihteki ve kültürlerdeki yerine, hukuki yönüne ve çocuk öldürmenin arkasında yatan motivlere yönelik literatürdeki çalışmalara ve yine bu tip cinayetlerin psikopatolojik yönlerine değindik.

2.ÇOCUK ÖLÜMLERİ VE FİLİSİD KAVRAMI

Çocuk öldürmenin günümüzde tarihin eski dönemlerine göre daha az olduğu belirtilmektedir (Lambie, 2001, s.71-80). Bununla birlikte bir yaş ve altındaki sağlıklı bir bebeğin ani ve beklenmedik bir şekilde öldüğü, yapılan otopsi ve incelemelere rağmen net bir açıklama getirilemediği “*Ani Bebek Ölümü Sendromu*” ve özellikle çoğunluğu 3 yaş altında olup ebeveyni ya da bakıcısı tarafından hırpalanmış çocuklarda sakatlanma ya da ölümlerle sonlanan “*Dövülmüş Çocuk Sendromu*” oldukça sık görülen olgulardır (Çöloğlu ve Kolusayın, 1985, s.179-185; Ophoven, 1992, s.302-311).

Çocuk mortalitesini etkileyen faktörlerin aynı zamanda ülkelerdeki sosyo-ekonomik, kültürel ve sağlık şartlarına göre değişmekte olduğu bilinmektedir (Gök vd.,1989, s.151-156). Geçmiş yüzyıllara benzer bir şekilde fakirlik ve toplumdan dışlanma korkusu özellikle bekar kadınlar için çocuk öldürmede etkili bulunmakta ayrıca birçok çocuk alkol ve madde kullanımının tetiklediği cinayetlere de kurban olmaktadır. Psikotik özellikli depresyon ya da disosiyatif epizodları kapsayan mental hastalıklar da ebeveynlerin şiddet içerikli davranışlarına ya da cinayet işlemlerine neden olabilmektedir (Bourget ve Bradford, 1990, s.233-238). Çocuklarını öldüren

ebeveynlerin yüksek oranda intihar girişimleri ve bu suisid davranışlarının oldukça ciddi ve çoğu zaman başarılı olduğu bildirilmiştir (Pitt ve Bale, 1995, s.275-386; Rodenburg, 1971, s.41-48).

Çocuk öldürme suçu yaşa, motivlere ya da hukuki sistemlere göre farklı şekillerde sınıflandırılmakta ve kavramlaştırılmaktadır. Çocuğun yaşı temel alındığında çocuk öldürme şu şekilde sınıflanabilir (Lambie, 2001, s.71-80; Palermo, 2002, s.123-143; Saatçioğlu vd., 2005, s.163-166):

- a) Neonatisid: Doğumdan sonraki ilk 24 saat içinde bebek ölümleri
- b) İnfantisid: Çocuğun doğumundan sonraki ilk 12 ay içinde gerçekleşen bebek ölümleri
- c) Filisid: 1-18 yaş arasında gerçekleşen çocuk ölümleri için kullanılmaktadır. Bu grup da kendi içinde 1-12 yaş dönemini kapsayan erken dönem filisid; ve 13 yaş sonrasını kapsayan geç dönem filisid olarak da belirtilmektedir.

Görüldüğü üzere filisid kavramındaki bu ayrım olguların arkasında yatan dinamikleri anlamayı kolaylaştırmak için yapılmış bir sınıflamadır.

3.TARİHSEL BAKIŞ AÇISI

Ebeveynlerin kendi evlatlarına yönlendirdiği agresyon günümüzde modern toplumlarda oldukça sıra dışı ve vahşice bir izlenim bıraksa da aslında filisidin çok geniş bir tarihsel ve antropolojik geçmişi bulunmaktadır (Singleton, 2004). Mitolojik hikayeler dönemin sosyal yapısı, yargıları ve olaylarını kısmen de olsa dile getirir. Bu hikayelerde de sıklıkla çocuk cinayetlerine yönelik anekdotlara rastlanır. İnsanlık tarihinin eski dönemlerinde doğa olayları ve olguları insansı özellikler ve emosyonlar taşıyan tanrıça ve tanrılara atfedilmiştir (Rank, 2001, s.106).

Günümüzde neonatisid, infantisid ve filisid olarak adlandırdığımız olguların ilkçağ toplumlarının bilincinde olduklarını bize gösteren tanrısal oyunlarından biri gökyüzüyle özdeşleştirilen Tanrı Uranüs'ün (Cronos) hikayesidir. Uranüs, toprakla kişileştirilen Rhea'dan yeni doğan bütün çocuklarını, onun tahtını elinden alacağına inandığı için içine çekip yutarak öldürür (Munn, 2006, s.1-54). Truva efsanesine göre ise Aulis limanında savaşması için uygun rüzgarı bekleyen Agamemnon'a Tanrıça Artemis'in rüzgarı değiştirmesi karşılığında koyduğu şart kızı Iphigenia'nın kurban edilmesidir. Agamemnon kızını kurban etmeyi kabul etse de Artemis son anda kızını dişi bir geyikle değiştirerek hayatını bağışlar (Colveli, 1940, s.1-11).

Yine Yunan mitolojisine göre Medea, kocası Jason Kral Corinth'in kızı için kendisini terk ettiğinde iki oğlunu öldürerek kocasından intikamını alır (Corti, 1998; Laster, 1990).

Bu ve bunun gibi söylencelerin dışında tarihe bakıldığında da kültürlerle yerleşmiş çeşitli çocuk öldürme davranışları görülmektedir. Eski Erie şehrinin geleneklerinden

biri, M.Ö 5000 yıllarının sonlarına kadar çocukları taşıyarak ya da tanrılara kurban sunarak vahşice öldürmektir (Abel, 1986, s.709-713). Kartaca'luların, Ammonitler'in, Eski Mısırlılar'ın, Galyalıların ve İskandinavlar'ın da benzer bir şekilde kurban sundukları bildirilmiştir (DeMause, 1982, s.1-64). Alman ve Eski Mısır kabilelerinin uygulamalarının aksine Yunan ve Romalı aileler en fazla üç çocuk sahibi olmakla sınırlandırılmışlar ve bu nedenle infantisid ve terk etme açık bir şekilde uygulanan bir yöntem haline gelmiştir. Antik Yunan oyun yazarı *Euripides*, M.Ö. dördüncü yüzyıl boyunca meydana gelen infantisid olgusunu, “ çocuklar nehirlere atılmışlar, gübre yığınlarına ve hendeklere fırlatılmışlar, açlıktan ölmeleri için kaplara koyulmuşlar ve kuşlara av olarak ve en vahşi hayvanların parçalaması için yol kenarındaki her tepede terk edilip bırakılmışlardı.” şeklinde tarif etmiştir. İskenderiye’de M.Ö. 30 ile M.S. 50 yılları arasında yaşamış olan filozof *Philo*, Orta Çağ’ın erken dönemlerinde yaşanan filisid olaylarını ebeveynlerin barbarca kendi elleriyle ya da dere veya denizlere atarak çocuklarını öldürdüklerini betimlemiştir. *Philo* aynı zamanda annelerin istenmeyen çocuklarını çöllere bıraktıklarını ve bunu yaparken çocuklarının güvende olabileceklerini umduklarını ancak aslında onları en tehlikeli kaderle baş başa bıraktıklarını da belirtmektedir (DeMause, 1995, s.26-29).

Roma’da ise hem erkek hem de kız çocuklarının hayatına son verilmesi kabul görmekteydi ve bir babanın elinde doğan her çocuğun kaderi hakkında karar verme gücü bulunmaktaydı. Eski *patria potestas*’tan türetilmiş bu yetkilere göre aile reisinin öldürme ve yaşatma gücüne bağlı olarak (*Ius Vitae Ac Necis*) yeni doğan çocuğu öldürme ve terk etme hakkı da doğuyordu (Foucault, 1993, s.139-164). Romalı *Seneca*, tıpkı Yunanlı *Aristoteles* gibi, sakat çocukların öldürülmesinin gerekliliğini savunuyordu. Sakat bebekler reddediliyorlar ve doğumlarıyla birlikte hayatlarına ebeleri tarafından son veriliyordu. Bu bebekler sıklıkla günahkar olarak görülüyor, ağlama ve bağırsıkları şeytanın bir işi olarak değerlendiriliyordu (Rouselle, 1992, s.296-336).

Filisidin oldukça yaygın olduğu M.S 315 yılında *İmparator Constantine*, çocuk öldürmeyi kanunen yasaklamış ve bu tip eylemlerin önüne geçmek için fakirlerin çocuklarına yiyecek ve kıyafet yardımı sağlanacağına dair bir emir bildirmiştir. Bununla birlikte Roma Hukuku’nda bebek öldürmenin 374 yılından itibaren bir suç olarak yorumlandığı görülmektedir. Ancak Roma İmparatorluğu’nun dağılmasından sonra, hem meşru hem de gayri meşru çocuklara, özellikle neonatlara (yeni doğanlara) yönelik cinayetler yine yaygın bir uygulama olmaya devam etti. Batı Hıristiyanlığı’nın öncülerinden *St. Augustine* (M.S.400), sakat olsun ya da olmasın, zeka özürlü çocukların şeytanın etkisi altında olduklarına inanıyordu. Dolayısıyla Orta Çağ boyunca özellikle ağlamaları durdurulamayan çocukların günahkar oldukları düşünülüyordu. Günümüzde benzer bir şekilde bazı ebeveynlerin çocuklarının son derece güçlü ve sürekli devam eden ağlamalarına dayanamayarak onları öldürdükleri görülmektedir (Sadoff, 1995, s.601-605). Çocuk öldürme Orta Çağ boyunca ve hatta 18. yüzyıla kadar yaygın bir şekilde devam etmiştir (DeMause, 1982, s.1-64).

Onyedinci yüzyılın başlarında tıpkı Antik Roma'daki gibi Fransa'da da babaların aile üyeleri üzerinde tartışılmaz bir gücü ve otoritesi bulunmaktaydı (DeMause, 1995, s.26-29). Bununla birlikte, 1890'larda bebek cesetleri Londra sokaklarının hala en alışıldık manzaralarından biriydi (DeMause, 1982, s.1-64). Asırlar boyunca çocuğun anomalisini yok edilmesi gereken bir problem olarak değerlendirmek çocuğu merkez alan toplumlar için bir güçlük yaratmıştı ve infantisid uygulaması büyük ölçüde bir doğum kontrol yöntemi olarak kullanılmış ve buna Hıristiyanlık öncesi birçok toplumda da göz yumulmuştu. Hıristiyan ahlak yapısı yaşamın kutsallığını vurgulasa ve sonuç olarak infantisidi yasaklasa da uygulama yaygın bir şekilde devam etmekteydi (Osborne, 1987, s.47-49).

Batı ülkelerinde hukuki kınama ilk olarak İngiltere'de 1624 yılında bir kadının gayri meşru gebeliğini gizleyip çocuğunu öldürmesinin yasal bir suç olduğuna kanaat getirilmesiyle başlamışsa da kanun yeterince katı uygulanmadığı için 1803'te yenilenmiştir. *Lord Ellenborough* Kanununa göre gebeliğini gizleyenler iki yıla kadar hapis cezasına çarptırılacaktı (Landsdowne, 1990, s.41-43). 1900'lü yılların ortasında, çocuk cinayetleri İngiltere ve Avustralya'nın en büyük problemlerinden biri haline gelmişti. *Viktoriyen* tutum, istenmeyen gebeliğin ekonomik ve sosyal olarak bir felaket olarak algılanmasına neden oluyor, nikahsız ilişkisi olan birçok genç kadın için infantisid ya da neonatisid vazgeçilmez bir yol gibi görünüyordu (Osborne, 1987, s.47-49). Çocuk öldürme terk etmekten "*bebek çiftliği*" endüstrisine bırakmaya, hasta etmeye, kasıtlı öldürmeye kadar birçok yolla kendisini gösteriyordu. Oranlara bakıldığında bu durum artık günlük yaşamın bir parçası gibi gözükmekteydi. Hekimler, sosyal reformcular ve hukukçular bu konu çevresinde toplanarak 1922 yılında İngiltere'de yeni bir "*İnfatisid Kanunu*"nun çıkması için ön ayak oldular (Walker, 1968, s.129-131). Hakimler söz konusu olayda "nefsi müdafaa" olmadığı sürece sanıkların başka türlü yargılanamayacaklarını savunuyorlardı. Reformcular ise fakirlik, dışlanma ve gayri meşruiyete olan sert sosyal yargılar olduğu sürece bu toplumsal şartlarda infantisidin her zaman ortaya çıkacağını iddia ediyorlardı. Tüm bu "sosyal" içeriklere rağmen kanun tıbbi modele göre uyarlandı yani çocuğun doğumunu takiben annenin akli dengesinin yerinde olup olmaması gibi etmenlere bağlandı. Kanuna göre eğer kadın "yeni doğan çocuğunu" öldürmüş ve doğumun etkilerinden tamamen kurtulmuş ya da herhangi bir nedenle akli melekisinde bir bozukluk yoksa suçlu bulunacaktı. İngiltere'deki 1922 kanunu 1938'de düzeltildi ve hüküm doğum sonrası ilk bir seneye uygulanır hale getirildi. Bu sürenin uzamasının nedeni laktasyon (lohusalık) döneminde de annenin akli melekelerinin olumsuz yönde etkilenme olasılığı ve bir dengesizliğe neden olabileceği idi (Lambie, 2001, s.71-80). *Thomas Coram* 1941 yılında terk edilmiş çocuklar için bir hastane (*Foundling Hospital*) açtı; zira "*artık ölen bebekleri, Londra'nın hendeklerinde yatarken ya da gübre yığınlarında çürürken görmeye daha fazla dayanamıyordu.*" (DeMause, 1982, s.1-64).

Genel olarak filisid tarihine kültürler arası bir perspektiften bakıldığında bunun birçok toplumda bir doğum kontrol metodu gibi kullanıldığı görülmektedir. Ekonomik şartlar

da ailelerine yük olacak çocuklar için öldürülmelerine neden olmuştur. Dolayısıyla kız çocuklarına yönelik olan cinayetler bazı kültürlerde çok daha fazla ön plana çıkmıştır. Hindistan'daki ataerkil normlar bir kadının ailesinin damadın ailesine çeyiz vermesini gerektiriyordu. Bu durum erkek çocukların aileleri için bir ekonomik güvence olmasına yol açarken yüksek maliyetli çeyizler ebeveynlerin kız çocuklarını ihmal etmesine, terk edip bırakmasına ve hatta onları öldürmesine neden olmuştur (Hutter, 1981, s.176-177). Bu uygulamalar Hindistan ve Çin gibi birçok Asya ülkesinde özellikle sosyal veya ekonomik sorunlar yaşayan kırsal kesimlerde halen devam etmektedir.

4.HUKUKİ YÖNÜ

Batı tarihine bakıldığında çocuk öldürmenin sadece ahlak dışı değil aynı zamanda bir suç olarak da ele alınışı *İmparator Constantın* döneminden itibaren görülmektedir. Bununla birlikte hukuk her zaman anneler tarafından gerçekleştirilen çocuk cinayetlerine diğer cinayetlerden çok daha farklı yaklaşmıştır. Kaynaklara bakıldığında, birçok Avrupa ülkesinde adam öldürme suçuna oldukça ağır cezalar verilirken, jüriler infantisid olgularını cezalandırmada isteksiz davranıyor ve kanıtlar aksini gösterse de çocuğunu öldüren anneler mahkemeden hüküm almadan çıkıyorlardı (Landsdowne, 1990, s.41-43). Bu süreçte çocuğunu öldüren annelerle ilgili hukuki yaklaşım tıbbi gerekçelere dayandırılmış ve bu suç ile annenin doğum sonrası mental rahatsızlığı arasındaki ilintiye bakılmıştı (Walker, 1968, s.129-131).

Literatür incelendiğinde, Batı ülkelerinde neonatisid, infantisid ve filisid kavramları arasında uyumsuzluk görülse de çocuk öldürme suçuyla ilgili hukuki düzenlemeler genellikle annenin yeni doğmuş çocuğunu ya da 1 yaş altındaki bebeğini öldürmesi üzerine yapılmıştır (Lambie, 2001, s.71-80).

İngiliz Hukuku'ndaki İnfantisid Kanunu 1938'den beri değişmeden aynı şekliyle durmaktadır. 1975 yılında *Butler Komitesi* kanunun tekrar gözden geçirilmesini talep ettiyse de reform önerileri hali hazırda tartışılmaktadır. Kanuna göre: “ *Bir kadın kasıtlı bir ihmal sonucunda 12 aydan küçük çocuğunun ölümüne neden olduysa ve fakat bu fiil sırasında doğum ya da doğum sonrası laktasyon dönemi etkilerinden kaynaklanan akli melekelerindeki bozukluğun tam olarak iyileşmemesi söz konusuysa bu koşullar göz önüne alınacaktır.*” (Gunn, 1995, s.49-53).

Kanada'da çocuk öldürme suçları kanununun 223. ve 663. maddelerinde yer almaktadır; 223. madde “yeni doğan çocuğun” ölümüne sebebiyet veren anneyi tanımlamaktadır. Diğer yandan, 663. maddeye göre eğer kanıtlar çocuğun ölümüne annenin sebep olduğunu gösteriyorsa ve fakat annenin akli melekelerinin yerinde olup olmadığı ya da akıl sağlığını tamamen geri kazanıp kazanmadığı saptanamıyorsa yine de fiil kasıtlı olduğu sürece infantisid şeklinde değerlendirilmektedir (Working Group on Chapter 33 of Law Reform Commission of Canada, 1984).

Kara Avrupasında İtalya, Norveç ve İsviçre gibi ülkelerde çocuk öldürme homisidin hafifletilmiş bir biçimi olarak belirtilirken Lüksemburg'da bu suça çok daha ağırlaştırılmış yaptırımlar uygulanmaktadır (House of Lords, 1989).

Ülkemize baktığımızda ise Cumhuriyet döneminden bu yana Türk Ceza Kanunu'ndaki değişikliklerle çocuk öldürme suçunda da farklı değerlendirmeler ve ceza yaptırımları uygulandığı görülmektedir. Yeni doğmuş çocuğun öldürülmesi suçu ilk defa 1926 yılında 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 453. maddesinde ayrı olarak düzenlenmiştir. Bu kanunda: “*Kasten katil cürmü, failin veya karısının veya anasının veya kızının ve torunun veya evlatlık kızının veya kız kardeşinin namusunu kurtarmak için veled-i zina aleyhine nüfus siciline kaydından evvel ve doğmasından beş gün zarfında işlenmiş ise fail beş seneden on seneye kadar ağır hapis ile cezalandırılır.*” denmektedir (Çağlayan, 1985, s. 970).

Söz konusu tanımlama 1933 yılında 225 sayılı kanun ile yenilenmiştir. Yenilenen 453. maddede: “*Kasten katil cürümü failin veya karısının yahut anasının veya kızının ve torunun yahut kız evlatlığının veya kız kardeşinin haysiyet ve namusunu kurtarmak için yeni doğmuş çocuk aleyhine işlenmiş ise fail beş seneden on seneye kadar ağır hapisle cezalandırılır.*” denmektedir (İçel, 1987, s.244).

Görüldüğü üzere söz konusu madde sadece anneyi değil diğer aile üyelerini de kapsamaktaydı. Bununla birlikte, 1991 yılında 3756 sayılı kanun ile 453. madde: “*Öldürme fiili, anası tarafından şerefini kurtarmak saikiyle yeni doğmuş bulunan çocuğa karşı işlenmiş ise faile dört yıldan sekiz yıla kadar hapis cezası verilir*” şeklinde değiştirilmiştir. Bu durumda kanun sadece çocuğu öldüren kişi sadece annesi ise geçerlidir. Dolayısıyla çocuk canlı ve yeni doğmuş, gayri meşru olmalı (şeref kurtarma saiki) ve fiilde kasıt bulunmalıdır. Bunun dışında yeni doğan çocuğunu öldürmede laktasyon dönemi, doğum sonrası psikoz ya da kişideki ağır nevrotik veya psikotik semptomlar ve zeka geriliği gibi etmenler de ceza ehliyetinde göz önüne alınmıştır (Türk Ceza Kanunu, 1992).

26.09.2004 tarihinde Türk Ceza Kanunu yenilenmiş ve 5237 sayılı kanunda “hayata karşı suçlar” beş madde altında düzenlenmiştir. Bu yeni kanunda “namus ve şerefini kurtarmak için çocuk öldürme suçu” kaldırılmıştır. Dolayısıyla çocuğunu öldüren kişi yeni Türk Ceza Kanunu'na göre ilgili olan 82. maddeye tabi tutulur (Açıkgöz, 2005; Türk Ceza Kanunu, 2004). Kişi diğer adam öldürme suçlarında olduğu gibi ancak ve ancak yaş küçüklüğü ya da ağır bir akıl hastalığı, geçici bir rahatsızlık, alkol/ madde etkisinde olma gibi durumlarda farklı bir ceza yaptırımıyla karşılaşabilmektedir.

5.ADLİ TIP YÖNÜ

Literatüre bakıldığında cinayet kurbanlarının %15'inin 16 yaş altındaki çocuklardan oluştuğu ve bir yaş altındaki çocukların en fazla riski taşıdığı görülmüştür (Overpack vd., 1998, s.1211-1216; D'Orban, 1995, s.600-623). Çocukların ebeveynleri tarafından öldürülmesi filisid kavramı ile açıklanmıştır. Kaynaklarda babaların çocuklarını öldürmeleri ile annelerin çocuklarını öldürmelerinin birbirinden çok farklı kavramlar olduğu bildirilmektedir. Babaların yaşça daha büyük, sıklıkla birden fazla sayıda ve erkek çocuklarını öldürdükleri ve öldürme yöntemi olarak ateşli silah, kesici-delici alet ve kafaya yönelik travmalar uyguladıkları gözlenmiştir (Liem ve Koenraadt, 2008, s.166-176). Bu durum "*paternal filisid*" olarak tanımlanmıştır. Oysa annelerin genelde daha küçük yaşta ve kız çocuklarını öldürdükleri, anneleri suç işlemeye yönelten psikososyal stresörlerin ve kullandıkları yöntemlerin (boğazını sıkma, suda boğma ya da zehirlenme gibi) daha geniş bir yelpaze gösterdiği bildirilmektedir. Çocukların anneleri tarafından öldürülmesinin hem diğer homisid suçlarından hem de paternal filisid suçlarından çok daha farklı, karmaşık ve çok yönlü bir konu olduğu bu konu ile ilgili çalışan tüm araştırmacılar tarafından kabul edilmiş ve "*maternal filisid*" olarak kavramsallaştırılmıştır (Bourget vd., 2007, s.74-82).

Literatüre bakıldığında paternal filisid faillerinin büyük bir kısmında kişilik bozukluğuna sahip ve madde/ alkol kötüye kullanımı görülürken maternal filisid faillerinin daha çok psikiyatrik bozukluğa sahip olduğu ve madde/ alkol kötüye kullanımı olmadığı saptanmıştır. Bu annelerin çoğunlukla fakir, sosyal yönden izole, bütün gününü çocuğu ile birlikte geçiren, sıklıkla aile içi şiddete maruz kalan, aile fertleri ile aralarında geçimsizlik olan, bir kısmı çocukluk çağlarında ebeveynlerinin istismarına uğramış, çoğunluğu psikotik, depresif veya intihara eğilimli, eğitim seviyesi düşük, evlenmemiş ve çocuğuna bakım vermede yetersiz olduğu bildirilmiştir (Kauppi vd., 2010, s.229-238; Putkonen vd., 2011, s.319-328). Bu bilgilerden yola çıkan birçok araştırmacı bu suçun nedensel, semptomatik ve psikososyal yönleri üzerinde önemli analizler yapmışlar; bazı yazarlar ise ayırıcı tanıların saptanabilmesinde suçun karakteristik özellikleri ve suç aletleri gibi materyal detayların da önemli olabileceğini ileri sürmüşlerdir (Lewis vd., 1998, s.613-618; Holden vd., 1996, s. 25-34). Öte yandan annelerin özgeçmişlerinin suça olan etkisini araştıran çalışmalar da yapılmıştır (Mugavin,2008, s.68-79).

Çocuğun canlı doğup doğmadığının belirlenmesi özellikle infantisid iddiası bulunan olgularda çok önemlidir. Infantisid iddiası bulunan bir olguda çocuğun anne karnında iken ölmüş olduğunun belirlenmesi, bu iddianın çürütülmesinde büyük önem taşır (Celbiş vd., 2004, s.53-56). Zamanında doğan bir çocuğun yaşamış olup olmadığı; hareket, ağlama ve solunum olmak üzere üç temel fonksiyona bağlı olarak belirlenmektedir (Kamay, 1959, s.783-795).

6. TEMEL FİLİSİD MOTİVLERİ VE SINIFLAMALARI

Resnick çeşitli yıllarda yaptığı çalışmalarda öldürülen çocukların faillerinin yüksek oranda anne ve babaları olduğunu açıklamış ve filisid motivlerine göre aşağıdaki sınıflamayı yapmıştır (Resnick, 1969, s.325-334; Resnick, 1970, s.1414-1420, Eke vd., 2013, s.24-35):

- a) Fedakarlık (*altruistic*): Bu sınıflama iki alt gruba ayrılmaktadır. Birinci gruptakiler, çocuğunu kaçınılmaz ve kötü bir kaderin beklediğini düşünerek onu bu hayattan ve acılardan kurtarmaya çalışır. İkinci gruptakiler ise kendi intiharıyla bağlantılı bir şekilde (çocuğunu yalnız bırakmamak gibi nedenlerle) öldürürler. *Postpartum suisid* (doğum sonrası intihar) girişimlerinde anne çocuğunu kendi benliğinin bir uzantısı, kalıntısı olarak algılar. Kısacası bu grup fail, kendi planladığı intiharı ve /veya çocuğunu çektiği sıkıntılardan kurtarmak amacıyla suçu gerçekleştirir.
- b) Akut psikotik filisid (*acutely psychotic filicide*): Bu grupta ebeveynler çocuklarını psikotik bir epizodun etkisi altında, hallüsinasyonların yönergesinin ya da paranoid konfüzyonun hezeyanlarının etkisiyle öldürürler.
- c) İstenmeyen çocuğa yönelik filisid (*unwanted child filicide*): Bu tip olgular, çocuğun gayri meşru olduğu ya da babasının belli olmadığı durumlarda ebeveyninin çocuğunu ihmalle ya da agresyonunu dışa vurarak öldürmesiyle ortaya çıkar.
- d) Kazaen filisid (*accidental filicide*): Bu olgularda sıklıkla “Dövülmüş Çocuk Sendromu”na gönderme yapılmaktadır. Çocuğun ölümü genellikle uğradığı istismarın sonucudur ve birçok olguda ebeveynler çocuğunu öldürmeyi amaçlamamaktadırlar. Söz konusu ebeveynler de sürekli stresörlere maruz kalmış ve hatta birçoğu kendi çocukluklarında ihmal ve istismar edilmişlerdir.
- e) Partnerden öç alma (*spouse revenge filicide*) : Bu tip cinayetler, ebeveynin belirli bir sebepten dolayı (genellikle sadakatsizlik nedeniyle) eşi ya da partneriyle hesaplaşmak, ondan öç almak için işlenmektedir. Söz konusu olgulara aynı zamanda Medea Kompleksi adı verilmektedir.

Resnick her ne kadar yukarıda belirtilen sınıflamayı yapmışsa da ekonomik koşulların özellikle ailede bakımdan sorumlu tutulan kişiler için çocuk öldürmede etkili bir faktör olabileceğini vurgulamıştır. *Resnick* neonatisidi ayrı bir sınıflamada değerlendirmiştir. Yazar, bir çocuğun ebeveynleri tarafından öldürülmesi riskinin yaşı büyüdükçe azaldığını öne sürmektedir. Annelerle yaptığı çalışmaya göre kurbanlar için en tehlikeli dönem hayatlarının ilk 6 aylarıdır ve en küçük çocuk daha fazla risk altındadır. En savunmasız olduğu zamanların ise anneye bağlanmayı da kapsayan ve benliğini yeterince oluşturamadığı, anneye birebir ilişkisi olduğu dönemlerine denk geldiğini öne sürmüştür (McKee ve Shea, 1998, s.679-687; Resnick, 1970, s.1414-1420).

Diğer yandan *Scott* subjektif, belirsiz ya da defansif bulduğu bu motive dayalı ayrımlardan daha objektif ve sanığın itkilerine dayanan bir sınıflama sistemi öne sürmüştür. Yazar aynı zamanda filisid suçu işleyen annelerin bu davranışının primitif bir seviyede öç alma ya da fedakarlık gibi incelikli ve karmaşık motivlerle ortaya çıkma

olasılığının düşük olduğunu da söylemiştir. *Scott* çocuklarını öldüren ebeveynleri, öldürme itkilerine göre beş gruba ayırmıştır:

- a) İstenmeyen çocuktan kurtulma (*eliminating unwanted children*)
- b) Acıma hissiyle öldürme (*mercy killing*)
- c) Ağır bir mental patolojiye bağlı agresyon (*agression attributable to gross mental pathology*)
- d) Kurbanların dışında bir uyarının harekete geçirmesi (*stimulus arousing outside victims*): öfkenin yer değiştirmesi, kınamadan kaçınma, statü kaybı ya da aşk nesnesinin kaybı gibi
- e) Kurbanlardan doğan uyarılar (*stimulus arising from victims*): döven ya da hırpalayan ebeveynler (*Scott, 1973, s.20-126*).

Scott' un bu sınıflama sistemi yaygın bir şekilde kullanılmamış olsa da itkilere odaklanmış olması etkileyicidir (*Scott, 1973, s.20-126; Stanton ve Simpson, 2002, s.1-14*). Ayrıca *Scott*' un faillerin psikopatolojik bozuklarının yanı sıra aile içi stres, evlilik problemleri, barınma koşulları, ekonomik zorluklar ve ebeveynlerin genç olması gibi sosyal sorunlara ve yaşamındaki stresörlere atıf yapması da ilginçtir (*Scott, 1973, s.20-126*).

D'Orban 16 yaşından küçük bir ya da birden fazla çocuğunu öldürmekten veya öldürmeye teşebbüs etmekten hüküm giymiş anneler üzerinde yaptığı çalışmada *Resnick* ve *Scott*' un sınıflamalarının bir tür kombinasyonunu kullanmış ve bunun sonucunda aşağıdaki altı grubu saptamıştır (*D'Orban, 1979, s.560-571; Resnick, 1969, s.325-334; Scott, 1973, s.20-126*):

- a) Döven anneler (*battering mothers*): kontrol yitimi, kendini kaybetme
- b) Mental hastalığı olan anneler (*mentally ill mothers*)
- c) Neonatisidler (*neonaticides*): yeni doğan çocuğunu öldürme
- d) Öç alan anneler (*retaliating mothers*): medea sendromu
- e) İstenmeyen çocuk (*unwanted children*)
- f) Acıma hissiyle öldüren anneler (*mercy killing*) olmak üzere altı grup saptamıştır.

Bourget ve *Bradford* sınıflamanın ebeveynlerin klinik özellikleri ve filisid motivlerine göre yapılmasını önermiş ve aşağıdaki sınıflamayı yapmıştır (*Bourget ve Bradford, 1990, s.233-238*):

- a) Patolojik filisid: fedakarlıktan kaynaklanan ve homisidi izleyen süisid girişimlerini kapsamaktadır. Patolojik filisid, failde, sıklıkla major depresyon, psikotik özellikli depresyon ya da şizofreni gibi psikiyatrik bozuklukların görüldüğü olgulara gönderme yapmaktadır.
- b) Kazaen filisid: dövülmüş çocuk sendromunu kapsamaktadır.
- c) Öç almaya yönelik filisid
- d) Neonatisid: istenmeyen çocuk motivini kapsamaktadır.
- e) Paternal filisid: çocuğunu öldüren babalar

Guileyardo, Prahlow ve *Barnard* birçok filisid sınıflamasının öne sürülmüş olmasına rağmen bu sınıflamaların içerdiği alt tiplerin muayene sırasında başarısız olduğunu belirtmişlerdir. Yazarlar bunun nedeninin sistemlerin psikiyatrik literatüre göre yapılmasından ve psikiyatristlerin olgulara diğer tıp mensuplarından daha farklı bir açıdan bakmalarından kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Buna rağmen yazarlar

Resnik'in motive dayanan sınıflama sistemini esas alarak bu sınıflamanın üzerine hızlandırıcı faktörleri ve asgari özelliklerle birbirinden ayrılmasını gerekli gördükleri tipik durumları eklemişler ve *Resnick*'in tanımladığı bazı kavramları adli tıp uygulamalarına uyarlamak üzere değiştirmişlerdir. *Guileyardo*, *Prahlaw* ve *Barnard*'in motivler ve nedenler üzerine yaptığı 16 başlıktan oluşan filisid alt tipleri şunlardır (Guileyardo vd., 1999, s.286-292; Resnick, 1970, s.1414-1420):

- a) Fedakarlık
- b) Ötenazi
- c) Akut psikoz
- d) Post-partum mental hastalıklar
- e) İstenmeyen çocuk
- f) İstenmeyen gebelik
- g) Öfke itkisi
- h) Partnerden öç alma
- i) Munchausen sendromu
- j) Cinsel istismar
- k) Büyük çocuğa karşı şiddet
- l) İhmal ve tedbirsizlik
- m) Sadizm ve cezalandırma
- n) Alkol ve madde istismarı
- o) Nöbet bozuklukları/ epilepsi
- p) Müdahil olmadan seyirci kalma (*innocent by stander*)

Resnick'in sınıflaması ile karşılaştırıldığında *Guileyardo* ve arkadaşlarının suçun çok boyutlu yapısından dolayı filisidi sınıflamanın oldukça zor olduğunu vurguladıkları görülmektedir. *Guileyardo* ve arkadaşlarının oluşturduğu sistemin uygulamadaki önemi davranış paternlerine açıklık getirerek olguları karşılaştırma imkanına elverişli olmasıdır. Örneğin bir sınıflamada çok etkenin olması, bir motivden fazla nedenin bulunduğunu ya da altta yatan temel nedenin filiside sebep olduğunu gösterecektir. Sonuç olarak bu ayrımların pek çoğu failler ebeveyn olmasa dahi diğer çocuk homisidi olgularına da uygulanabilmektedir (Resnick, 1969, s.325-334; Guileyardo vd., 1999, s.286-292).

Görüldüğü gibi filisid anneleri üzerine yapılan araştırmalar suçluların nedensel atıfları üzerinde durmaktadır (Bourget ve Bradford, 1990, s.233-238; Cheung, 1986, s.185-192; D'Orban, 1979, s.560-571; McKee ve Shea, 1998, s.679-687; Resnick, 1969, s.325-334; Resnick, 1970, s.1414-1420; Scott, 1973, s.20-126). *Resnick*'in yaklaşımı dönemi için oldukça değerli olmasına ve bugün bile hala kalıcılığını ve işlevselliğini sürdürmesine rağmen bu sistemin bazı kısıtlılıkları bulunmaktadır. Bu sınıflama sistemi motivler üzerine dayandırıldığında güvenilirliği sorgulanmaya başlanmıştır. Bunun birincil nedeni sübjektif olmasıdır. Sonuçlar baştan itibaren duruma göre öznenin (filisid failinin) gerçek olanı algıladıklarını ya da psikotik algı çerçevesindeki yorumlarını aktarmasıyla elde edilen bilgilerle ve yine annenin sübjektif bir biçimde betimlediği senaryoya araştırmacının kendi projeksiyonunu dahil etmesiyle elde edilmiştir (Resnick, 1969, s.325-334; Resnick, 1970, s.1414-1420). *Scott*'a göre, bu durum, sıklıkla belirginlikten

uzak ve defansif bir sonuca götürecektir (Scott, 1973, s.20-126). Bununla birlikte, hem katılımcı hem de araştırmacı yoluyla çıkarılan sübjektif anlamlandırmalar tarihsel ve sosyal olarak tartışılmıştır. Böyle bir bilginin varsayımsal olacağı ve belli bir temele dayandırılmayacağı, ayrıca mutlak doğrunun asla bulunamayacağı öne sürülmüştür. Bu bağlamda araştırmadaki kanıtlar eksik ve hata yapmaya meyillidir. Bu nedenle kantitatif araştırma yapan kişiler hipotezlerini kanıtlayamayabilirler fakat hatalarını belirtmek yerine onu reddetme eğiliminde olabilirler. Kalitatif araştırmacılar ise üçgenleşme, denetleyici unsurlarla kontrol etmenin üzerinde dururlar ve yanlılıklarını engellemek ve geçerliliği sağlamak amacıyla dış gözlemciler bulundurlar. Öne sürülen bu düşünceler insanın algısal yanılsamalarının ve yetersizliklerinin, araştırmacının elde ettiği bilginin kalitesine yönelik sürekli bir tehdit unsuru oluşturması durumundan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla filisid faili anneleri değerlendirirken ve sınıflama sistemlerini iyi bir şekilde uyarlarken saptamalar sırasındaki güvenirliliği sınamak için yapılandırılmış bir şekilde çalışmanın önemini vurgulanmaktadır (Creswell, 2003, s.142-208).

7. EBEVEYNLERDE CİNSİYETE GÖRE FARKLILIKLAR

Filisid olguları üzerinde yapılan araştırmalar ebeveynlerin suç yöntemleri, içinde buldukları sosyal koşullar, psikolojik ve psikopatolojik durumları, kurbanların yaşları gibi değişkenlerin farklı özellikler sergilediğini göstermektedir. *Resnick* ve *D'Orban*'ın çalışmalarında da görüldüğü gibi, yaşça daha küçük çocuklara yönelik homisid suçları sıklıkla genç anneler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte, babaların büyük çocuklarının davranışlarını kontrol etme eğiliminde oldukları ve dolayısıyla filisid kurbanlarının da yaşça büyük olduğu bildirilmektedir (Bourget ve Bradford, 1990, s.233-238; D'Orban, 1979, s.560-571; Resnick, 1969, s.325-334; Resnick, 1970, s.1414-1420). Gerçekten de, çocuk öldürme suçu ile neonatisid ve infantisidi birbirinden ayıran *Bourget ve Bradford* diğer filisid olgularının, 0-12 ay arasındaki çocuk öldürme olgularına göre daha az görüldüğünü belirtmiştir. Yapılan birçok çalışma da annelerin yaşça daha küçük çocukları, özellikle bir yaş altındaki çocukları öldürdüklerini ve filisid suçunda faillerin, genellikle babalar olduğunu desteklemiştir (Bourget ve Bradford, 1990, s.233-238; Overpack vd., 1998, s.1211-1216; West, 1965).

Tarihin farklı kültürel yapılarında, ailedeki sessiz anlaşmalarla başta kızlar olmak üzere, çocukların ebeveynleri tarafından öldürülmesi ve bu suçun sosyal olarak kabul edilmesi birçok tartışmaya neden olmuştur (Munn, 2006, s.1-54; Rouselle, 1992, s.296-336; Singleton, 2004). *Sadoff*, toplumun bu gizil onayı ve çocuk öldürmeye yönelik sosyal kabullenmenin ortadan kalktığı günümüzde ebeveynlerin çocuklarını öldürmeye iten etmenleri araştırmıştır. Yazar, çocuklarını öldüren genç annelerin genellikle korku ve panik duygusuna kapıldıklarını, depresif, psikotik ya da dissosiyatif bir tablo sergilediklerini, bununla birlikte babaların sıklıkla, çocukların ağlamalarına düşük

tolerans gösterebilen, alkol ya da madde kullanıcıları/ bağımlıları olduklarını belirtmiştir (Sadoff, 1995, s.601-605).

Kunz ve Bahr Amerika Suç Raporları Merkezi'nden (*Uniform Crime Reports*) elde ettikleri 1976- 1985 yılları arasındaki veriler üzerine yaptıkları retrospektif çalışmada, 18 yaş altındaki çocuklarını öldüren anne ve babalardan oluşan 3459 olgunun profilini çıkarmıştır. Ebeveynlerin %46'sının 25 yaş altında olduğunu ve 15 kişinin de ergen olduğunu bildirmişlerdir. Anneler az bir farkla da olsa filiside daha yatkındır (sırasıyla %53,5 ve %47,5). Kurbanların yaşları ve cinsiyetlerine bakıldığında, yaşamlarının ilk haftasında gerçekleşen ölümlerde erkek ve kız sayısı eşittir. Bir haftayla 15 yıl arasındaki dönemde ise aileleri tarafından öldürülen erkek çocukların sayısı kızlara göre anlamlı olmayan bir farkla yüksek bulunmuştur. Bununla birlikte 16 ile 18 yaş arası erkek çocuk ölümleri %77 oranıyla çok daha fazladır. *Kunz ve Bahr*'ın yaptığı bu çalışmada, annelerin %95'nin çocuklarını yaşamlarının ilk bir haftasında öldürdüğünü; babaların suç oranının ise çocukların yaşı 13 ile 15 yaş arasındayken %63'e çıktığını; kurbanlar 16- 18 yaş arasındayken ise babaların suç oranlarının %80 ile en yüksek noktaya ulaştığını belirtmiştir. Yazarlar, neonatları öldüren annelerin genellikle asfiksi ve suda boğma yöntemlerini; buna karşın daha büyük yaşlardaki çocuklarını öldüren babaların sıklıkla bıçak ve ateşli silah kullandıklarını saptamışlardır (*Kunz ve Bahr*, 1996, s.347-362).

8. MATERNAL FİLİSİD VE ANNELİK ÜZERİNE

Bir kadının kendi annesiyle deneyimi, kendi annelik kapasitesine dair farkındalığı ve annesinin kendi kadınlığıyla nasıl baş ettiği kendi olgun kadın kimliğinde çok önemli bir role sahiptir. *Klein*'a göre annenin kendi annesi, onun kadınsallığının yapılanmasındaki en önemli etkendir yani bir kadın bir erkeği sevmeden önce kendi annesini sevmelidir. Bir kadının kadınlığını ve kadınsılığını oluşturması, anneliği kurması ve annesiyle özdeşleşmesi ve ardından ondan ayrı bir birey durumuna gelmesi hali hazırda çok fazla çabaya ve bileşene dayanmaktadır. Bu nedenle, klinikte kadın hastaların annelerinin onları ayrı bir birey olarak görmemelerinden, hatta kendilerinin bir uzantısı olarak nitelermelerinden yakınmalarına çok sık rastlanmaktadır (*Alptekin*, 2001, s.17-33; *Klein*, 1999, s.51-55). *Pines* anneliğin kız çocuğunun yaşam boyu süren, kendi annesinden ayrılıp otonomi kazanma mücadelesi olduğunu savunmaktadır. Çoğu kadın için gebeliği başarmak ve annelik, ayrışma ve bireyleşmede geç bir adımdır. Annesi yeterince iyi olan kadınlar için bu olumlu bir aşamadır. Bununla birlikte daha rahatsız ve olgunlaşmamış durumlarda sonuç hem anne hem de çocuk için travmatik olabilir (*Pines*, 1990, s.561-568). Ayrıca, toplumların belirlediği ve uyulması gereken kadınlık rolleri ve sorumlulukları bulunmaktadır. Cinsel farklılık, onu belirleyen düzenin bir etkisidir (*Abrevaya*, 2001, s.43-53). Ergenlikle birlikte cinsel farklılığının ve doğurganlığının tam olarak farkına varan kadının içinde yaşadığı toplumun kadına ve

cinselliğe nasıl baktığı, kendisinin cinselliği, anneliği ve buna dair sorumlulukları nasıl algıladığı, gelişimi boyunca nasıl bir özdeşim kurup bunu sürdürdüğü çok önemlidir. Güçlü emosyonlar sıklıkla itkisel davranışları motive eder. Ebeveynin alkol ya da madde etkisi altında olduğu, depresif ya da hezeyanlı bir durum dışında kendi öz çocuğunu çok güçlü duyguların doğrultusunda öldürmesi, doğal olmayan bir davranış biçimi olarak kanıksanabilir. Oysa duygu ve inanç bileşenlerinden oluşan emosyonlar birçok davranışı da harekete geçirmektedir. Söz konusu emosyonlar psikik, somatik ve davranışsal bileşenlerden oluşmuş olan kişinin afekti ve duygu durumuyla ilintili kompleks bir duygusal yapıdır (Sadock ve Sadock, 2005, s.134-415).

Öz evladını öldüren annelerde yatan dinamikleri incelerken annelik ve bağ kurmayı değerlendirmekte yarar vardır. *Watson* insanda anne ve bebek arasındaki bağlanmanın hayvanlara göre, çok daha güçlü ve önemli olduğunu belirtmektedir. İnsan yavrusunun doğuştan taşıdığı eksiklikler ve ihtiyaçlar, anneye daha fazla bağımlılığı da beraberinde getirir ve böylece anneye çok yakın bir bağ kurulmasına neden olur (Watson, 1996, s.120-251). *Winnicott* bebeğin bütünüyle fizyolojik ve psikolojik bağımlılığında ve uyum sağlayıcı benlik kapasitelerinin yeterince gelişmemiş olmasından dolayı, annenin öncelikle bebeği için bütünüyle çevresel bir hazırlık yapmak ve tüm fizyolojik ihtiyaçlarını, itkilerini karşılayarak bebeğin anksiyetesiyle baş etmesini sağlamak durumunda olduğunu belirtmiştir. Çocuk yeterli bakımın farkında olmasa da yetersiz bakımdan kaynaklanan ihmallerin ya da çok yoğun bakımdan kaynaklanan otonomi eksikliğinin bilincine varabilir (Winnicott, 1996, s.300-306). Annenin de tüm dikkati çocuğun doğumuyla birlikte artık bebeğine odaklanmıştır. Çocuğa beklentilerini verememek annede çok büyük bir kaygıya neden olacaktır. Bununla birlikte çocuğun afekti, tepkileri ve hareketleri ebeveynleri ve özellikle ona yoğun bakım veren anneyi ödüllendirici bir niteliktedir. Ancak bazen çocuğun tepkileri annenin taleplerini karşılamayabilmektedir. “Zor çocuk” karşısında, anne kendisini frustre olmuş (engellenmiş) hissedip, agresif bir tutum içine girebilir. Bu durumdaki annenin ebeveynlik becerilerini de çocuğun gelişimi sırasında iyi yapamadığı görülmektedir (Maziade vd., 1990, s.477-484).

Yine *Watson* ebeveyn ve bebek arasındaki bağlanmanın, erkek ya da kız çocuğa yönelik beklentilere doğan çocuğun ne derece yanıt verebildiğinden de etkilenebileceğinden söz etmiştir. Bazı kültürlerde doğan çocuğun cinsiyetinin farklı anlamlar taşımamasından dolayı kız çocuklarına yönelik neonatisid ya da infantisidin daha çok görüldüğü bilinmektedir (Alptekin, 2001, s.17-33; Akindrah, 2000, s.1543-1555; Akindrah, 2001, s.144-158; George, 2002, s.124-132; Watson, 1996, s.120-251). Aile içindeki süreçler ve annenin çocuk bakımı için aldığı destek, sosyal yardım ya da tecrit edilmesi, eşinden gördüğü şiddet de dikkate değer değişkenlerdir (Hester vd., 1999).

9. FİLİSİDİN ÖZGÜL YÖNLERİ

Anne ve çocuk arasındaki güçlü bağları bir anda ölümlerle birleştiren etkenler birçok yazarın ilgi konusu olmuştur. Bununla birlikte diğer birçok araştırmacı aile içinde gerçekleşen filisid suçları ile diğer homisid suçları arasında belirgin ayrımlar olduğunu bildirmişlerdir (Bourget ve Labelle, 1992, s.661-673; Putkonen, 2003; Silverman ve Kennedy, 1998, s.113-127; Somander ve Rammer, 1991, s.45-55; Vanamo vd., 2001, s.199-204; Wilczynski ve Morris, 1993, s.31-36;).

Bazı yazarlar çocuklarını öldüren kadınların erken yaşam deneyimlerini de sorgulamış ve filisid suçuyla ilintili olabilecek kişilik bozukluklarına etkisini araştırmışlardır (Friedman vd., 2005, s.496-504; Gauthier vd., 2003, s.393-404; Haapasalo ve Petajea, 1999, s.219-239; Korbin, 1989, s.481-489; Kunst, 2002, s.19-38; Myers, 1970, s.534-536; Steele, 1987, s.81-114).

Yapılan araştırmalar, süisidin filisidle olan yakın ilişkisini ortaya çıkarmış ve birçok yazar *filisid- süisid* olarak kavramlaştırılan bu olgular üzerinde özellikle durmuştur. Buna ek olarak annelerin eş zamanlı olarak birden fazla çocuğunu öldürdüğü ya da öldürmeye teşebbüs ettiği özel durumlar ise kaynaklarda *mütipl filisid* adı altında büyük bir özenle incelenmiştir (Bourget ve Gagné, 2002, s.345-351; D'Orban, 1979, s.560-571; Friedman vd., 2005, s.496-504; Harder, 1967, s.196-243; Stanton vd., 2000, s.1451-1460).

Tüm bu etmenler, ortaya atılan temel maternal filisid sınıflamalarının ortak bir noktada bulunduğu ve suçun arkasında yatan psikopatolojik özellikleri kapsayan *mental hastalığa bağlı filisid* kavramını getirmiştir. Birçok önemli araştırmacı bu sınıflamanın nedensel, semptomatik ve psikososyal yönleri üstünde önemli analizler yapmışlardır. Bazı yazarlar ise ayırıcı tanıların suçun karakteristik özellikleri, suç aletleri gibi materyal detaylarla saptanabileceğini öne sürmüşlerdir (Holden vd., 1996, s.25-34; Lewis vd., 1998, s.613-618).

Bu konuyla ilgili çalışan hemen hemen tüm araştırmacılar, ister Doğu ister Batı ülkelerinden gelsin, maternal filisidin hem diğer homisid suçlarından hem de paternal filisid suçlarından çok daha farklı, karmaşık ve çok yönlü bir konu olduğu konusunda hemfikirdirler. Diğer yandan maternal filisid sınıflamaları birçok kaynakta farklı adlarla betimlenmektedir (Bourget ve Bradford, 1990, s.233-238; D'Orban, 1979, s.560-571; Guileyardo vd., 1999, s.286-292; Resnick, 1969, s.325-334; Resnick, 1970, s.1414-1420; Scott, 1973, s.20-126;). Ancak bu tanımlamaların birçoğunda ortak yönler de bulunmakta, farklılıklar ise geniş bir bakış açısı sağlamaktadır.

10. MATERNAL FİLİSİDİN PSİKOLOJİK VE PSİKOPATOLOJİK ALT YAPISI

Psikotik annelerin çocuklarına yönelik işlediği suçlar “patolojik filisid” olarak adlandırılmakta ve bu annelerde büyük oranda şizofreni, bipolar bozukluk ve psikotik özellikli depresyon etkili olmaktadır (Bourget ve Bradford, 1990, s.233-238; Kunst, 2002, s.19-38; Papapietro ve Barbo, 2005, s.505-508). Akut psikotik tablodaki anne, çok yakında gerçekleşecek bir felaket ve tehlikeye dair hezeyanlı algıların anksiyetesini çok derin bir şekilde yaşar (Fonagy ve Target, 1995, s.487-501). Kunst (2002), çocuğunu öldüren psikotik kadınları psişik yönden dezorganize ve organize olarak ikiye ayırmıştır. Dezorganize tiplerin erken yaşam deneyimlerinde psişik zorluklar belirgin şekilde dejeneratif ve kronik bir seyir izler. Sonuçta, zayıf bir biçimde yapılanmış ego, psikotik savunma mekanizmalarına yer vermeye başlayarak altta yatan şizofreniye gizil bir yatkınlık oluşturur ve diğer organik bozukluklara eğilim ortaya çıkarır (Fonagy ve Target, 1995, s.487-501; Kunst, 2002, s.19-38). Organize tip ise premorbid yapılanmış bir egoda duruma ve zamana bağlı bir şekilde ancak çok ciddi çatlakların oluşmasına işaret etmektedir. İçsel bir dramın suçu gerçekleştirmede anlamlı ve trajik bir rolü olabilir (Korbin, 1989, s.481-489; Kunst, 2002, s.19-38).

Birçok psikososyal etmen, annenin şiddet içerikli davranışlarının ortaya çıkmasına yatkınlık kazandırmaktadır. Sosyalleşme deneyimleri, ekonomik sıkıntılar ve kişiler arası desteğin yokluğu, bu annelerin çocuğuna yönelik patlak veren şiddet içerikli davranışlara eğilimli hale gelmesiyle karşılık bulacaktır (Gauthier vd., 2003, s.393-404; Smithey, 1997, s.255-272; Eke vd., 2013, s.24-35). Genellikle çocukların öz babaları istismar eden, asgari düzeyde ekonomik destek sağlayan kişilerdir. Annelerin birçoğu ise bir yandan çocuklarını büyütmede bir yandan da hayatta kalabilmek için kendi yaşam kaynaklarını tek başlarına sağlamak üzere yalnız bırakılmaktadır (Smithey, 1997, s.255-272).

Mental hastalığa bağlı filisidi değerlendirirken gerçeklikle bağların zayıflaması gerekli fakat yeterli değildir. Filisid gibi sıra dışı bir eylem, acıyı çok yoğun bir şekilde algılayan hezeyanlı düşüncelerin etkisindeki bir anneye oldukça rasyonel görünebilir (Stanton vd., 2000, s.1451-1460). Dolayısıyla araştırmacılar, mental hastalığa bağlı filisidi değerlendirirken, psikotik bir tabloda olsun ya da olmasın çocuğunu öldüren annelerin intihar girişimlerinin, süisid uğraşlarının ve düşüncelerinin ve filisid-süisid kavramının altını çizmişlerdir. Annenin filisid sonrasında gerçekleştirdiği öz kıyım sıklıkla çocuğa odaklı, çocuğun iyiliğine, annelik yetilerine ya da depresif duygu durumuyla ve hezeyanlı düşüncelerle ilintili fedakarlık motivleriyle bağlantılı olmakla birlikte farklı tipte olgularda da görülmektedir (Meyer ve Oberman, 2001). Öğ alan annelerde süisid girişimi nadir olmasına rağmen çocuğunu öldüren kadın, belli bir zaman aralığından sonra pişmanlıktan dolayı intihar edebilir (D’Orban, 1995, s.600-623).

Bebeklerini öldüren annelerin bir kısmının doğum sonrasındaki ilk bir sene içinde postpartum depresyonun etkisi altında oldukları bildirilmektedir (Gold, 2001, s.344-347). Doğum sonrası depresyonda, genel depresyon semptomlarının yanı sıra değişken duygu durumu, annelik ilişkilerinde kötüleme, konfüzyon gibi ağır bir klinik tablo da görülebilmektedir. Elde edilen veriler, postpartum psikozun depresif karakterli bir duygulanım atağı olduğunu göstermektedir. Doğum sonrasındaki süisid girişimleri oldukça nadir görülmekle birlikte, hastalıkların %5'i intiharla sonuçlanmaktadır (Spinelli, 2004, s.1548-1557).

Maternal filisidde en çok görülen mental hastalıkların major depresyon, psikotik özellikli depresyon ya da duygu-durum bozuklukları olduğu bildirilmektedir (Buton ve Reivich, 1972, s.235-240; Friedman vd., 2005, s.496-504; Myers, 1970, s. 534-536; Resnick, 1969, s. 325-334; Rodenburg, 1971, s. 41-48; Silverman ve Kennedy, 1998, s.113-127; Somander ve Rammer, 1991, s.45-55). Mental hastalığa bağlı filisid olguları içinde süisidle bağlantılı ve birden fazla çocuğa yönelik bir şekilde gerçekleşen suçların büyük bir kısmının depresyon etkisi ile işlendiği bilinmektedir (Friedman vd., 2005, s.496-504; Palermo, 2002, s. 123-143; Somander ve Rammer, 1991, s. 45-55). Depresyon daha büyük yaşta çocuklarını öldüren annelerde tipiktir (Bourget ve Labelle, 1992, s. 661-673; Cheung, 1986, s. 185-192; D'Orban, 1979, s. 560-571; Holden vd., 1996, s. 25-34; Stanton vd., 2000, s. 1451-1460).

Psikotik semptomların görüldüğü maternal filisid olgularında bazı ortak özellikler belirtilmiştir. Bu tanıya sıklıkla yaşça daha büyük çocuklarını öldüren annelerde rastlanmaktadır. Depresyon ve süisid girişimlerine benzer bir şekilde psikotik semptomlar da neonatisid olgularında oldukça seyrek görülmektedir. Dolayısıyla, bu kadınlardaki hospitalizasyon oranları daha azdır (Cheung, 1986, s. 185-192; Haapasalo ve Petajea, 1999, s. 219-239; Holden vd., 1996, s. 25-34; Lewis vd., 1998, s. 613-618, Pitt ve Bale, 1995, s. 375-386; Stanton ve Simpson, 2000, s. 136-147; Stanton ve Simpson, 2002, s. 1-14). Ölümle sonuçlanan çocuk istismarında psikotik bozukluklara nadiren rastlandığı bildirilmiştir (Erikson, 1968; Gök vd., 1989, s. 151-156; Lewis ve Bunce, 2003, s. 459-470). Psikotik anneler, diğer filisid olgularına göre sıklıkla daha şiddetli yöntemler kullanmaktadırlar (Holden vd., 1996, s. 25-34; Lewis vd., 1998, s. 613-618; Stanton vd., 2000, s. 1451-1460). İntihar eden psikotik annelerde öz kıyımın temel ve öncül motiv olduğu belirtilmektedir. Psikotik annelerin ebeveynlik becerileri diğer annelere göre çok daha kısıtlı ve annelik yetileri çok daha sınırlıdır. Bu anneler hezeyanlar ve halusinasyonların yönlendirmesiyle kurdukları çarpık, psikotik gerçeklikleri doğrultusunda çocuklarını öldürmeye motive olurlar (D'Orban, 1979, s. 560-571; Friedman vd., 2005, s. 496-504; Haapasalo ve Petajea, 1999, s. 219-239; Holden vd., 1996, s. 25-34; Palermo, 2002, s. 123-143; Wilczynski ve Morris, 1993, s. 31-36). Literatürde yazarlar, mental hastalığa bağlı filisid sınıflamaları dışındaki olgularda kişilik bozukluğu saptanması durumunda maternal filisidin bu bozukluğa atfedilmesinden çok bireysel yatkınlığın psikososyal faktörlerle etkileşiminin

değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmektedirler (Buton ve Reivich, 1972, s. 235-240; Chapman, 1959, s. 12-16).

Çocuk öldürme fantezisine dair farklı bir araştırma, Buton ve Reivich (1972) tarafından yapılmıştır. Yazarlar, çocuk öldürme düşüncesine yönelik takıntılarının temel şikayetleri veya psikopatolojilerinin önemli bir parçası olduğunu bildiren 42 hastada (36 kadın, 6 erkek) infantisid obsesyonu üzerine çalışmışlardır. Bu kişilerin %43'ünde süisid düşüncesi bulunmaktadır. Yapılan gözlemler ve uygulanan psikolojik testlerden sonra, araştırmacılar örneklemelerinin 2 gruba ayrıldığı sonucuna varmıştır. Birincisi, obsesif kompulsif kişiliğin çeşitli baskılar karşısında depresyona yatkın olacağını öne sürdükleri depresif gruptur. İkincisi ise, farklı tipte özellikler gösteren şizofreni ya da psikoz grubudur (Buton ve Reivich, 1972, s. 235-240).

Literatür incelendiğinde, ölümle sonuçlanan çocuk istismarı olgularında yüksek oranda kişilik bozukluğunun bildirilmesi, D'Orban'ın (1995) bulgularını destekler niteliktedir. Kişilik bozuklukları ve yoğun psikososyal stres söz konusu motivin ortak özelliğidir (D'Orban, 1979, s. 560-571; Oral, 1999, s.1428; Scott, 1973, s. 20-126, Somander ve Rammer, 1991, s. 45-55). Çocuklarını istismar eden annelerin çocukluk çağı deneyimlerinde kendi ebeveynlerinde ayrılık ve yetişkinlerinde ise aile içi şiddete maruz kaldıkları öne sürülmektedir (Brewster vd., 1998, s. 91-101). Bununla birlikte ölümle sonuçlanan çocuk istismarının genellikle izole olmuş bir annenin devamlı istismarının bir sonucu olduğu da vurgulanmaktadır (Korbin, 1989, s. 481-489; Margolin, 1990, s. 309-319; Polat, 2001, s. 35). Popülasyon çalışmaları, her iki ölümle sonuçlanan çocuk istismarı olgusundan birinin önceki istismarların kurbanı olduğunu göstermektedir (Brewster vd., 1998, s. 91-101; Vanamo vd., 2001, s. 199-204). Son olarak, Bowlby'nin (2000) bağlanma teorisine dayanarak kişilik bozukluğu olduğu öne sürülen annelerin geçmiş yaşantılarına bakıldığında olası fiziksel, duygusal, cinsel istismarların ve ihmalin, çocukluk çağı bağlanmalarını etkileyeceği söylenebilir. Bu durum güvensiz bir şekilde algılanan dünyanın yetişkinliğe çok farklı ve sağlıklı koşullarda yansması sonucunu doğurabilir (Bowlby, 2000).

11.SONUÇ

Yapılan tanımlar ve sınıflamalar ne olursa olsun tarihin çok eski çağlarından beri hemen bütün toplumlarda görülen çocuklara yönelik ölümle sonlanan şiddet eylemi günümüzde filisid olarak tanımlanmakta gelişmiş ve endüstriyelmiş ülkelerdeki çocuk ölümü orijininde ilk sıralarda yer almaktadır. İlk bakışta bu durum vicdansızca ve anlaşılması zor olan bu durum tarihsel gelişimi ve farklı kültürlerde çocuğa atfedilen değer ve yasal durum ve annenin psikopatolojik durumunun birlikte değerlendirilmesi ile ancak anlaşılabilir bir hale gelir. Bu çözümleme, risk altındaki bebeklerin belirlenmesi ve ebeveynlere yönelik sosyal destek sistemlerinin niteliklerinin geliştirilmesi açısından da son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

- Abel, E.L. (1986) Childhood homicide in Erie Country, *Pediatrics*, **77**: 709-713.
- Abrevaya, E. (2001) Anneden kıza kadınsılığın iletimi, *Psikanaliz Yazıları: Psikanaliz ve Kadınlık*, **2**: 43-53.
- Açıkgöz, A.N. (2005) Gerekçeli- Karşılaştırmalı ve Açıklamalı Yeni Türk Ceza Kanunu, Yeni Türk Ceza Adaleti Sistemi Tanıtım Seminerleri Notları, Van.
- Akindrah M. (2000) Maternal infanticides in Fiji, *Child Abuse&Neglect*,**12**,1543- 1555.
- Akindrah M. (2001) When parents kill: A Descriptive Analysis of Filicide in Fiji, *International Journal of Offender Therapy and Comperative Criminology*, **45**, 144-158.
- Alptekin, G. (2001) Kadınlarda üst benlik gelişimi, *Psikanaliz Yazıları: Psikanaliz ve Kadınlık*, **2**: 17-33.
- Bourget, D., Bradford, J.M.W. (1990) Homicidal parents, *Canadian Journal of Psychiatry*, **35**, 233-238.
- Bourget, D., Gagné, P. (2002) Maternal filicide in Québec, *Journal of American Academy of Psychiatry and Law*, **30**, 345–51.
- Bourget, D., Grace, J., Whitehurst, L. (2007) A review of maternal and paternal filicide. *J Am Acad Psychiatry Law* **35**, 74-82.
- Bourget, D., Labelle, A. (1992) Homicide, infanticide and filicide, *Clinical Forensic Psychiatry*, **15**, 661- 673.
- Bowlby, J. (2000) Attachment and loss, Separation: Anxiety and Anger, Vol:2, 1st edition Basic Boks.
- Brewster, A.L., Nelson, J.P., Hymel, K.P. (1998) Victim, perpetrator, family, and incident characteristics of 32 infant maltreatment deaths in the United States Air Force, *Child Abuse and Neglect*, **2**, 91–101.
- Buton, J.H, Reivich, R.S. (1972) Obsessions of infanticide: a Review of 42 Cases, *Archieves of General Psychiatry*, **27**, 235–240.
- Celbiş, O., Aydın, N.E., Soysal, Z., Mızrak, B. (2004) Türkiye’de adli otopsi uygulamasındaki güncel hukuki durum, İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, **1(11)**: 53-56.

- Chapman, A.H. (1959). Obsessions of infanticide, *Archives of General Psychiatry*, **1**: 12-16.
- Cheung, P.T.K. (1986) Maternal filicide in Hong Kong, *Medicine Science and Law*, **26**: 185-192.
- Colvile, K.N. (1940) The tale of Troy, *Greece and Rome*, **28**, 1-11.
- Corti, L. (1998) The Myth of Medea and the Murder of Children, 1st edition, Greenwood Press, Connecticut.
- Creswell, J.W. (2003) Research design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches, 2st edition, pp. 142-208, Sage Publications, California.
- Çağlayan, M.M. (1985) En Son Değişiklikleri ile Birlikte Gerekçeli, Açıklamalı ve İhtihatlı Türk Ceza Kanunu, genişletilmiş baskı, Cilt:3, s.970 Yetkin Yayınları, Ankara.
- Çöloğlu, A.S., Kolusayın, Ö. (1985) Dövülmüş çocuk sendromu, *Adli Tıp Dergisi* **2**, 179-185.
- D'Orban, P.T. (1979) Woman who kill their children, *British Journal of Psychiatry*, **134**, 560-571.
- D'Orban, P.T. (1995) *Female Offenders*, Forensic Psychiatry: Clinical legal and Ethical Issues (J. Gunn., P.J. Taylor, Eds) 3st edition, p.p. 600- 623, Butterworth-Heinmann, Oxford.
- DeMause, L. (1982) Foundation of Psychohistory, 1st edition, pp.1-64, Creative Roots Publication, New York
- DeMause, L (1995) History of Childhood, pp.26-29, Rowman & Littlefield, New York.
- Dokgöz, H., Şam, B., Ersoy, B., Müsellim, N.T. (2002) Ölümle sonuçlanan çocuk İhmali: Bir Olgu Sunumu, *Adli Tıp Bülteni*, **3 (7)**: 105-108.
- Dönmezer, S., Erman, S. (1994) Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, 10. baskı, Cilt:2, s.168-192, Beta Basım Yayın, İstanbul.
- Eke, S.M., Başoğlu, S., Oral, G. (2013) Maternal Filisidin Psikopatolojisi ve Motivleri: Bir Derleme Çalışması, *Güncel Psikiyatri ve Psikonörofarmakoloji*, **3**, 24-35
- Erikson, E.H. (1968) Identity, Youth and Crisis, W.W Norton, New York.
- Fonagy. P., Target, M. (1995) Understanding the violent patient: The Use of the Body and the Role of the Father, *International journal of Psychoanalysis*, **76**, 487-501.

- Foucault, M. (1993) Cinselliğin Tarihi, 2. baskı, Cilt 1, s.139-164, Alfa Yayınları.
- Friedman, S.H., Hrouda, D.R., Holden, C.E., Noffsinger, S.G., Resnick, P.J (2005) Filicide-suicide: Common Factors in Parents Who Kill Their Children and Themselves, *Journal of American Academy of Psychiatry and Law*, **33**, 496–504.
- Gauthier, D.K., Chaudoir, N.K., Forsyth, C.J. (2003) A sociological analysis of maternal infanticide in the United States, 1984-1996: *Deviant Behavior: An Interdisciplinary Journal*, **24**: 393- 404.
- George, S. (2002) Female infanticide in Tamil Nadu, India: From Recognition Back to Denial?, *Reproductive Health Matters*, **10**, 124-132.
- Gibson, E., Klein, S. (1961) Murder, Home Office Research Study, No: 1, HMSO, London.
- Gold, L.H. (2001) Clinical and forensic aspects of postpartum disorders, *Journal of the American Academy of Psychiatry and Law*, **29**, 344-347
- Gök, Ş., Kolusayın, Ö., Yavuz, F., Çetin, G. (1989) Adli Tıp Açısından 0-7 Yaş Grubu Çocuk Ölümleri, *Adli Tıp Dergisi*, **3-4**, 151-156.
- Guileyardo, J.M., Prahlow, J.A., Bernard, J.J. (1999) Familial filicide classification, *The American Journal of Forensic Medicine and Pathology*, **20**, 286-292.
- Gunn, J. (1995), *The law, adult mental disorder, and the psychiatrist*, Forensic Psychiatry: Clinical, Legal and Ethical Issues (J. Gunn,, P.J. Taylor P.J., Eds) 3st edition, p.p. 49- 53, Butterworth- Heinmann, Oxford.
- Gündoğmuş, Ü.N. (1997) Adli Tıp, 2. Baskı, s.33, Sağlık Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Haapasalo, J., Petajea, S. (1999) Mothers who killed or attempted to kill their child: The Circumstances, Child abuse and Types of Killing, *Violence and Victims*, **14**, 219-239
- Harder, T. (1967) The psychopathology of infanticide, *Acta Psychiatrica Scandinavica*, **43**, 196-243.
- Hester, M., Pearson, C., Harwin, N. (1999) Making an impact: Children and Domestic Violence, A Reader, 2st edition, Jessica Kingsley, London.
- Holden, C.E., Stephenson Burland, A., Lemmen, C.A. (1996). *Insanity and filicide; Women who murder their children: Emerging Issues in Forensic Psychiatry: From the Clinic to the Courthouse New Directions for Mental Health Services* (E. P. Benedek Ed.) No. 69, p.p. 25-34, Jossey-Bass/Pfeiffer, San Francisco.

House of Lords (1989) Report of the Select Committee on Murder and Life Imprisonment. London: HMSO.

Hutter, M. (1981) *The Changing Family: Comparative Perspectives*, 1st edition, p.p.176-177, John Wiley & Sons, New York

İçel, K., Yenisey F. (1987). *Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Kanunları*, 1. baskı, s.244 Der Yayınevi, İstanbul.

Kamay, B.T. (1959) *Adli Tıp*, 2. baskı, Cilt: 1, s..783- 795 Ankara Üniversitesi Yayınları No: 34, Ankara.

Kauppi, A., Kumpulainen, K., Karkola, K., Vanamo, T., Merikanto, J. (2010) Maternal and paternal filicides: a retrospective review of filicides in Finland. *J Am Acad Psychiatry Law* **38**: 229-238.

Klein, M. (1999) *Haset ve Şükran*, (S.M. Tura, Ed) s.51- 55, Metis Yayınları, İstanbul.

Knight, B. (2002) *Simpson Adli Tıp* (N.Birgen Ed), 10.baskı, s.216-229, Bilimsel ve Teknik Yayınları Çeviri Vakfı.

Korbin, J.E. (1989) Fatal maltreatment by mothers: A Proposed Framework, *Child Abuse and Neglect*, **13**, 481-489.

Kunst, J.L (2002) Fraught with the utmost danger: The Object Relations of Mothers Who Kill Their Children, *Bulletin of the Menninger Clinic*, **66**, 19-38.

Kunz, J., Bahr, S.J. (1996) A profile of parental homicide against children, *Journal of Family Violence*, **11**, 347-362

Lambie, I. (2001) Mothers who kill: The Crime of Infanticide, *International Journal of Law and Psychiatry*, **24**, 71-80.

Landsdowne, R. (1990) Infanticide: Psychiatrists in the Plea Bargaining Process, *Monash University Law Review*, **16**, 41-43.

Laster, K. (1990) Infanticide and feminist critique, *Criminology Australia*, July/August 14-16.

Lewis, C.F., Baranoski, M.V., Buchanan, J.A., Benedek E.P. (1998) Factors associated with weapon use in maternal filicide, *Journal of Forensic Sciences*, **43**, 613-618.

Lewis, C.F., Bunce, S.C. (2003) Filicidal mothers and the impact of psychosis on maternal filicide, *Journal of American Academy of Psychiatry and Law*, **31**, 459- 470.

- Liem, M., Koenraadt, F. (2008) Filicide: a comparative study of maternal versus paternal child homicide. *Crim Behav Ment Health* **18**: 166-176.
- Margolin, L. (1990). Fatal child neglect, *Child Welfare*, **69**, 309-319
- Maziade, M., Caron, C., Cote, R., Boutin, P., Thiverge, J. (1990) Extreme temperament and diagnosis: A study in a Consecutive Child psychiatric sample, *Archives of General Psychiatry*, **47**, 477–484.
- McKee, G.R., Shea, S.J. (1998) Maternal filicide: A Cross National Comparison, *Journal of Clinical Psychology*, **54**, 679-687.
- Meyer, C.L., Oberman, M. (2001) Mothers who kill their children: Understanding the Acts of Moms from Susan Smith to the “Prom mom”, 2nd edition, New York University Press, NY.
- Mugavin, M. (2008) Maternal filicide theoretical framework. *J Forensic Nurs* **4**, 68-79.
- Munn, M. (2006) Sovereignty and divinity in classical Greek thought: The Mother of The Gods, Athens and The Tyranny of Asia, 1st edition, pp.1-54, University of California Press, California.
- Myers, S.A. (1970): Maternal filicide, *American Journal of Diseases of Childhood*, **120**, 534–536.
- Ophoven, J.J. (1992) Forensic Pathology: Pediatric Pathology, (J.T. Stocker, L.P.Dehner, Eds), Vol: 1, p:302- 311, JB Lippincott Company, Philadelphia.
- Oral, G. (1999) *Adli psikiyatri: Adli Tıp* (Z. Soysal, C. Çakalır, Eds), 1. baskı, Cilt:3, s.1428, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları Rektörlük No: 4165, İstanbul.
- Osborne, J. (1987) The crime of infanticide: Throwing Out the Baby with the Bathwater, *Canadian Journal of Family Law*, **6**, 47-49.
- Overpack, M.D., Brenner, R.A., Trumble, A.C., Trifiletti, L.B., Berendes, H.W. (1998) Risk factors for infant homicide in The United States, *The New England Journal of Medicine*, **339**, 1211- 1216.
- Palermo, J.B. (2002) Murderous parents, *International Journal of Offender Therapy and Comperative Criminology*, **46**, 123- 143.
- Papapietro, D.J, Barbo E (2005) Commentary: toward a psychodynamic understanding of filicide—Beyond Psychosis and Into the Heart of Darkness, *Journal of American Academy of Psychiatry and Law*, **33**, 505–508.

- Pines, D. (1990) Emotional aspects of infertility and its remedies, *International Journal of Psychoanalysis*, **71**, 561-568.
- Pitt, S.E., Bale, E.M. (1995) Neonaticide, infanticide and filicide: A Review of Litterature, *Bulletin of The American Academy of Psychiatry and Law*, **23**, 375-386.
- Polat, O. (2001) Çocuk ve Şiddet, 1. baskı, s. 35-10, Der Yayınları, İstanbul.
- Putkonen, H. (2003) Homicidal Woman in Finland 1982-1992, Vanha Vaasa Hospital, Vaasa, Finland and Department of Mental Health and Alcohol Research, National Public Health Institute, Helsinki, Finland and Department of Forensic Psychiatry, University of Helsinki, Finland, Academic Disseratation, Helsinki
- Putkonen, H., Amon, S., Eronen, M., Klier, C.M., Almiron, M.P., Cederwall, J.Y., Weizmann-Henelius, G. (2011) Gender differences in filicide offense characteristics--a comprehensive register-based study of child murder in two European countries. *Child Abuse Negl* **35**: 319-328.
- Rank, O. (2001) *Dinsel yüceltme: Doğum Travması*, (S.M. Tura Ed.), 1. basım, s.106, Metis Yayınevi, İstanbul.
- Resnick, P.J. (1969) Child murder by parents: A Psychiatric Review of Filicide, *American Journal of Psychiatry*, **126**, 325-334.
- Resnick, P.J. (1970) Murder of the newborn: a Psychiatric Review of Neonaticide, *American Journal of Psychiatry*, **126**, 1414-1420.
- Rodenburg, M. (1971) Child murder by depressed parents, *Canadian Psychiatric Assocaition Journal*, **16**, 41-8.
- Rouselle, A. (1992) *Body politics in Ancient Rome: From Ancient Godess to Christian Saints* (P.S. Pantelle, Ed.), 1st edition, pp.296-336, Cambridge, Mass. : Belknap Press of Harvard University Press.
- Saatçioğlu, Ö., Derin, D., Uygur, N. (2005) Mothers who murder their child, *Yeni Symposium* **43**, 163-166.
- Sadock, B.J., Sadock V.A. (2005) Kaplan & Sadock, Klinik Psikiyatri, 1. baskı, s.134-415, Güneş Kitabevi, İstanbul.
- Sadoff, R.L (1995) Mothers who kill their children, *Psychiatric Annals*, **25**, 601- 605.
- Scott, P.D (1973) Parents who kill their children, *Medicine Science & Law*, **13**, 20-126.

- Silverman, R.A., Kennedy, L.W. (1998) Woman who Kill their children, *Violence and Victims*, **3 (2)**: 113-127.
- Singleton, M. (2004) Infanticide: Notes de Lectures Anthropologiques, A Usage Ethique, *Documents de Travail n°20*, Département SPED, UCL.
- Smithey, M. (1997) Infant homicide at the hands of mothers: Toward a Sociological Perspective, *Deviant Behavior: An Interdisciplinary Journal*, **18**, 255-272.
- Somander, L.K.H., Rammer L.M. (1991) Intra and extra- familial child homicide in Sweden 1971-1980, *Child Abuse and Neglect*, **15**, 45-55.
- Spinelli, M.G. (2004) Maternal infanticide associated with mental illness: Prevention and the Promise of Saved Lives, *American Journal of Psychiatry*, **161**, 1548-1557.
- Stanton, J., Simpson, A., Wouldes, T., (2000) A qualitative study of filicide by mentally ill mothers, *Child Abuse and Neglect*, **24**, 1451-1460.
- Stanton, J., Simpson, A. (2002) Filicide: A Review, *International Journal of Law and Psychiatry*, **25**, 1-14
- Steele, B.F. (1987) *Psychodynamic factors in child abuse: The battered child* (R. E. Helfer, C. H. Kepme, Eds.), pp. 81–114. University of Chicago Pres, Chicago.
- Türk Ceza Kanunu (1992), Adalet Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Türk Ceza Kanunu (2004), Adalet Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Vanamo, T., Kaupp,i A., Karkola, K. (2001) Intra-familial child homicide in Finland 1970–1994: Incidence, Causes of Death and Demographic Characteristics, *Forensic Science International* **117**, 199–204.
- Walker, N. (1968) *Crime and Insanity in England*, 1st edition, Vol: 1, p.p.129-131, Edinburgh University Press, UK.
- Watson, L. (1996) *Dark Nature: A Natural History of Evil*, 1st edition, p.p. 120- 251 Harper Collins, New York.
- West, D.J.(1965) *Murder Followed by Suicide*, Heinemann, London.
- Wilczynski, A., Morris, A.(1993).Parents who kill their children, *Criminal Law Review*, 31-36.
- Winnicott, D.W. (1996) *Primary Maternal Preoccupation: Through Pediatrics to Psychoanalysis*, reprint edition, p.p. 300-306, Karnac, London.
- Working Group on Chapter 33 of Law Reform Commission of Canada (1984) *Homicide*, Annual Report, Canada.

ÜNİVERSİTE SINAVINA HAZIRLANAN ÖĞRENCİLERDE OLUMLU-OLUMSUZ MÜKEMMELİYETÇİLİK, EĞİTİME YÖNELİK DEĞİŞKENLER, SINAV KAYGI DÜZEYİ VE SINAV BAŞARISIRASINDAKİ İLİŞKİLER*

Fatma Işıl YENİKAYNAK**

Meltem ANAFARTA ŞENDAĞ***

Özet

Mükemmeliyetçilik kavramı psikoloji yazınında yakın zamana kadar yıkıcı olarak nitelendirilmiş ve psikopatoloji ile özellikle de kaygı ile ilişkilendirilmiştir. Ancak, son dönemlerde mükemmeliyetçilik olumlu ve olumsuz olarak tanımlanmış ve bazı önemlisonuçları da olabileceği de ortaya konulmuştur. Bu bulgular doğrultusunda bu çalışmanın amacı; olumlu ve olumsuz mükemmeliyetçiliğin, eğitime yönelik değişkenler (okul tipi, daha önce girilen üniversite sınav sayısı, çalışma süresi gibi) sınav kaygısı ve başarısı ile ilişkisini incelemektir. Bu amaçla çalışmaya Konya ilinde üniversiteye hazırlanan 81 ergen (17-19 yaş aralığında) katılmıştır. Katılımcılar Kişisel Bilgi Formu, Olumlu-Olumsuz Mükemmeliyetçilik Ölçeği (OOMÖ) ve Sınav Kaygısı Envanteri (SKE) 'ni tamamlamışlardır. Yapılan analiz sonucunda, olumlu mükemmeliyetçilik ile sınav kaygısı ve başarısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken; olumsuz mükemmeliyetçilik ile sınav kaygısı arasında pozitif yönde güçlü bir ilişki olduğu bulunmuş ancak, sınav başarısı ile arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Eğitime yönelik değişkenlerle mükemmeliyetçiliğin ilişkisi incelendiğinde ise olumlu mükemmeliyetçilik puanı ile çalışma süresi arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca özel lisede okuyan öğrencilerin olumlu mükemmeliyetçilik puanları devlet lisesinde okuyanlara göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Son olarak olumsuz mükemmeliyetçiliğin eğitime yönelik değişkenlerle ilişkisi incelenmiş ve daha önce girilen üniversite sınav sayısı ile olumsuz mükemmeliyetçilik arasında pozitif bir ilişki saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Olumlu-olumsuz mükemmeliyetçilik, sınav kaygısı, sınav başarısı.

* Bu makale “Üniversite Sınavına Hazırlanan Öğrencilerde Olumlu-Olumsuz Mükemmeliyetçilik Özellikleri İle Sınav Kaygı Düzeyi ve Sınav Başarısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” isimli ilk yazarın yüksek lisans dönem projesi temel alınarak hazırlanmıştır

** Uzman Psikolog, Pozitif Hayat Merkezi, isilkisisi@windowslive.com

***Yrd. Doç. Dr., Ufuk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, meltemanafarta@ufuk.edu.tr

THE RELATIONSHIP BETWEEN POSITIVE – NEGATIVE PERFECTIONISM, EDUCATION RELATED VARIABLES, TEST ANXIETY AND TEST PERFORMANCE IN STUDENTS PREPARING FOR THE UNIVERSITY EXAM

Abstract

Untill recently, perfectionism was considered as a destructive personality trait related with multiple psychological disorders, mostly with anxiety disorders. However, in the last decade perfectionism was redefined as a two dimensional construct: positive and negative. Studies revealed that positive perfectionism has positive psychological implications. Within the light of these findings, current research aims to study the correlation between the positive and negative perfectionism, certain education - related variables (school type, hours spent to study etc..) test anxiety and academic success. For this purpose, 81 adolescents (ages between 17 - 19) preparing for the university entrance exams had participated in the study. Participants had completed Personal – Demographic Information Sheet, Positive-Negative Perfectionism Scale and Test Anxiety Inventory. Results revealed that negative perfectionism was significantly and positively related to test anxiety but positive perfectionism was not. Neither positive nor negative perfectionism were found to be related to academic performance. Considering certain education – related variables, positive perfectionism was found to be significantly and positively correlated with the avarage time spent for studying a day. Also students who were going to private schools were found to have higher positive perfectionism scores than students in government schools. At last negative perfectionism was found to be significantly and positively correlated with the number of university exams entered previously.

Keywords: Positive-Negative Perfectionism, Test Anxiety, Academic Performance

1. GİRİŞ

1.1.Mükemmeliyetçilik

Mükemmeliyetçilik genel olarak kusursuzluğun arzulanması, davranışların katı bir şekilde değerlendirilmesi ve aşırı yüksek standartların belirlenmesiyle kendini gösteren bir kişilik yapısı olarak tanımlanmaktadır (Frost, Marten, Lahart & Rosenblate, 1990; Hewitt& Flett, 1991).Psikoloji alan yazınında oldukça fazla ilgi gören mükemmeliyetçilik kavramı birçok kuram tarafından tanımlanmaya ve açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre, mükemmeliyetçilik ya süpergonun nevrotik bir yansıması (Freud, 1926/1959), ya bireyin kendi yetilerinin üzerinde ulaşılması imkansız standartlar belirlemesi (Bandura, 1971), ya da özgüven eksikliğini kamufle etmek için

nevrotik düzeyde hedefler belirlenmesi (Horney, 1950) şeklinde farklı olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamalardan yola çıkan ve ilgili alan yazını yönlendiren birçok görgül çalışma mükemmeliyetçiliğin anorexia nervosa (Bastiani, Rao, Weltzin, & Kaye, 1995; Mitzman ve ark., 1994), bulimia nervosa (Vohs, Bardone, Joiner, Abramson, & Heatherton, 1999), sosyal fobi, panik bozukluk (Saboonchi & Lundh, 1999), kaygı (Klibert, Langhinrichsen-Rohling, & Saito, 2005; Stober, 1998), depresyon (Rice & Dellwo, 2001), kronik uykusuzluk (Vincent & Walker, 2000), intihar düşünceleri (Hamilton & Scheitzer, 2000), obsesif kompulsif bozukluk (Blatt, 1995; Frost, 1990) ve kişilik bozuklukları (Broday, 1988; Hewitt & Flett 1991) ile ilişkili olduğunu göstermişlerdir.

Yaklaşık 30 yıl önce Hamachek (1978) mükemmeliyetçiliğin mutlaka olumsuz bir kişilik yapısı olmadığını, “normal mükemmeliyetçilik” ve “nevrotik mükemmeliyetçilik” olarak iki boyutta incelenmesi gerektiğini belirtmiş ve mükemmeliyetçiliğin olumlu boyutlarını da irdelemiştir. Hamachek (1978) normal mükemmeliyetçileri, kendileri için daha gerçekçi standartlar belirleyen, işlerini titizlikle yapan ve gerekli durumlarda daha dikkatli seçimler yapabilen kişiler olarak tanımlamıştır. Nevrotik mükemmeliyetçileri ise; başarısız olma korkusu ile motive olan, kendilerine ulaşılması güç hedefler koyan, hedeflerine yönelik çalışmalarını yetersiz olan ve amaçlarına ulaşabilseler dahi bundan hoşnut olamayan kişiler olarak tanımlamıştır. Hamachek’in bu savına rağmen yakın zamana kadar mükemmeliyetçilik tek bir olumsuz boyut olarak düşünülmüş ve çalışmalar bu olumsuzluğu ortaya çıkarır şekilde planlanmıştır. Ancak, seneler içerisinde biriken araştırma sonuçları mükemmeliyetçiliğin olumlu özelliklerini de ortaya çıkarmaya başlamıştır (Ashby & Rice, 2002; Beiling & ark. 2003). Bu kişilik özelliğinin öz yeterlik, etkili öğrenme stratejileri (Mills & Blankstein, 2000), planlı olmak (Stober, 1998), algılanan öz kontrol ve başarı motivasyonu ile de (Klibert & ark., 2005) ilişkili olduğu ortaya konulmuştur.

Mükemmeliyetçiliğin iki boyutlu olduğu fikri alan yazında kabul gördüğünden bu yana farklı araştırmacılar bu iki boyutu olumlu mücadele ve uyumsuz değerlendirme kaygısı (Frost, ve ark., 1993), aktif ve pasif mükemmeliyetçilik (Adkins & Parker, 1996), olumlu ve olumsuz mükemmeliyetçilik (Terry-Short, Owens, Slade, & Dewey, 1995), uyumlu ve uyumsuz mükemmeliyetçilik (Rice, Ashby, & Slaney, 1998), işlevsel ve işlevsel olmayan mükemmeliyetçilik (Rhéaume, Freeston, et al., 2000), sağlıklı ve sağlıklı olmayan mükemmeliyetçilik (Stumpf & Parker, 2000), kişisel standartlar ve değerlendirme kaygısı (Blankstein & Dunkley, 2002), ve titizlik ve öz-eleştirel mükemmeliyetçilik (Hill et al., 2004) olarak farklı şekillerde isimlendirmişlerdir. Birbirinden farklı birçok isimlendirmeye rağmen her iki mükemmeliyetçilik boyutu arasındaki farkı Hamacheck (1978) belirgin bir şekilde ifade etmiştir. Buna göre; normal/sağlıklı/uyumlu/olumlu mükemmeliyetçilik gerçekçi ve akla uygun beklentiler geliştirerek hem sınırlılıkların hem de güçlü yanların farkında olmak ve karşı karşıya gelinen sorunla mücadele motivasyonunun yüksek olması anlamına gelmektedir. Öte yandan, olumsuz mükemmeliyetçilik yoğun başarısızlık korkusunun eşlik ettiği gerçek

dışı yüksek standartların belirlenmesi demektir. Bu iki boyutu ele alarak yapılan kıyas çalışmaları da bu tanımları desteklemektedir. Buna göre olumlu mükemmeliyetçiler olumsuz mükemmeliyetçilere kıyasla daha yüksek düzeyde olumlu duygulanım, yaşam tatmini, dışadönüklük, titizlik, güvenli bağlanma, dayanıklılık, iç kontrol odağı, kolay uyum sağlama, işlevsel başa çıkma stratejileri sergilemektedirler (Chang & ark., 2004; Dunkley & ark., 2000; Frost & ark., 1993; Parker & Stumpf, 1995; Rice & ark., 2005; Suddarth & Slaney, 2001).

Ülkemizde bu konuda yapılan araştırmalaralan yazınla uyumlu sonuçlar vermiştir (Altun & Yazıcı, 2010; İlhan, Çetin & Sünkür, 2013; Kırdök, 2004; Sapmaz, 2006; Tire, 2011; Uzel, 2012). Örneğin; çocuklarla yapılan bir çalışmada olumlu mükemmeliyetçiliğin düşük depresyon ve kaygı düzeyi ve yüksek benlik saygısı ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Kırdök, 2004). Üniversite öğrencileriyle yapılan bir başka araştırmada ise, olumlu mükemmeliyetçi olan gençlerin somatizasyon dışında tüm diğer psikolojik belirtiler (obsesif kompulsif belirtiler, depresyon, anksiyete, kişilerarası duyarlık, öfke-düşmanlık) açısından olumsuz mükemmeliyetçilere kıyasla daha yüksek düzeyde psikolojik sağlığa sahip oldukları bulunmuştur (Sapmaz, 2006).

1.2.Sınav Kaygısı ve Akademik Başarı

Yaşamın hemen hemen her alanında ve her yaşta sınava tabii tutulduğumuz bir kültürde sınav performansı bir kişinin hayatında dramatik bir etkiye sahiptir. İşte bu sebeple de sınav kaygısı yaygın ve güncel bir sorundur (Pekrun, 1992; Sarason & Sarason, 1990; Spielberger, 1962, 1972, 1980). Hatta bu sorunun tedavi gerektirebilecek kadar ciddi seviyelere ulaşabilmesi nedeniyle çözüme yönelik terapi yöntemleri de geliştirilmiştir (Allen, 1972; Spielberger & ark., 1976).Alan yazında ilk defa Luria (1932) sınav sırasında öğrencilerin farklı duygusal tepkiler verdiklerine dikkat çekmiştir. Luria bir grup öğrencinin sınav sırasında heyecanlandıklarını ve dezorganize olduklarını dolayısıyla “dengesiz” hale geldiklerini, diğer grubun ise sakin ve organize hareket ederek “dengeli” bir tutum sergilediklerini ifade etmiştir.

Sınav sırasında etkin hale gelen kaygı belirtilerinin sınavın bitimiyle ortadan kalkması sebebiyle sınav kaygısı durumluk kaygı ile benzer olarak ele alınmaktadır (Spielberger & ark.,1978). Durumluk kaygı ortamda bulunan bir stres etkeninin tehdit olarak algılanması sonucunda yaşanan kuruntu (yeterli performans gösterilemeyeceğine dair endişe ve yineleyici düşünceler) ve bedensel uyarılmışlık (taşikardi, terleme, üşüme, mide bulantısı, ani ateş basması, kızarma ve gerginlik) olarak tanımlanmıştır. Bu doğrultuda da sınav kaygısı (a) sınavın hemen öncesinde ve sırasında yaşanan yüksek düzey durumluk kaygı, (b) otonom sinir sisteminin aktive olmasıyla ortaya çıkan aşırı fiziksel uyarılmışlık ve (c) sınav performansı ve dikkat toplama yetisini olumsuz

etkileyen ve testle ilgili olmayan kişinin kendine yönelik endişe verici düşüncelerin ortaya çıkması olarak tanımlanmıştır (Spielberger, 1972; Spielberger ve ark., 1978).

Bu bilgiler ışığında sınav kaygısının akademik başarıyla birebir ilişkili olması şaşırtıcı değildir. Alan yazında sınav kaygısı ve akademik başarı ilişkisini birçok farklı örnekleme irdeleyen birçok çalışma yapılmış ve kuramsal açıklamalarla tutarlı sonuçlar elde edilmiştir.

(Başarı, 1990; Birenbaum & Nasser, 1994; Cassady ve Johnson, 2002; Chapell & ark., 2005; Culler & Hollahan, 1980; Koçkar, Kılıç & Şener, 2002; McDonald, 2010; Morris & Liebert, 1970; Wolf & Smith, 2009)

Sınav kaygısını ortaya çıkaran farklı özellikler de araştırmalara konu olmuştur. Sınava yönelik verimli çalışma stratejileri geliştiremeyen, sınavlarına yeteri kadar hazırlanmamış, daha önceden başarısız sınav deneyimi yaşayan, sınav sonucuna yönelik beklentisi performansının üzerinde olan ve kendine güven eksikliği yaşayan bireylerin sınav kaygılarının yüksek olduğu görülmektedir (Cassady, 2004; Küçük, 2010).

Türkiye’de yapılmış olan birçok araştırma sınav kaygısı ile ilişkili olabilecek demografik değişkenleri irdelemiştir. Bu doğrultuda sınav kaygısının cinsiyet ile ilişkisi değerlendirildiğinde, tutarlı olarak kızların erkeklere oranla daha yüksek düzeyde sınav kaygısı rapor ettikleri görülmüştür (Alyaprak, 2006; Duman, 2008; Güler ve Çakır, 2013; Kapıkıran, 2012; Pirinççi, 2009 ve Yıldız, 2007). Sınav kaygısı ve ebeveyn eğitime yönelik dolaysız bir araştırma raporu sunulmamış olmasına rağmen, ebeveyn eğitimi ve sınav başarısına yönelik sunulan olumlu sonuçlar sınav kaygısının da ebeveyn eğitimi ile ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Sınav başarısı ile ebeveyn eğitimi vurgulayan araştırmalarda (İpek, 2011; Keskin & Sezgin, 2009; Türk, 2007) babanın eğitim düzeyi ile öğrencinin sınav başarısı arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Okulda okunan bölüm tipi (sayısal, sözel) ile sınav başarısı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmada ise; sayısal bölümde okumanın sınav başarısı ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Savran, Sert, & Uzun, 1999).

1.3.Mükemmeliyetçilik, Sınav Kaygısı ve Akademik Başarı

Mükemmeliyetçiler sıklıkla performanslarındaki eksikliklerle uğraşır (Hollender, 1965) ve olumsuz sonuçları kendilerini suçlar nitelikte abartma yoluna giderler (Burns, 1980). Bu kişiler için küçük hatalar bile kendi belirledikleri standartlara ulaşamayacaklarının bir işaretidir. Dolayısıyla, mükemmeliyetçiler sıklıkla başarısızlık endişesi yaşarlar (Burns, 1980; Hamacheck, 1978; Pacht, 1984) ve bu durum ya akademik başarının gerçekten düşmesine (İbrahim & ark., 2008; King, Ollendich ve Gullone, 1992; Öner, 1990; Sub & Prapha, 2003; Williams, 1993) ya da kişinin kendini sürekli başarısız

olarak algılamasına neden olur (Flett & ark., 1998; Grzegorek & ark., 2004; Neumeister, 2004; Rice & ark., 2003).

Mükemmeliyetçiliğin sınav kaygısı ve sınav performansı üzerindeki etkisi bu kişilik özelliğinin uyumlu (olumlu) veya uyumsuz (olumsuz) olmasıyla ilişkilidir. Konuyla ilgili araştırmalar olumsuz mükemmeliyetçilerin daha yüksek düzeyde genel sınav kaygısı yaşadıklarını göstermektedirler (Mills & Blankstein, 2000; Stoeber, Feast, & Hayward, 2009). Ancak, olumlu mükemmeliyetçilik ve sınav kaygısı arasındaki ilişki inceleyen çalışmalar bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki belirtmemektedirler (Bieling, Israeli & Antony, 2004; Mills & Blankstein, 2000; Stoeber, & ark., 2009).

Ülkemizde de mükemmeliyetçilik, sınav kaygısı ve başarısı üzerine yapılan araştırmalarda alan yazınla tutarlı sonuçlar rapor edilmektedir. Mükemmeliyetçilik ve akademik başarı arasında ilişkiyi inceleyen çalışmada Başer (2007) mükemmeliyetçiliği tek boyutlu olarak ele almış ve akademik başarı ile negatif bir ilişkisi olduğunu göstermiştir. Mükemmeliyetçiliği iki boyutlu olarak inceleyen Altun ve Yazıcı (2010) ise akademik başarı ile olumlu mükemmeliyetçilik arasında pozitif, olumsuz mükemmeliyetçilik arasında ise negatif bir ilişki olduğu saptanmıştır. Buna göre, olumlu mükemmeliyetçilerin akademik açıdan daha başarılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Mükemmeliyetçilik ve sınav kaygısı arasındaki ilişkiyi vurgulayan araştırmalarda ise üstün yetenekli çocuklarla yapılmış çalışmalar ülkemizde önceliklidir (Leana-Taşçılar & ark., 2014; Mısırlı-Taşdemir, 2003; Uyanık, 2007) ve mükemmeliyetçiliği tek boyut olarak irdeleyen bu araştırmalar mükemmeliyetçilik ile sınav kaygısı arasında pozitif bir ilişki rapor etmişlerdir. Son olarak da Hanımoğlu (2010) mükemmeliyetçiliği iki boyutlu olarak irdelediği çalışmada olumsuz mükemmeliyetçiliğin daha yüksek düzey sınav kaygısı ile ilişkili olduğunu belirtmiştir.

1.4. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Alan yazındaki araştırma sonuçları doğrultusunda bu araştırmada olumlu – olumsuz mükemmeliyetçilik ile çeşitli demografik faktörlerin sınav kaygı ve başarısı üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ülkemizde gündemde olan ve en yoğun kaygının yaşandığı sınav üniversiteye giriş sınavı olduğundan dolayı örneklem üniversiteye hazırlanan öğrencilerden seçilmiş ve deneme sınavı sırasındaki kaygı düzeyleri ile bu sınavlardaki başarılar baz alınmıştır.

Bu doğrultuda;

1. Cinsiyet ile çalışma değişkenleri (mükemmeliyetçilik, sınav kaygısı, sınav başarısı) arasındaki ilişki incelenecektir.
2. Ebeveyn eğitimi ile çalışma değişkenleri (mükemmeliyetçilik, sınav kaygısı, sınav başarısı) arasındaki ilişki incelenecektir.
3. Eğitime ilişkin değişkenler ile (okul tipi, günlük çalışma süresi, üniversite sınavına girme sayısı) çalışma değişkenleri (mükemmeliyetçilik, sınav kaygısı, sınav başarısı) arasındaki ilişki incelenecektir.
4. Mükemmeliyetçilik ve sınav kaygısı arasında bir ilişki vardır. Buna göre olumlu mükemmeliyetçilik sınav kaygısı ile negatif yönde ilişkili iken; olumsuz mükemmeliyetçilik ile pozitif yönde ilişkilidir.
5. Mükemmeliyetçilik ve sınav başarısı ilişkilidir. Buna göre; olumlu mükemmeliyetçilik ile sınav başarısı arasında pozitif, olumsuz mükemmeliyetçilik ve sınav başarısı arasında ise negatif bir ilişki olacaktır.
6. Sınav kaygısı ile sınav başarısı negatif yönde ilişkili olacaktır. Buna göre sınav kaygısı arttıkça, sınav başarısı düşecektir.

2. YÖNTEM

2.1.Katılımcılar

Araştırmaya Konya il merkezindeki özel bir dershanenin üniversiteye hazırlanan lise son sınıf ve mezun grubu öğrencilerinden 81 kişi [kadın, 38 (%47); erkek, 43 (%53)] katılmıştır. Grubun yaş ortalaması $\bar{x}=18$ dir. Öğrencilerin annelerinin %68'i en az lise mezunu iken, babalarının %80'i en az lise mezunudur. Öğrencilerden 46 (%57) kişi devlet lisesinde, 35 (%43) kişi ise özel lisede eğitim görmekte ve 52 (%64) kişi sayısal bölümde, 29 (%36) kişi ise eşit ağırlık bölümündedir. Öğrencilerden, 53 (%65) kişi üniversite sınavına ilk kez, 23 (%28) kişi ikinci kez ve 5 (%6) kişi ise iki defadan fazla girmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

		N (81)	%	X	SS
Yaş				18.0	0.9
Cinsiyet	Kadın	38	46.9		
	Erkek	43	53.1		
Lise Tipi	Devlet	46	56.8		
	Özel	35	43.2		
Bölüm	Sayısal	52	64.2		
	EA	29	35.8		
Sınav Sayısı	1	53	65.4		
	2	23	28.4		
	2+	5	6.2		
Anne Eğitim	İlkokul	16	20		
	Ortaokul	10	12		
	Lise	28	35		
	Üniversite	23	28		
	Y.Lisans	4	5		
Baba Eğitim	İlkokul	8	10		
	Ortaokul	8	10		
	Lise	19	24		
	Üniversite	39	47		
	Y.Lisans	7	9		

2.2.Ölçekler

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcılara araştırmacı tarafından oluşturulan ve içeriğinde cinsiyet, yaş, ebeveyn eğitim durumu, okul türü, bölüm, sınava giriş sayısı, günlük çalışma saatleri, katılımcıların ilk üç tercihleri ve son deneme sınav puanlarına yönelik açık ve kapalı uçlu sorular bulunan anket formu verilmiştir.

Olumlu-Olumsuz Mükemmeliyetçilik Ölçeği (OOMÖ): Kırdök (2004) tarafından ilköğretim ikinci kademedeki okuyan öğrenciler için geliştirilen bu ölçek, ergenlerin olumlu ve olumsuz mükemmeliyetçi özelliklerini yordayabilmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek her bir maddesi dördümlük likert tipi bir derecelendirmeye (1= Hiç uygun değil, 2= Bazen uygun, 3=Genellikle uygun, 4= Tamamen uygun) oluşan toplam 17 maddeden oluşmaktadır.

Ölçekte toplam bir puan olmamakla birlikte, olumlu mükemmeliyetçilik alt ölçeğini oluşturan 10 maddeden (1, 3, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 14, 16) alınabilecek puan 10 ile 40 arasında, olumsuz mükemmeliyetçilik alt ölçeğini oluşturan 7 maddeden (2, 4, 8, 10, 13, 15, 17) alınabilecek puan ise 7 ile 28 arasında değişmektedir. İki alt ölçekte de alınan puanlar yükseldikçe, mükemmeliyetçilik oranında artış saptanmaktadır.

Açıklayıcı faktör analizi sonuçları, ölçeğin olumlu ve olumsuz mükemmeliyetçilik özelliklerini ölçen iki faktörlü bir yapı olduğunu ortaya koymuştur. Güvenirlik analizi sonucunda, ölçeğin iç tutarlılığını gösteren Cronbach alfa değerleri olumlu mükemmeliyetçilik için .81, olumsuz mükemmeliyet için .78 olarak bulunmuştur (Kırdök, 2004).

Bu araştırmada ölçeğin Cronbach alfa değerleri olumlu mükemmeliyetçilik alt boyutu için .65, olumsuz mükemmeliyetçilik alt boyutu için .80, tüm test için ise .67 olarak belirlenmiştir.

Sınav Kaygısı Envanteri (SKE): Spielberger (1980) tarafından hazırlanan bu ölçek, Kuruntu ve Duyuşsallık olmak üzere toplam 20 maddeli iki alt ölçek halinde oluşturulmuş ve özellikle lise ve üniversite öğrencileri için geliştirilmiştir.

Maddeler dördümlük likert tipinde (1= Hemen hiç bir zaman, 2= Bazen, 3=Sık sık, 4=Hemen her zaman) puanlanmaktadır. Buna göre ölçekten alınabilecek en yüksek puan 80, en düşük puan ise 20 olarak hesaplanmaktadır.

Testin Türkçe standardizasyon ile güvenilirlik çalışmaları Albayrak ve Kaymak (1987) tarafından, geçerlik çalışmaları ise Öner (1986) tarafından yapılmıştır. Özellikle lise ve üniversite öğrencileri için geliştirilmiş olan bu ölçeğin Türkçe uyarlaması kapsamına

ilkokul öğrencileri de dahil edilmiştir. Böylece ölçek, 10 yaş ve üzeri bireylere uygulanabilir hale gelmiştir. Güvenirlilik analizi sonucunda, ölçeğin iç tutarlılığını gösteren Cronbach alfa katsayıları .73 ile .89 arasında bulunmuştur (Kılıç, Koçkar ve Şener, 2002) .

Bu araştırmada SKE için yapılan faktör analizi sonucunda, ölçeğin bu örnekte tek faktörlü yapısının daha uygun olacağına karar verilmiştir. Tek faktörün açıkladığı varyans % 57 ve tüm test iç tutarlılık katsayısı .94 olarak bulunmuştur.

2.3.İşlem

Uygulama öğrencilere rehberlik dersi saatinde tek bir oturumda üç aşama halinde yapılmıştır. İlk önce araştırmacı tarafından araştırmanın amacı ile ilgili kısa bilgi verilmiş ve hazırlanan bilgilendirilmiş onay formu ile demografik ve eğitime yönelik bilgileri içeren Kişisel Bilgi Formu dağıtılmıştır. Sonrasında ise öğrencilere Olumlu-Olumsuz Mükemmeliyetçilik Ölçeği ve Sınav Kaygısı Envanteri dağıtılmış ve uygulama yaklaşık 15-20 dakika sürmüştür.

3. BULGULAR

3.1. Kız ve Erkek Öğrenci Gruplarının Çalışma Değişkenlerindeki Farklılıkları

Cinsiyetin mükemmeliyetçilik, sınav kaygısı ve sınav başarısı ile ilişkisinin incelenebilmesi için Bağımsız gruplarda *t* testi kullanılmıştır (Tablo 2) (Tablo 3)

Bağımsız gruplar *t*-testi sonuçlarına göre; öğrencilerin girdikleri sınav sayısı ve olumlu-olumsuz mükemmeliyetçilik puanları arasında anlamlı bir fark bulunamazken, çalışma süresi ($t(78)=2.7$, $p=0.007 < \alpha=0.05$), sınav başarısı ($t(79)=2.3$, $p=0.02 < \alpha=0.05$), ve toplam kaygı puanları ($t(79)=3.3$, $p=0.001 < \alpha=0.05$) açısından kızlar ile erkekler arasında anlamlı bir fark bulunmuştur (Tablo 3). Buna göre; kızların günlük çalışma süreleri ($M=4.1$, $SD=2$), sınav başarı düzeyleri ($M=323$, $SD= 63.9$) ve toplam kaygı puanları ($M=4.8$, $SD=12.2$) erkeklerin günlük çalışma sürelerinden ($M=2.9$, $SD=1.8$), sınav başarılarından ($M=291$, $SD=57.7$) ve toplam kaygı puanlarından ($M=3.8$, $SD=12.9$) daha fazla bulunmuştur (Tablo 2).

Tablo 2. Cinsiyet Farklılıklarına Yönelik Değerler

	Cinsiyet	N	Ortalama	SS
Sınav Sayısı	Kız	38	1.2895	.51506
	Erkek	43	1.5116	.66805
Çalışma Süresi	Kız	38	4.1842	2.01152
	Erkek	42	2.9762	1.88043
Sınav Başarısı	Kız	38	323.05	63.91631
	Erkek	43	291.42	57.72027
Olumlu Mük.	Kız	38	2.6458	.69315
	Erkek	43	2.4812	.52769
Olumsuz Mük.	Kız	38	2.1810	.62010
	Erkek	43	1.9957	.48096
Sınav Kaygısı	Kız	38	40.8526	12.25569
	Erkek	43	30.8977	12.93296

Tablo 3. Bağımsız gruplarda t-testi (BD: Cinsiyet)

	F	T	Df	Sig. (2-tailed)
Sınav Sayısı	7.027	-1.659	79	.101
Çalışma Süresi	1.102	2.776	78	.007
Sınav Başarısı	.739	2.341	79	.022
Olumlu Mük.	.022	1.211	79	.230
Olumsuz Mük.	2.680	1.511	79	.135
Sınav Kaygısı	.048	3.399	79	.001

3.2. Ebeveyn Eğitiminin Çalışma Değişkenleri ile İlişkisi

Ebeveyn eğitimi ile çalışma değişkenleri (mükemmeliyetçilik, sınav kaygısı, sınavbaşarısı) arasındaki ilişkinin incelenmesi için Pearson Korelasyon katsayıları değerlendirilmiştir. (Tablo 8). Buna göre, hem anne ($r = .28$, $p < 0.05$) hem de baba ($r = .28$, $p < 0.05$) eğitiminin sınav başarısı ile olumlu yönde anlamlı ilişkisi olduğu bulunmuştur. Ayrıca baba eğitiminin öğrencilerin girdikleri sınav sayısı ile de istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönde bir ilişkisi olduğu gözlemlenmiştir ($r = -.28$, $p < 0.05$).

Yapılan analizde, anne ve baba eğitiminin öğrencilerin çalışma süresi, olumlu olumsuz mükemmeliyetçilik ve toplam kaygı puanları ile anlamlı bir ilişkisi olmadığı bulunmuştur.

3.3.Özel ve Devlet Okulu Gruplarının Çalışma Değişkenlerindeki Farklılıkları

Okul tipinin mükemmeliyetçilik, sınav kaygısı ve sınav başarısı ile ilişkinin incelenmesi için Bağımsız gruplarda t testi kullanılmıştır (Tablo 3) (Tablo 4).

Tablo 4. Okul Tipi Farklılıklarına Yönelik Değerler

	Lise	N	Ort.	S.S.
Sınav Sayısı	Devlet lisesi	46	1.4783	.65791
	Özel lise	35	1.3143	.52979
Çalışma Süresi	Devlet lisesi	46	3.8696	2.03970
	Özel lise	34	3.1176	1.95036
Sınav Başarısı	Devlet lisesi	46	3.1572	59.95097
	Özel lise	35	2.9383	64.17187
Olumlu Mük.	Devlet lisesi	46	2.4439	.46248
	Özel lise	35	2.7089	.74752
Olumsuz Mük.	Devlet lisesi	46	2.1154	.63560
	Özel lise	35	2.0397	.43190
Sınav Kaygısı	Devlet lisesi	46	42.8261	13.49618
	Özel lise	35	44.2857	13.48544

Tablo 5. Bağımsız gruplarda t-testi (BD: Okul Tipi)

	F	T	Df	Sig. (2-tailed)
Sınav Sayısı	4.376	1.206	79	.231
Çalışma Süresi	.667	1.660	78	.101
Sınav Başarısı	.182	1.579	79	.118
Olumlu Mük.	1.954	-1.962	79	.053
Olumsuz Mük.	8.463	.606	79	.546
Sınav Kaygısı	.002	-.482	79	.631

Öğrencilerin okudukları okul tipi ile olumlu mükemmeliyetçilik puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark gözlenirken; diğer değişkenler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bu bağlamda Tablo 4 ve 5 incelendiğinde; özel lisede öğrenim gören öğrencilerin (M= 2.7, SD=0.7), devlet lisesindeki (M=2.4, SD=0.5) öğrencilere oranla daha fazla olumlu mükemmeliyetçilik geliştirdiği gözlenmiştir $t(79) = -1.96, p=0.053 > \alpha=0.05$.

3.4. Mükemmeliyetçilik ile Sınav Kaygısı İlişkisi

Mükemmeliyetçilik ile sınav kaygısı arasındaki ilişkinin analizi için Pearson Korelasyon katsayıları değerlendirilmiştir (Tablo 6). Olumlu mükemmeliyetçilik ile sınav kaygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunamazken; olumsuz mükemmeliyetçilik ile sınav kaygısı ($r = .50, p < 0.01$) arasında pozitif yönde güçlü bir ilişki olduğu görülmüştür.

3.5. Mükemmeliyetçilik ile Sınav Başarısı İlişkisi

Mükemmeliyetçilik ile sınav başarısı arasındaki ilişkinin analizi için Pearson Korelasyon katsayıları değerlendirilmiştir (Tablo 6). Sınav başarısının olumlu mükemmeliyetçilik ve olumsuz mükemmeliyetçilik arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

3.6. Sınav Kaygısı ile Sınav Başarısı İlişkisi

Sınav kaygısı ile sınav başarısı arasındaki ilişkinin analizi için Pearson Korelasyon katsayıları değerlendirilmiştir. Sınav kaygısı ile sınav başarısı ($r = -.11$, $p > 0.05$) arasında negatif yönde olmakla birlikte anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Tablo 6. Değişkenler Arası Korelasyon

	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12
01. Cinsiyet												
02. Yaş	.25*											
03. Anne Eğitim	-.11	-.17										
04. Baba Eğitim	-.06	-.12	.68*									
05. Lise Tipi	.17	-.06	.09	.02								
06. Bölüm	-.12	.14	-.21	-.17	.13							
07. Sınav Sayısı	.18	.70**	-.22	-.28*	-.13	.09						
08. Çalışma Süresi	-.30**	.21	-.03	-.07	-.19	-.18	.28*					
09. Sınav Başarısı	-.26*	.21	.28*	.28*	-.18	-.24*	.08	.30*				
10. Olumlu Mük.	-.14	-.03	.08	-.02	.22	-.19	.04	.26*	.14			
11. Olumsuz Mük.	-.17	-.28*	-.08	.04	-.07	-.06	-.23*	.12	-.03	.18		
12. Sınav Kaygısı	-.36**	-.26*	.02	-.04	.05	.07	-.27*	.05	-.11	.13	.50**	

4. TARTIŞMA

4.1. Kız ve Erkek Öğrenci Gruplarının Çalışma Değişkenlerindeki Farklılıkları

Araştırma sonucunda cinsiyete yönelik bulgular incelendiğinde, olumlu veya olumsuz mükemmeliyetçilik açısından cinsiyetler arası bir fark bulunmamıştır. Ancak, çalışma süresi, sınavbaşarısı ve sınav kaygı puanları açısından kızlar ile erkekler arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Buna göre, üniversiteye hazırlanan kız öğrenciler sınava erkek öğrencilerden daha fazla süre çalışmakta ve sınav başarı düzeyleri de daha yüksek olmaktadır. Bununla birlikte kız öğrencilerin sınav sırasında erkeklerden daha fazla kaygı yaşadıkları da bulunmuştur. Sınav kaygısına yönelik cinsiyet farklarını irdeleyen diğer çalışmalarda da (Alyaprak, 2006; Duman, 2008; Güler ve Çakır, 2013; Kapıkıran, 2012; Pirinççi, 2009 ve Yıldız, 2007) kızların erkeklere kıyasla daha fazla kaygı yaşadıkları ifade edilmektedir. Kız öğrencilerde kaygı yaşanmasına rağmen başarı düzeyinin yüksek olması, yaşanan kaygının normal düzeyde ve motive edici bir etkisi olduğunu düşündürmektedir. Kaygı normal ve işlevsel bir duygudur. Tehdit veya stres karşısında belli bir düzeye kadar kaygılanmak dikkatin toplanarak hedefe odaklı davranışların organize edilmesine sebep olur. Dolayısıyla da ortalama düzeyde yaşanan kaygının motive edici etkilerinden bahsetmek mümkündür. Bu çalışmada da kızların erkeklere kıyasla daha yüksek çalışma saatleri ve sınav başarılarının olması yaşadıkları adaptif kaygıya bağlanabilir. Öte yandan, erkek öğrencilerin de daha düşük çalışma saatleri ve başarıları olmasının sebebi de bu öğrencilerin çalışmaya motive olacak kadar kaygılanmamış olmaları olabilir.

4.2. Ebeveyn Eğitiminin Çalışma Değişkenleri ile İlişkisi

Araştırma bulguları öğrencilerin anne - baba eğitim düzeylerine göre değerlendirildiğinde; anne-baba eğitimi ile öğrencilerin sınav başarısı arasında anlamlı pozitif bir ilişki, sınav kaygısı ve mükemmeliyetçilik boyutlarıyla ise de ilişkili olmadığı bulunmuştur.

Ebeveynin eğitim düzeyi ve sınav başarısı ilişkisini inceleyen çalışmalarda (İpek, 2011; Keskin ve Sezgin, 2009 ve Türk, 2007) anne-baba eğitim seviyesi lise ve üstü olan gençlerin sınavlarda daha başarılı oldukları bulunmuştur. Bu bulguyla paralel olarak bu çalışmada da eğitim seviyesi yüksek olan anne-babaların çocuklarının üniversite deneme sınavlarında daha başarılı oldukları bulunmuştur. Eğitim seviyesi yüksek olan ebeveynlerin çocuklarının eğitimi için daha iyi olanaklara sahip olmalarının ve bu ebeveynlerin eğitim konusunda daha bilinçli hareket etmelerinin bu ilişkiyi açıklayabileceği düşünülmektedir.

4.3.Özel ve Devlet Okulu Gruplarının Çalışma Değişkenlerindeki Farklılıkları

Araştırma bulguları okul tipi açısından değerlendirildiğinde;öğrencilerin sınav başarıları, çalışma süreleri ve sınav kaygısı açısından devlet lisesi yada özel lisede okumaları arasında bir fark olmadığı görülmüştür. Ancak, özel lisede okuyan öğrencilerin olumlu mükemmeliyetçilik puanlarının, devlet lisesinde okuyan öğrencilerin puanlarından marjinal düzeyde olmakla birlikte yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum özel lisede okuyan öğrencilerin sınıflarının daha az kişiden oluşması, bu nedenle öğretmenlerin öğrencilerle birebir ilgilenebilmesi, ailelerin yüksek sosyo-ekonomik düzeylerinin yüksek olması ve buna bağlı olarak öğrencilerin daha motivasyonlu ve başarı odaklı olmaları ile açıklanabilir.

4.4.Mükemmeliyetçilik ve Sınav Kaygısı İlişkisi

Alan yazında mükemmeliyetçilik ve sınav kaygısı ilişkisini irdeleyen araştırmalar olumsuz mükemmeliyetçilerin daha yüksek düzeyde sınav kaygısı yaşadıklarını göstermektedirler (Mills & Blankstein, 2000; Stoeber, Feast, & Hayward, 2009). Ancak, olumlu mükemmeliyetçilik ve sınav kaygısı arasındaki ilişki inceleyen çalışmalar bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki belirtmemektedirler (Bieling, Israeli & Antony, 2004; Mills & Blankstein, 2000; Stoeber, ve ark., 2009). Bu bulgularla paralel olarak bu araştırmada da olumsuz mükemmeliyetçilik ile sınav kaygısı arasında bir ilişki bulunurken olumlu mükemmeliyetçilik ile sınav kaygısı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Kendilerine gerçekdışı yüksek standartlar belirleyen olumsuz mükemmeliyetçiler sürekli olarak başarısızlık korkusu yaşamaktadırlar. Bu tarz bir korku da kendini en yoğun olarak sınavlarda göstermektedir. Türkiye’de üniversite sınavı birçok genç için ciddi bir kaygı sebebidir. Öğrenciler girdikleri tek bir sınavla geleceklerinin belirlendiğini düşünmekte ve başarısızlık ihtimali endişe verici bir durum almaktadır. Bu araştırma sonuçları göstermektedir ki üniversite sınavının kaygısı kendilerine gerçekdışı hedefler belirleyen olumsuz mükemmeliyetçi gençler için çok daha yoğun yaşanmaktadır. Diğer yandan, kendilerine gerçekçi hedefler belirleyerek, kendilerini amaca götürecek etkili davranışları sergileyebilen olumlu mükemmeliyetçiler için bu kadar yoğun bir kaygı söz konusu olmamaktadır.

4.5.Mükemmeliyetçilik ve Sınav Başarısı İlişkisi

Mükemmeliyetçilik düzeyi ile öğrencilerin sınav başarısı arasındaki ilişki incelendiğinde; iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı saptanmıştır. Bu doğrultuda araştırma hipotezi doğrulanmamıştır.

Alan yazında mükemmeliyetçilik ve akademik başarı arasında ilişkiyi irdeleyen çalışmalar olumsuz mükemmeliyetçiliğin akademik başarıyı olumsuz etkilediğini göstermektedir (İbrahim ve ark., 2008; King, Ollendich ve Gullone, 1992; Öner, 1990; Sub & Prapha, 2003; Williams, 1993). Ancak, bazı araştırmalar akademik başarı gerçekten düşmese bile olumsuz mükemmeliyetçi bir kişinin kendi başarısını küçük görebileceğini ve kendini belirlediği yüksek standartlar sebebiyle başarısız algılayabileceğini de ifade etmektedir (Flett ve ark., 1998; Grzegorek ve ark., 2004; Neumeister, 2004; Rice ve ark., 2003). Bu araştırmada öğrencilere girmiş oldukları deneme sınavına göre kendilerini ne kadar başarılı algıladıkları sorulmamış ancak, alınan puan başarı kriteri olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla, ilerleyen dönemdeki araştırmalarda başarı puanı ile birlikte başarı algısının da ölçülmesinin daha sağlıklı sonuçlar elde etmek için uygun olacağı düşünülmektedir.

4.6.Sınav Kaygısı ve Sınav Başarısı İlişkisi

Araştırma sonuçları doğrultusunda, sınav kaygısı ile sınav başarısı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Araştırmadaki bu hipotez doğrulanmamıştır. Kaygı ve başarı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar arasında sınav kaygısının, sınav başarısını olumsuz etkilediğini gösteren çalışmalar (Başarı, 1990; Brown, 1999; Cassidy ve Johnson, 2002; Kılıç, Koçkar ve Şener, 2002; King, Ollendich ve Gullone, akt. Pirinççi, 2009; Tuğlacı; akt., Yıldız, 2007) kadar olumlu yönde etkilediğini gösteren çalışmalar da (Ashouri ve ark, 2011; Scovel, 1978) bulunmaktadır. Bu araştırmalar kaygının adaptif yönüne odaklanmış ve belli bir düzeye kadar kaygının motive olma ve dikkat toplama için gerekli olduğunu da göstermişlerdir. Kaygı ancak, aşırı düzeylerde yaşandığı durumda uyumsuz etkileri ortaya çıkmaktadır.

Bu araştırmaya katılan ergenlerin kaygı puanları incelendiğinde örneklemin aşırı düzeyde kaygı yaşayan bir grubu temsil etmediği gözlemlenmektedir. Aksine, özellikle de kız öğrencilerde kaygının motive edici ve başarıyı arttırıcı özelliğini ortaya koyan bir tablo ortaya çıkmaktadır. Sınav kaygı puanı erkeklere göre daha yüksek olan kız öğrencilerin aynı zamanda sınav başarı puanı da erkek öğrencilere kıyasla daha yüksektir. Bu sonuca göre kız öğrencilerin kaygı düzeylerinin uyumlu ve performans arttırıcı bir düzeyde olduğu, erkek öğrencilerin ise kaygı düzeylerinin performansı olumlu veya olumsuz etkileyebilecek bir düzeye kadar yükselmediği yorumu yapılabilir.

5. SONUÇ

Bu araştırmada bir kişilik özelliği olarak mükemmeliyetçiliğin olumlu ve olumsuz boyutlarının sınav kaygısı ve başarısı ile ilişkisi çeşitli demografik özellikler de dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Alan yazında uzun süre boyunca mükemmeliyetçilik tek ve olumsuz bir boyut olarak ele alınmış ve klinik açıdan olumsuz sonuçlarla ilişkilendirilmiştir. Mükemmeliyetçilik ve kaygı ilişkisi yazında en çok irdelenen konu olmuştur. Ancak, son dönemlerde mükemmeliyetçiliğin olumlu sonuçlar doğuranişlevsel bir yanının da olduğu vurgusu yapılmaya başlanmış ve mükemmeliyetçilik birçok araştırmada olumlu ve olumsuz olmak üzere iki boyutlu olarak ele alınmıştır. Bu bilgi ışığında yapılan araştırmalar da olumlu mükemmeliyetçiliğin daha uyumlu, daha sağlıklı sonuçlar doğurduğunu desteklemiştir. İlgili alan yazınla paralel olarak bu araştırmada da olumsuz mükemmeliyetçiliğin performans kaygısı yaratıcı özelliği bir kere daha ortaya konulmuş ve sınav kaygısının olumlu mükemmeliyetçilikle ilişkili olmadığı bulgusu da vurgulanmıştır.

Sınav kaygısı ve başarısını etkileyen demografik özellikler incelendiğinde kız olmanın ve özel okulda okumanın daha avantajlı sonuçlar doğurabileceği bulunmuştur.

Sınav kaygısı ve başarı arasındaki ilişki incelendiğinde ise, bu iki değişkenin birbiriyle ilişkili çıkmaması kaygının farklı düzeylerinin farklı etkiler yaratabileceği fikrini akla getirmiştir. Dolayısıyla, ilerleyen dönemlerdeki çalışmalarda sınav kaygısının performans üzerindeki yıkıcı etkisinin daha belirgin şekilde anlaşılabilmesi için kaygıyı daha yoğun yaşayan bir grupla çalışılmasının faydalı olacağı düşünölmektedir.

KAYNAKÇA

Adkins, K. K., & Parker, W. (1996). Perfection-ism and suicidal preoccupation. *Journal of Personality*, 64, 529-543.

Allen, G. J. (1972). The behavioral treatment of test anxiety: Recent research and future trends. *Behavior Therapy*, 3(2), 253-262.

Altun, F. ve Yazıcı, H. (2010). Öğrencilerin olumlu ve olumsuz mükemmeliyetçilik özellikleri ile akademik başarıları arasındaki ilişkiler. *International Conference on New Trends in Education and Their Implications* 534-539, Aralık 2012, <http://www.iconte.org/FileUpload/ks59689/File/118.pdf>

Alyaprak, İ. (2006). *Üniversite sınavına hazırlanan öğrencilerde sınav kaygısını etkileyen faktörlerin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Ashby, J. , Rice, K. G. (2002). Perfectionism, Dysfunctional Attitudes, and Self – Esteem: A Structural Equations Analysis. *Journal of Counselling and Development*, 80 (2), 197-203.

Ashouri, M., Bahrami, N., Daghighi, M. S., Dehghani, M., DordiNejad, F.G., Hakimi, H. and Zeinali, Z. (2011). On the relationship between test anxiety and academic performance. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 15, 3774–3778.

Bandura, A. (1971). *Social Learning Theory*. Morristown, New Jersey: General Learning Press.

Bastiani, A. M., Rao, R., Weltzin, T., & Kaye, W. H. (1995). Perfectionism in anorexia nervosa. *International Journal of Eating Disorders*, 17, 147-152.

Başarı, D. (1990). *Ortaokul son sınıf öğrencilerinde sınav kaygısı, durumluk kaygı, akademik başarı ve sınav başarısı arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi.

Başer, S. (2007). *Batıkent ilköğretim okulu sekizinci sınıf öğrencilerinde mükemmeliyetçiliğin akademik başarıya etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Bieling P., Israeli, A., Antony, M. (2003). *Is perfectionism good, bad, or both? Examining models of the perfectionism construct*. Department of Psychiatry and Behavioural Neurosciences, McMaster University, Canada.

- Birenbaum, M., Nasser, F. (1994). On the relationship between Test Anxiety and Test Performance. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 27(1), 293-301.
- Blankstein, K. R., & Dunkley, D. M. (2002). Evaluative concerns, self-critical, and personal standards perfectionism: A structural equation modeling strategy. In G. L. Flett & P. L. Hewitt (Eds.), *Perfectionism: Theory, research, and treatment* (pp. 285- 315). Washington, DC: American Psychological Association.
- Blatt, S. J. (1995). The destructiveness of perfectionism; implications for the treatment of depression. *American Psychologist*, 50(12), 1003-1020.
- Broday S.F. (1988). Perfectionism and million basic personality patterns. *Psychol Rep*; 63, 791-794.
- Cassady, J. C., Johnson, R. E. (2002). Cognitive text anxiety and academic performance. *Contemporary Educational Psychology*, 27 (2), 270-295.
- Chang, E. C., Watkins, A. F., & Banks, K. H. (2004). How adaptive and maladaptive perfectionism relate to positive and negative psychological functioning: Testing a stress-mediation model in black and white female college students. *Journal of Counseling Psychology*, 51, 93-102.
- Chapell, M.S., Blanding, Z. B., Silverstein, M. E., Takahashi, M., Newman, B., Gubi, A., McCann, N. (2005). Test anxiety and academic performance in undergraduate and graduate students. *Journal of Educational Psychology*, 97(2), 268-274.
- Culler, R. E., Holahan, C. J. (1980). Test anxiety and academic performance: The effects of study-related behaviors. *Journal of Educational Psychology*, 72(1), 16-20.
- Duman, G. K. (2008). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin durumluk sürekli kaygı düzeyleri ile sınav kaygısı düzeyleri ve ana – baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Dunkley, D. M., Zuroff, D. C., & Blankstein, K. R. (2003). Self-critical perfectionism and daily affect: Dispositional and situational influences on stress and coping. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 234-252.
- Flett, G. L., Hewitt, P.L., Blankstein, K.R., Pickering, D. (1998). Perfectionism in relation to attributions for success or failure. *Current Psychology*, 17 (2-3), 249-262.

- Freud, S. (1926/1959). Inhibitions, symptoms, and anxiety. In J. Trachey (Ed.). *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud (Vol20)*, (pp. 112 – 135). London: Hogarth.
- Frost, R. O. (1990). The dimensions of perfectionism. *Cognitive Therapy Research (14)* 5, 449-468.
- Frost, R. O., Heimberg, R. G., Holt, C. S., Mattia, J. I., & Neubauer, A. L. (1993). A comparison of two measures of perfectionism. *Personality and Individual Differences, 14*, 119-126.
- Frost, R. O., Lahart, C. M., & Rosenblate, R. (1991). The development of perfectionism: A study of daughters and their parents. *Cognitive Therapy and Research, 15*, 469-489.
- Grzegorek, J., Slaney, R.B., Franze, S., & Rice, K. G. (2004). Self-criticism, dependency, self-Esteem, and grade point average satisfaction among clusters of perfectionists and nonperfectionists. *Journal of Counseling Psychology, 51*, 192-200.
- Güler, D., Çakır, G. (2013). Lise son sınıf öğrencilerinin sınav kaygısını yordayandeğişkenlerin incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4* (39), 82-94.
- Hanımoğlu, E. (2010). *Seviye belirleme sınavına girecek olan ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinde sınav kaygısı, mükemmeliyetçilik ve anne-baba tutumu arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Hamachek, E. (1978). Psychodynamics of normal and neurotic perfectionism. *Psychology: A Journal of Human Behavior, 15*(1), 27-33.
- Hamilton, T. K., & Schweitzer, R. D. (2000). The cost of being perfect: Perfectionism and suicide ideation in university students. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 34*, 829-835.
- Hewitt. P., Flett, G., (1991). Dimensions of perfectionism unipolar depression. *Journal of abnormal psychology, 100* (1),98-101.
- Hill, R. W., Huelsman, T. J., Furr, R. M., Kibler, J., Vicente, B. B., & Kennedy, C. (2004). A new measure of perfectionism: The Perfectionism Inventory. *Journal of Personality Assessment, 82*, 80-91.

- Hollender, M. H. (1965). Perfectionism. *Comprehensive Psychiatry*, 6, 94–103.
- Horney, K. (1950). *Neurosis and Human Growth*. Norton: New York.
- İbrahim, Y., Gençtanırım, D., Yalcın, İ., Baydan, Y. (2008). Academic achievement, Perfectionism and social support as predictors of test anxiety. *Hacettepe University Journal of Education*, 34, 287-296.
- İlhan, M., Çetin, B. ve Sünkür M. (2013). Olumlu ve olumsuz mükemmeliyetçilik ile ders çalışma becerileri arasındaki ilişkinin kanonik korelasyon ile incelenmesi. *International Journal Of Human Sciences* 10 (1), 47-73.
- İpek, C. (2011). Velilerin okul tutumu ve eğitime katılım düzeyleri ile aileye bağlı bazı faktörlerin ilköğretim öğrencilerinin seviye belirleme sınavları (SBS) üzerindeki etkisi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi* 1 (2), 70-79.
- Kapıkıran, Ş. (2002). Üniversite öğrencilerinin sınav kaygısının bazı psiko-sosyaldeğişkenlerle ilişkisi üzerine bir inceleme. *Pamukkale Üniversitesi EğitimFakültesi Dergisi*. 1(11), 35-43.
- Keskin, G. ve Sezgin, B. (2009). Bir grup ergende akademik başarı durumuna etki eden etmenlerin belirlenmesi. *FıratSağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(10), 4-18.
- Kırdök, O. (2004). *Olumlu ve olumsuz mükemmeliyetçilik ölçeği geliştirme çalışması*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- King, J., Ollendick, T., ve Gullone, E. (1992). Test Anxiety in Children and Adolescents. *Australian Psychologist*, 26, 25-31.
- Klibert, J. J., Langhinrichsen-Rohling, J., & Saito, M. (2005). Adaptive and maladaptive aspects of self-oriented versus socially prescribed perfectionism. *Journal of College Student Development*, 46, 141-156.
- Küçük, D. (2010).Müzik öğretmeni adaylarının sınav kaygısı, benlik saygısı ve çalgıbaşarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11,(3), 37-50.
- Koçkar, A., Kılıç, B. ve Şener, Ş. (2002). İlköğretim öğrencilerinde sınav kaygısı ve akademik başarı. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi* 9 (2), 100-105.

Leana-Taşçılar, M. Z., Özyaprak, M. Gücyeter, Ş., Kanlı, E., & Camcı-Erdoğan, S. (2014). Üstün zekalı ve yetenekli çocuklarda mükemmeliyetçiliğin değerlendirilmesi, *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11-1(21), 31-45.

Luria, A. R. (1932). *The Nature of Human Conflict*. New York: Liveright.

McDonald, A. S. (2010). The prevalence and effects of test anxiety in school children. *Educational Psychology: An International Journal of Experimental Educational Psychology*, 21(1), 89-101.

Mısırlı-Taşdemir, Ö. (2003). “Üstün Yetenekli Çocuklarda, Mükemmeliyetçilik, Sınav Kaygısı, Benlik Saygısı, Kontrol Odağı, Öz Yeterlilik ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.” Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Mills, J. S., & Blankstein, K. R. (2000). Perfectionism, intrinsic vs extrinsic motivation, and motivated strategies for learning: A multidimensional analysis of university students. *Personality and Individual Differences*, 29, 1191-1204.

Mitzman S.F., Slade P., Dewy M. E. (1994). Preliminary development of a questionnaire designed to measure neurotic perfectionism in the eatin disorders. *J Clin Psychol*50, 516-522.

Morris, L.W., Liebert, R. M. A. (1970). Psychomotor stimulant theory of addiction. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 35(3), 332-337.

Neumeister, K.L.S. (2004). Interpreting successes and failures: The influence of perfectionism of perspective. *Journal for The Education of The Gifted*, 27(4), 311-335.

Öner, N. (1990). *Sınav kaygısı envanteri el kitabı*. İstanbul: Yüksek Öğretimde Rehberliği Tanıtma ve Rehber Yetiştirme Vakfı Yayını.

Parker, W. D., & Stumpf, H. (1995). An examination of the Multidimensional Perfectionism Scale with a sample of academically talented children. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 13, 372-383.

Pekrun, R. (1992). The impact of emotions on learning and achievement: Towards a theory of cognitive/motivational mediators. *Applied Psychology*, 41(4), pp.359-376.

Pirinççi, L. (2009). *Lise öğrencilerinin mükemmeliyetçilik düzeyleri ile kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Rh aume, J., Ladouceur, R., & Freeston, M. H. (2000). The prediction of obsessive-compulsive tendencies: Does perfectionism play a significant role?. *Personality and Individual Differences*, 28, 583-592.

Rice, K. G., Ashby, J. S., & Slaney, R. B. (1998). Self-esteem as a mediator between perfectionism and depression: A structural equation analysis. *Journal of Counseling Psychology*, 45, 304-314.

Rice, K.G., Bair, C., Castro, J., Cohen, B., & Hood, C. (2003). Meanings of perfectionism: A quantitative and qualitative analysis. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, 17, 39-58.

Rice, K. G., & Dellwo, J. P. (2001). Within-semester stability and adjustment correlates of the Multidimensional Perfectionism Scale. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 34, 146-156.

Rice, K. G., Lopez, F. G., & Vergara, D. (2005). Parental/social influences on perfectionism and adult attachment orientations. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 24, 580-605.

Saboonchi, F., Lundh, L-G., & Ost, L-G. (1999). Perfectionism and self-consciousness in social phobia and panic disorder with agoraphobia. *Behaviour Research and Therapy*, 37, 799-808.

Sarason, I.G. & Sarason B. R. (1990). Test anxiety. In H. Leitenberg (Ed.). *Handbook of Social and Evaluation Anxiety*. Springer: New York (pp. 475-495).

Savran, C., Sert, I. ve Uzun, S. (1999). Lise Son Sınıf  ğrencilerinin  ğrenci Seçme Sınavındaki Başarıları ile Çeşitli Bireysel Özellikleri Arasındaki İlişkiler. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 11, 273-284.

Sapmaz, F. (2006). *Üniversite  ğrencilerinin olumlu ve olumsuz mükemmeliyetçilik özelliklerinin psikolojik belirti düzeyleri açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Spielberger, C.D. (1962). The effects of manifest anxiety on the academic achievement of college students. *Mental Hygiene*, 46, 420-426.

Spielberger, C.D. (Ed.) (1972). *Anxiety: Current Trends in Theory and Research* (Vol. 1). New York: Academic Press.

Spielberger, C.D. (1980). *Test Anxiety Inventory: Preliminary Professional Manual*. Menlo Park, CA: Mind Garden.

Spielberger, C. D., Anton, W. D., Bedell, J., Zuckerman, M. (Ed.) (1976). *Emotions and anxiety: New concepts, methods, and applications*. Oxford, England: Lawrence Erlbaum.

Spielberger, C.D., Gonzalez, H.B., Taylor, C.J., Algaze, B., & Anton, W.D. (1978). *Examination Stress and Test Anxiety* (Chap. 9, pp. 167-191).

Spielberger, C.D., King, F.J., Heinrich, D.L., & Stephenson, R.S. (1976). An investigation of the causal influence of trait and state anxiety on academic achievement. *Journal of Educational Psychology*, 68, 330-334.

Stoeber, J. (1998). The Frost Multidimensional Perfectionism Scale revisited: More perfect with four (instead of six) dimensions. *Personality and Individual Differences*, 24, 481-491.

Stoeber, J., Feast, A.R., & Hayward, J.A. (2009). Self-oriented and socially prescribed perfectionism: Differential relationships with intrinsic and extrinsic motivation and test anxiety. *Personality and Individual Differences*, 47, 423-428.

Stumpf, H., & Parker, W. D. (2000). A hierarchical structural analysis of perfectionism and its relation to other personality characteristics. *Personality and Individual Differences*, 28, 837-852.

Sub, A., Prabha, C. (2003). Academic performance in relation to perfectionism, test procrastination and test anxiety of high school children. *Psychological Studies*, 48(3), 77-81.

Suddarth, B. H., & Slaney, R. B. (2001). An investigation of dimensions of perfectionism in college students. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 34, 157-165.

Terry-Short L.A., Gylmn Owens R., Slade P. D. and Dewey M. D. (1994). *Positive and Negative Perfectionism*. Department of Clinical Psychology, University of Liverpool, England.

Tire, Y. (2011). *Ön ergenlerde olumlu ve olumsuz mükemmeliyetçilik ile algılanan anne baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.

Türk, E. (2007). *Ailenin sosyo-ekonomik ve demografik özellikleri ile mezun olunan okul ve özel dershanenin öğrencilerin kontrol odakları, akademik tutumları ve liselere giriş sınavındaki başarıları üzerindeki etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Uyanık, S. (2007). *Üstün yetenekli çocuklarda mükemmeliyetçilik, yalnızlık ve kendine saygı düzeyinin sınav kaygısı üzerindeki etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Uzel, B. (2012). *10-14 yaş arasında olan yelken yapan ve yelken yapmayan çocukların benlik algısı ve mükemmeliyetçilik boyutları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Vincent, N. K., & Walker, J. R. (2000). Perfectionism and chronic insomnia. *Journal of Psychosomatic Research*, 49, 349-354.

Vohs, K. D., Bardone, A. M., Joiner, T. E., Abramson, L. Y., & Heatherton, T. F. (1999). Perfectionism, perceived weight status, and self-esteem interact to predict bulimic symptoms: A model of bulimic symptom development. *Journal of Abnormal Psychology*, 108, 695-700.

Wolf, L. F. & Smith, J. K. (2009). The consequence of consequences: Motivation, anxiety, and test performance. *Applied Measurement in Education*, 8(3), 227-242.

Yıldız, H. (2007). *Sınav kaygısı, ana-baba tutumları ve mükemmeliyetçilik arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, Ankara.

Zabun, E. (2011). *Dershaneye gitme, mükemmeliyetçilik, ana-baba tutumu ve sınav kaygısının öğrencilerin SBS başarılarını yordama gücü*. Yüksek Lisans Tezi. GaziOsman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.

EVLİLİK ÖNCESİNDE ROMANTİK İLİŞKİ YAŞAMAYA YÖNELİK SOSYAL KONTROL ÖLÇEĞİNİN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİ ÖRNEKLEMİYLE GELİŞTİRİLMESİNE YÖNELİK ÖN ÇALIŞMA

Rahşan BALAMİR BEKTAŞ*

Eda KARACAN**

ÖZET

Bu çalışmanın amacı üniversite çağındaki gençlerin evlilik öncesinde romantik ilişki yaşama biçimlerinde sosyal kontrol algısını ölçmeye dönük ölçme aracı geliştirmektir. 25 maddeden oluşan ölçek, Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinde eğitim-öğretim gören 143'ü kadın, 93'ü erkek olmak üzere toplam 240 öğrenci üzerinde uygulanmıştır. Ölçeğin geçerliliğini test etmek için faktör analizi ve madde-toplam korelasyonu uygulanmıştır. Bu analiz sonucunda ölçeğin toplam 11 maddeden oluşan ve iki alt faktörlü bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Bunlar araştırmacılar tarafından "ebeveyn denetimi" ve "çevre denetimi" olarak adlandırılmıştır. Madde geçerliğine kanıt olarak madde test korelasyonları hesaplanmıştır. Madde test korelasyonlarının 0,49 ile 0,74 arasında değiştiği saptanmıştır. Dolayısıyla bu ölçeğin (EÖRİSKÖ) kabul edilebilir geçerliliğe sahip olduğu bulunmuştur. Ayrıca, cinsiyet değişkeni açısından gruplar arası ayırma analizi yapılmıştır. Bu analizler sonucunda ölçeğin yeterli düzeyde geçerliğe sahip olduğu bulunmuştur. Ayrıca ölçeğin güvenilirliğine kanıt sağlamak amacıyla Cronbach α güvenilirlikleri hesaplanmış ve tüm ölçek için 0,84 ve her iki alt ölçek için de 0,80 olarak bulunmuştur. Sonuç olarak, yeni geliştirilen bu ölçeğin öğrenci örnekleminde evlilik öncesinde romantik ilişki yaşamada sosyal kontrol etkisinin algılanışını ölçebilecek geçerlik ve güvenilirliğe sahip olduğu gösterilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sosyal kontrol, romantik ilişki, evlilik öncesi cinsellik, ölçek geliştirme.

* Yrd. Doç. Dr., Ufuk Üniversitesi, Fen-Edb. Fakültesi, Psikoloji Bölümü, e-posta: rbalamir@yahoo.com

** Yrd. Doç. Dr., Ufuk Üniversitesi, Fen-Edb. Fakültesi, Psikoloji Bölümü

THE DEVELOPMENT OF SOCIAL CONTROL SCALE TOWARD ENGAGE IN PREMARITAL ROMANTIC RELATIONSHIP WITH A STUDENT SAMPLE: PRELIMINARY STUDY

ABSTRACT

The purpose of this study is to develop a scale for assessing the social control toward engage in premarital romantic relationship. The scale composed of 25 items were applied to the 240 (143 women and 97 men) students from different universities of Turkey. In order to test the validity of the scales factor analysis and item-total correlation were performed. As a result of this analysis, it has been determined that the scale has a structure composed of two factors which were named as "parental control" and "surrounding control" by authors. It was observed that item test correlation of the scale changed between 0,49-0,74. In addition, cross validation analysis was performed on the variables of sex. As a result of these analyses, it was found that the scale (EÖRİSKÖ) had acceptable validity. For reliability, Cronbach Alphas were computed and it was found to be 0,84 for the whole scale and 0,80 for the both subscales. As a conclusion, it was shown that newly developed scale had acceptable validity and reliability levels to measure understanding of social control toward engage in premarital romantic relationship among student sample.

Keywords: Social control, romantic relationship, premarital sex, scale development

GİRİŞ

Günümüzde -sosyoloji, antropoloji, psikoloji gibi-çeşitli disiplinler tarafından kullanılan sosyal kontrol kavramı merkezi öneme sahip kavramlardan biridir. Her ne kadar 1960'lı yıllardan sonra kavram çoğunlukla sapma davranışının kontrolü bağlamında (Scheerer ve Hess, 1997, s.99-100) daha sık kullanılır olsa da genel olarak "toplumsal yaşamda ilişkileri düzenleyen, toplumsal düzenin sağlanmasına yarayan mekanizma"(Janowitz, 1975, s.82) olarak kavramsallaştırıldığında sosyal kontrol ağının modern sosyal yaşamın tüm alanlarında mevcudiyetinden bahsedilebilir. Toplumun tüm bireyleri çeşitli şekillerde sosyal kontrol mekanizmalarının içine dahil edilmekte ve toplumsal cinsiyet, aile yaşamı, beden, eğitim ve kitle kültürü alanlarında da kontrol gelişmektedir (Sumner, 1997, s.31). Türkiye gibi geleneksel toplumlarda özellikle romantik ilişki yaşama ve cinsellik alanında sosyal kontrol daha fazla görünür olmaktadır. "Toplumun uyduğu ilk yasanın, toplumun toplum olarak kurulmasını sağlayan kurallardan birinin haram birleşme yasağı olduğu" (Akal, 1998, s.228) düşünüldüğünde cinsel ilişkilerin düzene sokulmasıyla toplum içi ilişkilerin de düzenleneceğine olan inancın tüm toplumlarda mevcut olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır.

Cinsel davranışa müdahale temelinde gerçekleşen kontrol daha çok gündelik faaliyetlerde sıklıkla ilişki geliştirdiğimiz informal kontrol ajanları olarak da adlandırabileceğimiz anne- babalar, akran grupları, komşular, akrabalar tarafından sağlanmakta ve uygulamaların niteliği toplumun ahlaki düzeni içinde şekillenmektedir. Burada sosyal kontrolün başlıca işlevi sosyal düzenin sürdürülmesini yerine getirmektir

ki çoğu toplumda varolan mevcut düzen ataerkil düzendir. Özellikle kadının cinselliği mevcut namus söylemi üzerinden disipline edilmekte (Işık ve Sakallı-Uğurlu, s.2009) ve kadınlar tarafından bu söylem içselleştirilmektedir. Yakın kişisel etkileşimler içinde etkisini hissettiren informel kontrol cinselliği yaşayış biçimine yönelik algılamaları ve bu yaşayış biçimine gösterilen tepkileri de etkilemektedir.

Stanley Cohen (1994, s.64), sosyal kontrolle ilişkili politik, antropolojik, suç ve sapma olmak üzere üç farklı düşünce geleneği olduğunu belirtmiş ve literatürdeki tüm eğilimleri ve sosyal kontrol konusuna ilişkin farklı bakış açılarını suç ve sapmaya yönelik sosyal kontrol çalışmaları, politik ve hukuki alanda sosyal kontrol çalışmaları ve kültürel (antropolojik) alanda sosyal kontrol çalışmaları başlıkları ile sınıflandırmıştır. Cinsellekle ilgili sosyal kontrol çalışması daha çok kültürel çalışma alanının bir parçası olup, bu bağlamda kültürel çalışma alanı olarak sosyal kontrol, sosyalizasyon, uyum, normların içselleştirilmesi ve değerler hakkında bir uzlaşımı içeren çalışmaları kapsar. Sosyal uyumu koruyan ilişkiler, süreçler, yapılar ve mekanizmaları tanımlama, toplumda kontrolü sağlayan toplumsal kurumları değerlendirmeye de götürür. Bu bağlamda “hangi kurum ve kişilerin sosyal kontrolü uygulama yetkisine sahip olduğu, kimlerin sosyal kontrole maruz kaldığı, sosyal kontrolü sağlayan araçların, tekniklerin neler olduğu ve etkili sosyal kontrol biçiminin ne olduğu” (Gibbs, 1977) gibi konular bu alandaki çalışmalar aracılığıyla ortaya konulabilir.

Aile ve din gibi kurumlar üzerinden uygulanan sosyal kontrole dikkat çekmek önemli görülmektedir. Özellikle cinsellekle ilgili davranışlarda hem genel davranış örüntüsünü hem de spesifik normları yönetmekte aile ve din en temel kaynaklardandır (DeLamater, 1981). Sonuçta, ailelerin tutumu, sahip olunan değerler ve normlar toplum içinde uygulanan sosyal kontrol mekanizmalarının işlerliğine ilişkin ipuçları verir. Toplum içindeki mevcut sosyal normlar bir davranışın en güçlü belirleyicisidir (Cialdini, Reno ve Kallgren, 1990) ve istenilen davranışın sürekliliğini sağlamanın en temel yollarından biri de sosyal kontrol uygulamaktır. Dolayısıyla sosyal kontrol, sosyal normları ihlal edenlere yönelik herhangi onaylamama (dışlama, baskılama vb.) davranışlarına karşılık gelmektedir (Chaurand ve Brauer, 2008). Cialdini ve arkadaşları (Cialdini, Reno ve Kallgren, 1990) iki tür sosyal norm tanımlarlar; (1) davranışın toplumsal standartlarına ve ahlaki değerlerine karşılık gelen kural koyucu normlar (prescriptive norms) ve (2) sözkonusu davranışın sıklığına karşılık gelen tanımlayıcı normlar (descriptive norms). Neyin doğru neyin yanlış olduğu, neyin yapılması/yapılmaması gerektiği veya sosyal olarak kabul edilebilir davranışların ne olduğu kural koyucu normlar tarafından belirlenirken, genel olarak davranış örüntüsünün ne olduğu ve hangi sıklıkla görüldüğü tanımlayıcı normlar tarafından belirlenmektedir. Cialdini ve arkadaşları aynı davranışın normatif olarak kural koyucu olabilirken tanımlayıcı olarak normatif olmayan veya tam tersi bir özellik gösterebileceğini belirtmişlerdir.

Cialdini ve arkadaşlarının vurgusuna benzer bir biçimde Horwitz de (1990, s.1) sosyal düzenin temelindeki "doğru ya da yanlış" hakkındaki algıya vurgu yaparak sosyal kontrolün toplumun kendi ahlaki değerlerini korumasına hizmet ettiğini söyler. Bu tanımlama “ahlaka vurgu yapan ve kesinlikten uzak önyargılı” tanımlama olarak eleştirilse de (Scheerer ve Hess 1987,s.104), Horwitz'in tanımlaması özellikle cinsel davranışa müdahale temelinde gerçekleşen kontrolün anlaşılması açısından işlevsel olabilmektedir, çünkü sosyal kontrol toplumun ahlaki kodunu referans alır. Horwitz

(1990) toplum değerlerini ihlal etmenin sosyal kontrolün cezalandırıcı sistemini harekete geçirdiğine dikkat çeker. Ayrıca, grup yaşamının mantığının, grup yaşamına saldıran suçluların cezalandırılmasını talep ettiğini, kolektif normları ihlal eden davranışlara uygulanan yaptırımların kişisel hakların ihlaline karşı uygulanan yaptırımlardan daha sert olduğuna dikkat çekmiştir (Horwitz 1990, s.23-25). Bilindiği gibi uzak durma, mimiklerle, jestlerle, kaçma, mesafe koyma vb. davranışlarla başlayan ya da ilişkiyi bitirme, toplum dışına itme, terk etme, boykot etme gibi süreçleri de kapsayan sosyal kontrol yaptırımları en aşırı uçta namus cinayetlerinde de görüldüğü üzere şiddet uygulamaya, linç gibi eylemlere kadar vardırılabılır.

Sonuçta, içinde bulunduğumuz toplum romantik ilişki ve/veya cinselliği yaşayışımızı etkilemektedir. Toplumun neye “doğru” dediği ve neyi nasıl yaşamamıza izin verdiği önemli olmaktadır. Bu bağlamda Becker (2013, s.23)'de tüm sosyal grupların kurallar koyduğunu ve bazı zamanlarda bireyleri bu kurallara uymaya zorladığını ifade eder. Sosyal kurallar, eylemlerin hangisinin doğru ya da yanlış olduğunu da belirlemektedir. Kurallara uygun davranan bireylerin eylemi doğru iken, bu kurallara uymayan bireylerin davranışı genel olarak yanlış olarak değerlendirilir. Ayrıca bu kurallara uymayanlar dışarıdaki/öteki olarak etiketlenir ve sosyal kontrol uygulaması ile karşı karşıya kalırlar. Becker (2013, s.51) aynı zamanda kişilerin kendisine dayatılan kuralı kabul etmeme seçeneği olduğunu, kendisini yargılayanların yargılama yeteneklerinin meşruluğunu sorgulayabileceğine de değinir ancak toplumdaki insanların normal gelişiminin geleneksel normlara ve kurumlara bağlılık geliştirme dizgeleri olarak da ele alındığını da vurgular.

Günümüz modern toplumlarında modern bireyin daha zgr olduğu cinselliğini yaşamada ve partner seçiminde ailenin ve topluluğun getirdiği kısıtlamaları dikkate almadan yaşayabileceği gibi bir kabul vardır (Berktay, 2009, s.63). Ancak yine günümüzde cinselliğin geniş çaplı toplumsal ve ekonomik gler tarafından denetim altında tutulduğu da görülmektedir. Özellikle aile kurumu “toplumun sürekliliği için hem ontolojik, hem epistemik, hem de birey yetiştirme açısından birey ve vatandaş yetiştirme kurumu” (Bayhan, 2012-13, s.148) olduğundan merkezi bir kurum olarak görülmektedir. Cinselliğin denetim altında tutulduğuna yazılılarıyla vurgu yapan Foucault (2007, s.77) insan faaliyetlerini çalışma veya ekonomik üretim, cinsellik, aile, yani toplumun yeniden üretimi, dil, söz, oyunlar ve bayramlar gibi oyunlar gibi faaliyetler olarak dört kategoriye bölünebileceğini ve bütün toplumlarda bu dört alanda ortak olarak tanımlanmış kurallara uymayan kişilerin marjinal olarak adlandırıldıklarını ve sosyal kontrole maruz kaldıklarını belirtir.

Foucault'ya paralel görüşler ileri süren Edwards (1988,s.72) da “günah”, “suç”, ve “hastalıkla” mücadele gibi alanların her birinin birer sapma kategorisi olarak ele alınabileceğini ve her bir sapma türüne yönelik kontrol politikalarının ve sapmayla mücadele için çeşitli stratejilerin mevcut olduğuna işaret etmektedir. Ona göre sosyal kontrol çoğunluk için potansiyel tehdit ve problem oluşturanların davranışlarını teşvik etmemek, kısıtlamak, önlemek ya da değeristirmek için çeşitli mekanizmaların ve

tekniklerin kullanımını içermektedir. Aynı zamanda Edwards (1988), toplumun temel dokusunu oluşturan aile, okul, fabrikalar, hastaneler ve hapishanelerin gündelik hayatımızın bir parçası olduğunu ve bunların hem kontrol uygulayan hem de kontrol uygulamalarına maruz kalan başlıca kurumlar olarak da incelenebileceğini belirtmektedir.

Mayer (1986, s.24) sosyal kontrolün sınıflandırılmasına ilişkin görüşlerine yer verdiği çalışmasında mevcut normların içselleştirilmesi sonucunda bireylerin kendilerine uyguladığı sosyal kontrole dikkat çekmektedir. Mayer'e (1986, s.24-25) göre ise sosyal kontrol sistemi temel olarak iki geniş gruba ayrılabilir. Bunlar; 1) Güç, yasal kontrolleri kullanan baskıcı kontroller, ve 2) Makro veya mikro düzeyde kullanılan ve kişinin kendini ayarlamasını içeren sosyal kontrollerdir. İkinci grupta toplanan sosyal kontroller sosyal psikolojik bakış açısı olarak da adlandırılabilir.

Burada bireyin sosyal düzene katılmada istekli olup olmadığı ve bireyin kuralları/rolleri öğrenen ve içselleştiren bir aktör olarak durumunun değerlendirilmesinin önemli olduğuna vurgu yapılır. Böylelikle sosyal kontrol aracılığıyla bireylerin veya kültürel grupların davranış ve tutumlarını değiştirme veya etkileme düzeyine dikkat çekilir. Sosyal kontrol araçları her zaman güç kullanımını içermemekte bazı durumlarda ikna, ödül ve güç kullanımı gerektirmeyen cezalandırmaları da kapsamaktadır. Özellikle kadınlara yönelik uygulanan kontrol söz konusu olduğunda kadınların erkek baskısına gösterdikleri rıza kendilerini denetlemek için kurulan hakimiyetin bir unsurudur.

Bireyler sosyal kontrolün varlığını hissederek grup beklentilerini karşılayacak şekilde eylemde bulunurlar. İnfornel kontrolün gerçekleştirebilmesinde etkili bir kültürel süreç olan kınama bu noktada sosyal kontrolü etkin kılabilmek için iki düzeyde işlev gösterir. Birincisi kınama norm dışı davranışının gerçekleşmesini güçleştirir çünkü çoğunlukla bireyler önemli kişilerin sosyal onayını kaybetmek istemezler. İkincisi de sapma davranışından alıkoyan vicdan yaratır. Sosyal onaylanmama ve vicdanın sancısı kişinin kendisini ayarlamasını içeren mekanizmaları devreye sokar (Braithwaite, 1993) .

Tarihsel süreçte de bir çok kuramcı sosyal normların içselleştirilmesinin önemine dikkat çekmiştir. Sembolik etkileşimci yaklaşımıyla George H. Mead bireyde sosyal benliğin gelişimini, sosyal düzenin varlığını açıklamada kullanmıştır. Ona göre sosyalleşme sürecinde çocuk devamlı olarak başkalarıyla ilişki içerisinde. Bu ilişkinin temelinde dil, yani semboller bulunmaktadır. Kişi hem çevresindeki kimseler, eşyalar ve olaylar hakkında hem de kendi benliği hakkında kendine yakın kişilerle ortak görüşler geliştirmektedir ve bu ortak davranışlar sosyal düzenin sağlanmasında da etkili olmaktadır. Ayrıca Mead bir insanın kişisel imajının, doğrudan kişinin başkalarının beklentilerinin ve değerlendirmelerinin önemine farkına vardığı sosyal deneyimlerle geliştiğini söylemiştir. Diğerlerinin beklentilerine atfedilen önem bireyin karakterinin biçimlenmesini sağlamıştır (akt. Coser, 1982, s.15).

Benzer şekilde Freud (1999) da insanların çocukluktan itibaren kültür olarak adlandırılan bir dizi kodu içselleştirdiğini ve bu toplumsal yaratıların (dış kontrollerin) iç kontrole dönüştüğünü ifade eder. Freud'a göre, her insanda bulunan güdüler –şiddet

eğilimi, cinsel dürtüler vb.- hiçbir zaman kaybolmayacağı gibi, bunlar toplum tarafından baskı altında tutulmaktadır. Ona göre modern insan bir gerilim içindedir ve insanlık tarihi de bu gerilim üzerine kuruludur. Freud medeniyetin ilerlemesini toplumsal kontrollerin içselleştirilmesi ile birlikte bastırılan temel güdülerin, sosyal yönere kanalize edilmesi sonunda mümkün olduğunu söylemektedir (akt. Öncü, 2000, s.10-11).

Elias (2000) Freud (1999) gibi bireyin kendini disipline etme süreci ile toplumun işlevlerinin farklılaşma sürecini birbirine paralel süreçler olarak tanımlamaktadır. Elias, kişinin toplum yapısı içindeki bu biçimlenişinin bilinçli düzenlenmiş, maksatlı ve amaçlı bir süreci göstermediğini; bu gelişmenin, sosyal yapı içindeki ilişkilerin daha farklılaşmasına, toplumun ilişkiler ağının dinamiğiyle harekete geçmiş olan ve hala da devam eden bir sürecin, mevcut sosyal düzene uyum sağlama sürecinin sonucu olduğunu belirtmektedir.

Sosyal kontrol literatüründe sosyal düzeni sağlamada ve sapma davranışıyla mücadelede informal kontrol yöntemlerinin olumlu sonuçları olduğuna dair bir vurgu artmaktadır (Cohen, 1994 ; Braithwaite, 1993). İnfomal kontrol özellikle geleneksel toplumlarda formel kontrolden daha çok etkili olmaktadır. Bu bağlamda Türkiye gibi geleneksel bağların hala etkisini hissettirdiği bir toplumda informal kontrolün etkili olup olmadığını tartışmak önemlidir. İnfomal kontrol ajanları olan aile üyeleri, akran grupları, komşu gibi kişiler özellikle toplumsal değerlerin korunması ve toplumda kabul edilen normlara uyulması konusunda bireyler üzerinde daha fazla yaptırım uygulama gücüne sahiptir. Bireylerin cinselliği yaşayış biçimi, eş seçimi yaşadıkları toplumun mevcut değerleri ve normları çerçevesinde şekillendiğinden ve bu değer ve normların bireylere aktarılmasını sağlamada informal kontrol ajanları daha belirleyici olduğundan bu çalışmada da evlilik öncesinde romantik ilişki yaşamada gençlerin aile, akraba komşu gibi informal kontrol ajanları tarafından uygulanan kontrol ile karşılaşp karşılaşmadıkları, partner seçiminde ve seçtikleri partnerle ilişki yaşamada bir denetim hissedip hissetmediklerine yönelik bir ölçek aracı geliştirmek hedeflenmiştir.

YÖNTEM

Katılımcılar ve İşlem

Bu çalışmaya farklı üniversitelerden (Ufuk Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi) 143 kadın ve 97 erkek olmak üzere toplam 240 üniversite lisans öğrencisi katılmıştır. Anketlerin farklı şehirlerden üniversite öğrencilerine uygulanmasının nedeni farklı büyüklükteki şehirlerde informal kontrolün etkisinin değişik düzeyde olabilme olasılığıdır. Nüfus az olduğunda geleneksel değerler daha fazla korunmakta, yakın ve yüzyüze ilişki geliştirme olasılığı artmaktadır. Bu sebepten ötürü daha küçük şehirlerde informal kontrolün etkisi daha fazla belirleyici olacaktır. Katılımcıların yaş ortalaması 22.24 ($S = 2.12$) olarak bulunmuştur. Erkek katılımcıların yaş ortalaması 21.99 ($S = 2.33$) iken, kadın katılımcıların yaş ortalaması 22.60'dır ($S = 1.71$). Erkek katılımcıların 76'sı cinsel ilişki deneyimi olduğunu 20'si ise olmadığını belirtirken,

kadın katılımcıların 25'i cinsel ilişki deneyimi olduğunu, 113'ü ise cinsel ilişki yaşamadığını belirtmiştir. Cinsel deneyim yaşayan erkek katılımcıların 42'si bu deneyimi 18 yaş öncesi yaşadığını belirtirken, 33'ü 18 yaş sonrasında yaşadığını, kadın katılımcıların ise 4'ü 18 yaş öncesi bu deneyimi yaşadıklarını belirtirlerken, 21'i 18 yaş sonrası bu deneyimi yaşadıklarını belirtmişlerdir. Erkek katılımcıların 48'i üniversite yaşamında aile veya aile yakınları ile birlikte yaşadıklarını belirtirken, 49'u yurttan veya bekar evinde yaşadıklarını belirtmişler, kadın katılımcıların 63'ü üniversite yaşamında aile veya aile yakınları ile birlikte yaşadıklarını belirtirken, 75'i yurttan veya bekar evinde kaldıklarını belirtmişlerdir.

Tüm katılımcılar, ölçekleri bir defaya mahsus olmak üzere sınıf ortamında veya kampus içinde gönüllü olarak doldurmuşlardır. Katılımcılara, verilen ölçekleri doldurduktan sonra katıldıkları araştırma hakkında kısa bir açıklama yapılmış ve ayrıntılı bilgi için araştırmacılara yönlendirilmişlerdir.

Veri Toplama Araçları

Evlilik Öncesinde Romantik İlişki Yaşamada Sosyal Kontrol Ölçeği (EÖRİSKÖ).

Bu çalışmanın amacına uygun olarak romantik ilişki ve cinsellik konusunda yapılan çalışmalar ve sosyal kontrol literatüründen yararlanılarak bir madde havuzu oluşturulmuştur. Evlilik öncesi ilişki yaşanma biçimine yönelik sosyal kontrolün özellikle aile, yakın akrabalar ve mahalle etkisi olacağı düşünülerek, bu konuları kapsayacak 25 madde oluşturulmuştur. Cümle düzgünlüğü, anlam bütünlüğü, maddelerin tek anlam içermesi, madde uzunluğu, olumlu-olumsuz madde sayısı ve kapsam geçerliği düşünülerek tüm maddeler üzerinde çalışılmıştır. Yapılan analizler sonucunda (bulgular kısmında bu analizler verilmektedir) ölçeğin en son halinde 11 madde olması uygun bulunmuştur. Katılımcılardan her bir madde ile ne derecede hemfikir olduklarını 6 dereceli Likert tipindeki ölçekte belirtmeleri istenmiştir. Bu ölçekte 1 "çok katılıyorum", 6 ise "hiç katılmıyorum" anlamındadır. Ölçekte orta nokta bulunmamaktadır. Her bir alt ölçekten elde edilen yüksek puanlar sırasıyla "ebeveyn denetimini" ve "çevre denetimini" göstermektedir. Kısacası, ölçekten yüksek puan almak katılımcıların denetimi daha fazla algıladıklarını yansıtmaktadır.

Demografik Bilgi Formu.

Katılımcılara yaş, cinsiyet, anne ve babalarının eğitim düzeyi ve kiminle yaşadıkları gibi soruların yanı sıra cinsel ilişki deneyimi olup olmadığı ve eğer olduysa kaç yaşında yaşadıkları sorulmuştur.

BULGULAR

Evlilik Öncesinde Romantik İlişki Yaşamada Sosyal Kontrol Ölçeği'nin (EÖRİSKÖ) Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Faktör Yapısı. Yirmi beş maddelik EÖRİSKÖ'nün yapı ve kapsam geçerliğini incelemek amacı ile açıklayıcı faktör analizi (exploratory factor analysis) IBM SPSS 21 programıyla uygulanmıştır. Faktör analizine uygunluk için öncelikle Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett test incelenmiştir. KMO katsayısı .50'den yüksek olduğu (.84) ve Barlett testi sonucu 1032.45 ($p < .000$) anlamlı çıktığından faktör analizi yapılabilmesinde bir sorun olmadığı kararına varılmıştır (Kalaycı, 2008). İlk yapılan faktör analizi sonucunda puanlardaki değişimin %62.73'ünü açıklayan ve öz değeri en az 1 olan altı faktör belirlenmiştir. Faktörlere giren maddeler incelendiğinde özellikle üç faktör altında yoğunlaşma olduğu ve birer ikişer maddenin de diğer faktörlere ortak yük verecek şekilde dağıldığı bulunmuştur. Bu 3 faktörlü yapı toplam varyansın % 48'ini açıklamaktadır. Buna dayanarak, faktör sayısının üçe azaltılabileceği ve yorumlanabilir bir yapı bulunabileceği düşünülmüştür. Ancak, bu yapıyla da bileşenli bir yapı yerine ayırık yapı elde edilmiştir. Bu durumda tekboyutluluk sayıltısı (bkz., Erkuş, 2014) sağlanamadığından ortak faktör yükleri, özdeğerleri göz önünde bulundurularak 11 madde üzerinden yeniden faktör analiziyle değerlendirilme yapılmıştır. Bu 11 madde ile yapılan ilk faktör analizi sonucunda puanlardaki değişimin %65.85'ini açıklayan ve öz değeri en az 1 olan üç faktör belirlenmiştir. Ancak birinci faktör %42.83, ikinci faktör %13.31 varyans açıklarken üçüncü faktörün % 9.71'lik bir varyans açıklaması ve üçüncü faktördeki yüklerin hepsinin de birinci faktörle ortak yük vermesi ölçeğin 2 faktörlü olarak kullanılabileceğini düşündürmüştür. Yapılan varimaks dönüştürmeli temel bileşenler faktör analizi tekrarları sonucunda 11 madde üzerinden iki faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Yapılan bu son faktör analizi sonucunda oluşan iki faktörlü yapı toplam varyasyonun % 55,07'sini açıklamaktadır (Özdeğer = 4.70). Birinci faktör ebeveynlerin kız-erkek arkadaş konusundaki algılanan denetime yönelik maddeleri içermekte, ikinci faktör ise algılanan yakın akraba ve komşuların denetimine yönelik maddeleri kapsamaktadır. Tablo 1'de elde edilen faktörlerin maddeleri, özdeğeri, açıkladığı varyans, madde-toplam korelasyonları ve Cronbach Alfa içtutarlık katsayısı verilmektedir. Tablo 1'de görüldüğü gibi, 5 maddenin yer aldığı birinci faktörde faktör yükü değerleri .80 ile .58 arasında değişmekte ve faktörün toplam varyansın %27.91'ini açıkladığı; 6 maddenin yer aldığı ikinci faktörde faktör yükü değerleri .72 ile .59 arasında değişmekte ve faktörün toplam varyansın %27.15'ini açıkladığı görülmektedir. Ayrıca, faktör yükleri .58 ile .80 arasında değişmekte ve 3 madde ters yönlü olarak bulunmuştur. Sonuç olarak, yapılan bu faktör analizi gözlenen maddelerin altta yatan yapıyla ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu bilgiler hem yapı hem de kapsam geçerliği hakkında bir gösterge olarak ele alınmıştır.

Tablo 1: EÖRİSKÖ'deki Maddeler, Açıklanan Varyans Yüzdesi, Özdeğer, Faktör Yükleri, Madde-Toplam Korelasyonları ve Cronbach Alfa Katsayıları

Maddeler	Faktör 1	Faktör 2	Madde- Toplam Korelasyonları
	Ebeveyn Denetimi	Çevre Denetimi	
Partnerimle birlikte dışarıda vakit geçirmeme ailem müsaade eder.	.80	.16	.65
Kız/erkek arkadaşımın (flörtümün) olduğu bilgisini babama söylerim.	.71	.22	.68
Kız/erkek arkadaşımın (flörtümün) olduğu bilgisini anneme söylerim.	.68	-.03	.49
Partnerimi ailemle tanıştırmaktan çekinmem.	.68	.33	.70
Partnerimin evine gitmeme ailem müsaade eder.	.58	.45	.68
Flört ettiğimi akrabalarımın bilmesini istemem.*	-.16	.72	
Flörtümün olduğu bilgisinin aile büyüklerim (dede, büyükanne, büyük hala ve amca vb.) tarafından bilinmesini istemem.*	.15	.72	.65
Kız/erkek arkadaşımın (partnerimle) mahalleimde görülmek beni rahatsız etmez.	.43	.67	.72
Flört ettiğim kişiyle akrabalarım tarafından görülmek beni rahatsız etmez.	.39	.60	.60
Arkadaşlık-flört ettiğimi komşularımın bilmesini istemem.*	.21	.59	.67
Benimle yaşıt akrabalarımın (teyze/amca/dayı çocukları vb.) yanında flörtümle görülmekten çekinmem.	.43	.59	.74
Açıklanan varyans %	27.91	27.15	
Özdeğer	3.07	2.98	
Güvenirlilik (Cronbach Alpha)	.80	.80	

* Ters yönlü maddeler

Madde-Toplam Korelasyonları.

Madde-toplam korelasyonu, bir maddenin testin tümünün ölçtüğü özelliği ölçüp ölçmediğinin bir göstergesidir. Maddelerin ölçek puanıyla yeterince yüksek korelasyonlara sahip olması aynı boyutta ölçme yaptıklarını göstermektedir (Erkuş, 2014; Tezbaşaran, 1997). Bu çalışmada ölçülmek istenen kavramsal boyutun (evlilik öncesinde romantik ilişkiye yönelik sosyal kontrol), tekboyutluluk sayılısını karşılayıp karşılamadığına yönelik ölçeğin her bir maddesi için madde-toplam korelasyonları hesaplanmıştır. Bulgulara göre, maddeler ile faktör toplamı arasındaki korelasyonlar .43 ile .70 arasında bulunmuştur. Madde-toplam korelasyon katsayıları .30-.40 arasındaysa iyi, .40 üstü ise çok iyi ayırt edici olduğu beklentisine (Ebel, 1965; akt. Erkuş, 2014) göre bu araştırmada bulunan korelasyon katsayıları madde analizi sürecinde kabul edilen düzeydedir. Diğer bir deyişle, elde edilen katsayılar söz konusu ölçülen yapının öngörüldüğü gibi homojen olduğunu kanıtlamaktadır ve geçerliğinin olduğuna işaret etmektedir (Erkuş, 2014).

Faktörler arasındaki korelasyonlar.

Ölçeğin iki alt faktörünü oluşturan "ebeveyn denetimi" ve "çevre denetimi" arasındaki korelasyonun ($r = .59, p < .01$) ortalama düzeyde olması bu faktörlerin ilişkili ama aynı zamanda ayırt edilebilir olduğunu göstermektedir.

Gruplararası Ayrışma.

EÖRİSKÖ'nün geçerliğini gösteren bir kanıt olarak toplam puanlarda cinsiyet farkının anlamlılığına bakılmıştır. Ele alınan ölçek konusunun cinsiyet ile bağlantılı olması ve toplumun iki cinsiyetten farklı roller beklediğinden ölçeklerin de bunu yansıtması gerekir. Bu nedenle EÖRİSKÖ için cinsiyet farkına t-test ile bakılmıştır. Tablo 2'de de görüldüğü üzere analiz sonucunda kadın katılımcıların hem ebeveyn denetimi ($t = 5.12, p < .000$; kadınların $Ort. = 17.00, S = 5.92$; erkeklerin $Ort. = 13.04, S = 5.86$) hem de çevre denetimi ($t = 5.43, p < .000$; kadınların $Ort. = 23.05, S = 7.20$; erkeklerin $Ort. = 18.14, S = 6.62$) alt ölçeklerinden daha yüksek puan aldıklarını göstermiştir.

Tablo 2: EÖRİSKÖ ebeveyn denetimi ve çevre denetimi alt boyutlarının ortalama puanları

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	Ortalama	Standart Sapma	95% Güvenirlilik Aralığı	
				Alt sınır	Üst sınır
Ebeveyn denetimi	Kadın	17.00	5.92	16.05	17.97
	Erkek	13.04	5.86	11.87	14.21
Çevre denetimi	Kadın	23.05	7.20	21.87	24.26
	Erkek	18.14	6.62	16.77	19.46

Güvenirlilik.

EÖRİSKÖ'nün güvenirliliği Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı ile irdelenmiş ve toplam ölçek için .86 ve hem "ebeveyn denetimi" alt ölçeği hem de "çevre denetimi" alt ölçeği için iç tutarlık katsayıları .80 olarak hesaplanmıştır. Güvenirlilik katsayısının .70 üzerinde olması gerektiği bilgisine (Kline, 2000) göre, EÖRİSKÖ'nün iç tutarlık açısından kabul edilir bir değere sahip olduğu görülmektedir.

TARTIŞMA

Bu araştırmada Likert tipi cevaplanan evlilik öncesinde romantik ilişkiye yönelik sosyal kontrol ölçeğinin (EÖRİSKÖ) geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada evlilik öncesinde romantik ilişki yaşamada gençlerin aile, akraba komşu gibi informel kontrol ajanları tarafından uygulanan kontrol ile karşılaşp karşılaşmadıkları, partner seçiminde ve seçtikleri partnerle ilişki yaşamada üzerlerinde bir denetim hissedip hissetmediklerine yönelik 25 maddelik bir madde havuzu hazırlanmış ve istatistiksel analizler sonucunda ölçekte 11 maddenin bulunmasına karar verilmiştir.

Öncelikle EÖRİSKÖ'nün yapı ve kapsam geçerliliğini incelemek amacı ile faktör analizi yapılmış ve analiz sonucunda iki faktörlü yapının toplam varyasyonun % 55,07'sini açıkladığı bulunmuştur (5 maddenin yer aldığı birinci faktörün toplam varyansın %27.91'ini ve 6 maddenin yer aldığı ikinci faktörün toplam varyansın %27.15'ini açıkladığı bulunmuştur). Bu bilgiler hem yapı hem de kapsam geçerliliği hakkında bir gösterge olarak ele alınmıştır. Buna ek olarak, elde edilen madde toplam katsayıları söz konusu ölçülen yapının öngörüldüğü gibi homojen olduğunu kanıtlamaktadır ve geçerliliğinin olduğunu göstermektedir (Erkuş, 2014). Sonuçta, her

faktör kendi içinde tek faktör oluşturmuş, faktörler arası korelasyon .59 olarak bulunmuş ve her bir maddenin toplam puan ile korelasyonları .43 ile .70 arasında değişmiştir. Dolayısıyla, 11 maddelik bu ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğinin yapılan istatistiksel analizlerle yeterli düzeyde olduğu bulunmuş ve ölçeğin her bileşeninin kendi içinde toplam puanı alt ölçekler olarak kullanılabilmesi gibi, tüm ölçeğin toplam puanı da karar vermede kullanılabilir.

Geçerliği daha ayrıntılı test etmek için gruplar arası ayrışma yöntemi kullanılarak cinsiyet farkı incelenmiştir. Cinsiyet, evlilik öncesi cinsel tutum ve davranışların anlaşılması açısından önemli görülmüştür (Zuo, vd., 2012, s.518). Bulgular kadın katılımcıların erkek katılımcılardan daha yüksek puanlar aldığını göstermiştir. Buna göre, kadın katılımcılar erkeklere oranla evlilik öncesinde romantik ilişki yaşamaya yönelik daha fazla sosyal kontrol algılamaktadırlar.

Benzer şekilde Sakallı-Uğurlu ve Glick (2003) evlilik öncesinde cinselliğin yaşanmasına yönelik tutumlara baktıkları araştırmalarında, yaşça daha büyük olanların, muhafazakar görüşte olan ve daha az cinsel deneyime sahip hem kadın hem de erkeklerin, kadının evlilik öncesi cinsel ilişkisini onaylamadıklarını ve bu özelliklere sahip erkeklerin de bakire bir kadınla evlenmeyi tercih ettiklerini bulmuşlardır. Burada toplumdaki namus algısının ve ataerkil söylemin etkisi belirleyici gibidir. Özellikle kadının cinselliği mevcut namus söylemi üzerinden disipline edilmektedir (Işık ve Sakallı-Uğurlu, 2009). Yakın kişisel etkileşimler içinde etkisini hissettiren informal kontrol romantik ilişki ve cinselliği yaşama biçimine yönelik algılamaları ve bu yaşayış biçimine gösterilen tepkileri etkiliyor görünmektedir.

Kadınlar için karşılıklı bağımlılıklar arasındaki geçiş erkeklerinkinden çok farklıdır. Ataerkil kültürde erkeklerin baba evine bağımlılığının azalması, erkeklerin “erkekler alemine” girmesi ve kendi ailesini oluşturması beklenir. Erkeklerin sosyalleşmesi uzaklaşmaya ve egemenlik kurma hazırlığına yöneliktir. Öte yandan kadınlar bağımlılığın süregiden statüsünü kabullenecek şekilde sosyalleştirilir. Genelde kadınların baba evine bağımlılıktan koca evi bağımlılığına geçmeleri beklenir. Kadınlar çoğunlukla erkek partner tarafından oluşturulan bağımlılık koşullarını kabul eder. Sonuçta kadının her zaman sosyal açıdan daha entegre olması beklenir, olmadığı durumda bağımlı olduğu kişiler tarafından kınamaya daha fazla maruz kalır. Ayrıca kadınlar ortalama olarak erkeklere oranla ebeveynleri tarafından daha etkili bir şekilde kontrol edilir ve ebeveynlerine daha bağlıdır (Braithwaite, 1993, s.92).

Braithwaite (1993)'in bu çözümlemesini destekleyen bir görüşte Chodorow'un çalışmalarında mevcuttur. Chodorow (1978) cinsiyete dayalı kişiliğin, ailenin psikodinamiği içinde biçimlendiğini ifade etmektedir. Ayrı birey olma sürecinin kız ve erkek çocuklar için farklı dinamikler içerdiğini belirten Chodorow, “annelerin oğullarına ve kızlarına farklı davrandıklarını erkekleri yuvadan daha erken attıklarını” öne sürmektedir (Chodorow, 1978, akt. Donovan, 2009, s.209). Kadın ve erkeğin farklı cinsiyet rolleri kazandıkları farklılaşma süreci -anneden ayrılma, bireyleşme,-bağımsız olma- cinsiyete dayalı kişilik özelliklerini belirlediği gibi, bireylerin toplum ve ekonomi

içindeki rollerini de hazırlar. Erkeğin kişilik özellikleri kapitalist üretim dünyasında bir yer hazırlarken, kadının kişilik özellikleri yeniden üretim dünyasında bir yer hazırlar (Donovan, 2009,s.207).

Çalışmada evlilik öncesinde romantik ilişki yaşamada gençlerin aile, akraba komşu gibi informel kontrol ajanları tarafından uygulanan kontrol ile karşılaşp karşılaşmadıkları, partner seçiminde ve seçtikleri partnerle ilişki yaşamada ne derece kendilerini özgür hissettikleri, üzerlerinde bir denetim hissedip hissetmedikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Scheerer ve Hess (1997, s.103) sosyal kontrol kavramının sosyal düzeni üretmeyi ya da sürdürmeyi amaçlayan tüm sosyal düzenlemeler, mekanizmalar, normlar, inanç sistemleri, pozitif ve negatif yaptırımları kapsadığını ve bu nedenle sosyal kontrol kavramının “ekonomi”, “din”, “akraba” gibi kavramlarla karşılaştırılabilir bir nitelikte olması gerektiğini belirtirler. Böylelikle kavram belli kontrol mekanizmalarının üzerinde durarak tüm sosyal bağlamların incelenmesine de yardımcı olacaktır. Bu araştırmada da bu noktadan hareketle aile, akraba ve komşuların kişiler üzerindeki denetimlerinin mevcut olup olmadığı, bireylerin tercihlerinde informel kontrol ajanlarının belirleyiciliğine yönelik bir bilgi toplama aracı geliştirmek hedeflenmiştir.

İnformel kontrol çoğunlukla başlangıçta belirgin değilse de daha yaygındır ve çocukluk döneminden itibaren başlayarak genellikle kişinin benlik kavramı, kimliği, kariyeri, üzerinde etkili olmaktadır. Bireyler çoğunlukla informel kontrolün toplumdan dışlama, statü kaybı gibi sonuçları olduğundan informel yaptırımlara uymayı tercih ederler (Scheerer ve Hess, 1987, s.113-114). informel kontrolün önemine dikkat çeken Braithwaite (1996, s.432), suç davranışı üzerinde akrabalar ve arkadaşlar tarafından uygulanan kınama ve dedikodunun yasal otoriteler tarafından empoze edilen formel yaptırımlardan daha çok etkili olduğunu söyler. Burada informel kontrolün sadece suç davranışı üzerinde değil cinsellik ve eş seçimi gibi durumlarda da belirleyici olduğunu ifade edebiliriz. Kişiler toplumda ve özellikle de yakın çevrelerinin gözünde statü kaybetmekten korkarlar.

Ancak bireyin içinde yer aldığı sosyal ağların çokluğu kontrol çabalarının öngörülememesinde de etkili olabilir. Birbiriyle çelişen etkilere sahip farklı normatif sistemlerde yer alan bireyler eyemlerini belirlerken; örneğin ebeveyn normları ile akran grubunun normlarının çatışması gibi durumlar söz konusu olduğunda güçlkle karşılaşabilirler. Yine de sonuçta bireyler “geçmişin ve geleneğin yaptırımlarıyla kabuk bağlamış informel uzlaşımları temsil eden” (Becker, 2013, s.24) grup değerleriyle ve kendilerini ait hissettikleri gruplarıyla ne kadar çok bütünleşilirse o kadar çok bu grupların beklentilerini karşılamaya çalışacaklar ve sosyal kontrol de daha fazla etkili olacaktır.

Herhangi bir davranış varolan sosyal standartları ve normları ihlal edip, sosyal düzeni bozdukça, o davranış toplum içerisinde ele alınması gereken önemli bir davranış

olarak görülecektir. Elbette davranışın algılanan sıklığı da o davranışın müdahalesine yönelik bir çıkarımda bulunmayı sağlayacaktır. Ancak, Brauer ve meslektaşlarının (Brauer ve Chekroun, 2005; Chekroun ve Brauer, 2002) belirttiği gibi kişisel olarak yakın olma sosyal kontrole yönelik müdahalelerde önemli bir belirleyici olacaktır. Dolayısıyla birinin norm dışı davranışta bulunan "fail" ile arasındaki algıladığı psikolojik yakınlık, kişinin kişisel olarak içinde olma hissiyatını etkileyecektir. Ayrıca, norm dışı davranışta bulunan kişiye ne derecede kişisel yakınlık hissedildiği içinde yaşanan kültürün özellikleri tarafından belirlenir (Brauer ve Chaurand, 2010). Toplumlar toplulukçu (collectivistic) veya bireyci (individualistic) özelliklere sahip olma açısından farklılıklar göstermekte ve bireyci toplumlara kıyasla toplulukçu toplumlarda kişiler daha çok ilişki benlik geliştirerek toplumdaki diğerlerine (özellikle yakın çevrelerine) daha fazla bağlı olduklarını hissetmektedirler (Markus ve Kitayama, 1991; Triandis, 2001). Hirst de (2000, s.279-280), batılı toplumların daha heterojen hale gelmesi ve özellikle büyük kentlerde farklı etnik grupların ve farklı yaşam tarzlarını sürdüren grupların varlığının sosyal kontrolün nasıl sağlanacağını belirsizleştiren bir durum olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla, batılı toplumlardan çok toplulukçu (geleneksel) toplumlarda yakın çevredeki (komşu, akraba vb.) ilişkilere zarar verebilecek davranışlar daha problemliler olarak algılanacak ve bu tür davranışlara yönelik denetim artırılarak daha fazla sosyal kontrol uygulanacaktır.

Sonuç

Bu bulgular doğrultusunda EÖRİSKÖ ölçeğinin evlilik öncesinde romantik ilişki yaşamada sosyal kontrol algısını saptamakta geçerli ve güvenilir bir araç olduğu söylenebilir. Ancak, bundan sonraki çalışmalarda hem daha geniş öğrenci örneklemeyle hem de öğrenci örneklemin dışındaki örneklerle geçerliliğinin ve güvenilirliğinin test edilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, bu çalışmada elde edilen yapı geçerliğin yanı sıra EÖRİSKÖ'nün benzer konuları içeren bir diğer ölçekle de ölçüt bağıntılı geçerliliğinin ve zaman içerisinde tutarlılığının test tekrar test yöntemiyle sonraki çalışmalarla bakılması yararlı olacaktır. Yine de bu çalışma ile Türkiye'de evlilik öncesinde romantik ilişki yaşamaya yönelik sosyal kontrol çalışmak isteyen araştırmacıların kullanabileceği bir ölçek geliştirilerek bu kavramın ölçümüne ilişkin yeni araştırmalar açısından katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Elde edilen bulgular ışığında bu ölçeğin öğrenci örneklemelerinde uygulanmasında bir sorun yaşanmayacağı söylenebilir.

Teşekkür: Bu çalışmada verilerin SPSS girişleri konusunda yardımcı olan bölüm asistanlarımıza ve özellikle Araş. Gör. Melisa Ebeoğlu'na teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- Akal, C. B. (1998). İktidarın üç yüzü. Ankara: Dost Kitabevi
- Bayhan, V. (2013). Beden sosyolojisi ve toplumsal cinsiyet. *Doğu Batı*, 63, 147-164
- Becker, H. (2013). Hariciler (Outsiders). (Ş. Geniş, ve L. Ünsaldı, Çev.), Ankara: Heretik
- Braithwaite, J. (1996). Reintegrative shaming, J. Munciee. vd. (Ed.), *Criminological Perspectives: A Reader*, (432-438). London: Sage Publications
- Braithwaite, J. (1993). *Crime, Shame and Reintegration*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Brauer, M., & Chekroun, P. (2005). The relationship between perceived violation of social norms and social control: Situational factors influencing the reaction to deviance. *Journal of Applied Social Psychology*, 35, 1519–1539.
- Berktaş, F. (2009). Feminist teorinin önemli bir alanı: cinsellik. *Cogito*, 58, 57-72
- Chaurand, N., & Brauer, M. (2008). What determines social control? People's reactions to counternormative behaviors in urban environments. *Journal of Applied Social Psychology*, 38, 1689–1715.
- Chekroun, P., & Brauer, M. (2002). The bystander effect and social control behavior: The effect of the presence of others on people's reactions to norm violation. *European Journal of Social Psychology*, 32, 853–867.
- Cialdini, R. B., Reno, R. R., & Kallgren, C. A. (1990). A focus theory of normative conduct: Recycling the concept of norms to reduce littering in public places. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 1015–1028.
- Cohen, S. (1994). Social control and the politics of reconstruction. In D. Nelken, (Ed.), *The Futures of Criminology* (63-88). London: Sage Publications.
- Coser, L. (1988), The notion of control in sociological theory, J. P. Gibbs (Ed.), *Social Control: Views from the Social Sciences*,(13-22). London: Sage Pub.
- Donovan, J. (2009). *Feminist Teori*. (A.Bora, M.Gevrek, F. Sayılan, Çev.) İstanbul:İletişim
- Edwards, R. (1988). *Regulation and repression*. Sydney: Allen &.Unwin.
- Erkuş, A. (2014). *Psikolojide ölçme ve ölçek geliştirme: temel kavramlar ve işlemler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Foucault, M. (2007). *Büyük kapatılma: Seçme yazılar 3*. (I. Ergüden ve F. Keskin,Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Original work published Gallimard 1994).
- Freud, S. (1999). *Uygarlığın huzursuzluğu*, (H. Barışçan, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.

Gibbs, J. P. (1977). Social Control, Deterrence, and Perspectives on Social Order, *Social Forces*, vol: 56:2, December, 408-423.

Horwitz, A. (1990). *The logic of social control*. London: Plenum Press.

Işık, R. ve Sakallı-Uğurlu, N. (2009). Namusa ve namus adına kadına uygulanan şiddete ilişkin tutumlar ölçeklerinin öğrenci örneklemiyle geliştirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12 (24),16-24

Janowitz, M. (1975). Sociological theory and social control, *American Journal of Sociology*. vol: 81:1, 82-108

Kalaycı, Ş. (2008), *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98, 224–253.

Mayer, J. A. (1985). Notes towards a working definition of social control in historical analysis” In S. Cohen and A. Scull, (Ed.), *Social Control and state*, Oxford: Basil Blackwell.

Öncü, A. (2000). Elias ve medeniyetin öyküsü, *Toplumbilim*, 84, Bahar, 8-16.

Sakallı-Uğurlu, N. ve Glick, P. (2003). Ambivalent sexism and attitudes toward women who engage in premarital sex in Turkey. *Journal of Sex Research*, 40(3), 296-302.

Scheerer S. ve Hess, H. (1997). social control: a defence and reformulation In R. Bergalli ve C. Sumner (Ed.), *Social Control and Political Order*, London: Sage Publication

Tezbaşaran, A. A. (1997). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği.

Triandis, H. C. (2001). Individualism-collectivism and personality. *Journal of Personality*, 69, 907–924.

Zuo, X., Lou, C., vd. (2012). Gender differences in adolescent premarital sexual permissiveness in three Asian cities:effects of gender-role attitudes.*Journal of Adolescent Health*, 50, 518-525

TRAVMA SONRASI BÜYÜME

Çağay Dürü*

Özet

Travmatik yaşantılardan sonra ortaya çıkan stres tepkileri uzun bir süredir araştırmacıların ve kuramcılarının dikkatini çekmektedir. Son dönemlerde, bu tür olaylardan sonra ortaya çıkan olumlu değişimler de vurgulanmaya başlanmıştır. Travma sonrası büyüme (veya gelişim), kişinin yaşadığı travmatik olay sonrasında, yaşamının belirli alanlarında daha iyi işlevsellik düzeyine gelmesi ve gelişim göstermesi şeklinde açıklanmaktadır. Psikolojik uyum, sağlamlık, dayanıklılık, sosyo-demografik değişkenler, özyeterlik, sağlık durumu, olaydan önceki deneyimler, travmatik olayın kendisiyle ilgili değişkenler, başa çıkma yolları, kişilik özellikleri, sosyal destek, psikolojik bozukluk hikayesi gibi çeşitli değişkenlerin travma sonrası büyümeyle ilişkili olduğu belirtilmektedir. Travma sonrası büyümeyi açıklamaya yönelik çeşitli kuramlar vardır. Calhoun ve Tedeschi (1998), Tedeschi ve Calhoun (1995; 2004), travma sonrası büyümeyle ilgili çeşitli değişkenlerin ele alındığı işlevsel-betimsel modelde (functional-descriptive model), büyümeyi hem bir süreç hem de bir sonuç olarak ele almaktadırlar. Joseph ve Linley ise (2005), travma sonrası büyümeyi açıklamak için önerdikleri pozitif psikoloji bakış açısı içinde ve sosyal-bilişsel bir model olan organizmik değerlendirme kuramında (organismic valuing theory), travmatik olaylardan sonra büyümenin içsel bir motivasyon olduğunu belirtmektedirler. Travma sonrası büyümenin, travmatik olaylar sonrasında yapılan psikolojik destek çalışmalarının düzenlenmesinde önemli bir kavram olduğu düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Travma, travma sonrası stres, travma sonrası büyüme, travma sonrası psikolojik müdahale.

POSTTRAUMATIC GROWTH

Abstract

Stress reactions after traumatic experiences are addressed by theoreticians and researchers for a long time. Lately, positive changes after such events are also underlined. Posttraumatic growth (or development) is defined as survivors' better functionality and development with respect to some areas of his/her life. Some variables such as psychological adjustment, hardiness, resilience, socio-demographic factors, self-efficacy, physical well-being, experiences prior to the event, the characteristics of the event itself, coping strategies, personality, social support, psychological disturbance are related to posttraumatic growth. There are some theories explaining posttraumatic growth. Calhoun and Tedeschi (1998), Tedeschi and Calhoun (1995; 2004), in their functional-descriptive model which takes into consideration many related variables conceptualize posttraumatic growth both as an outcome and a process. Joseph and Linley (2005), offer a socio-cognitive and positive psychological explanation. In their organismic valuing theory they argue that posttraumatic growth is an intrapsychic motivation. It is believed that posttraumatic growth is a crucial concept in organising psychological interventions after traumatic events.

Keywords: Trauma, posttraumatic stress, post traumatic growth, psychological interventions after trauma.

*Dr., Yarı Zamanlı Öğretim Görevlisi, Ufuk Üniversitesi, e-posta: cagay@carpediempdm.com

Giriş

Travmatik yaşantılar, gerçek bir ölüm veya ölüm tehdidinin bulunduğu, ağır yaralanmanın veya fiziksel bütünlüğe yönelik bir tehdidin ortaya çıktığı ve kişinin kendisinin yaşadığı ya da şahit olduğu olaylar olarak tanımlanmaktadır (APA, 2013). Genel olarak, travmatik yaşantılar tehlikeli, kişinin o ana kadar kullandığı başa çıkma yollarını çaresiz bırakan ve aniden gelişen olaylardır. Bunların yanında travmatik olayların, insanların çaresizlikleri, kırılabilirlikleri ve dolayısıyla ölümlülükleriyle yüzleştikleri, yaşamlarını öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye bölen ve hem kişisel hem de çevresel pek çok şeyi değiştiren olaylar olduğu bilinmektedir. Doğal afet, kaza, savaş, çatışma, terör, işkence, taciz ve tecavüz gibi travmatik olaylar, dünyada pek çok insanı etkilemektedir. Bu tür olaylardan sonra ortaya psikolojik bozukluk boyutuna varan sıkıntıların çıkabildiği günümüzde bir gerçeklik olarak kabul edilmektedir (APA, 2013; Brewin, Andrews ve Valentine, 2000). Akut Stres Bozukluğu ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu gibi psikolojik bozuklukların yanı sıra, son dönemlerde, daha önce felsefe ve edebiyatta sıklıkla konu edilen travma sonrası büyüme¹ (post traumatic growth) kavramının psikolojide daha sıklıkla ele alınmaya başladığı görülmektedir (Linley, 2003; Linley ve Joseph, 2004; 2011).

Freedy, Kilpatrick ve Resnick (1993) önerdikleri çok değişkenli risk faktörleri modelinde (multivariate risk factor model), travmatik yaşantıyla ilgili değişkenleri olay öncesi, sırası ve sonrası şeklinde ele alıp ortaya çıkacak tepkilerin hem olumsuz (belirtiler) hem de olumlu (büyüme) olabileceğini vurgulamaktadırlar. Yazarlar bu modelde, travmatik yaşantılar sonrasındaki uyumun bir süreç olduğunu ve zamana yayıldığını belirtmektedirler. Olay öncesinde var olan değişkenlerin (demografik özellikler, psikolojik bozukluk öyküsü, daha önce başka bir travmatik olay yaşamış olmak ve işsizlik gibi zorlu yaşam olayları), olay sırasındaki değişkenler (travmatik olayın özellikleri ve kişinin olayı nasıl algıladığını belirleyen bilişsel özellikleri) ve olay sonrasındaki değişkenlerle (temel ihtiyaçların karşılanmaması, ilk baştaki stres düzeyinin yüksekliği, zorlu yaşam olayları, daha önce var olan kaynakların kaybedilmesi, başa çıkma davranışları ve sosyal destek) etkileşmesi, travmatik yaşantılar sonrasındaki tepkileri (depresyon, anksiyete, bedensel yakınmalar, madde kullanımı gibi olumsuz deneyimler ve olumlu deneyimler yani büyüme) ortaya çıkarmaktadır.

Travma Sonrası Büyümenin Tanımı ve Görülme Sıklığı

Travma sonrası büyüme, kişinin yaşadığı travmatik olay sonrasında, yaşamının belirli alanlarında daha iyi işlevsellik gösterdiği ve kişinin kendi potansiyelini daha iyi ortaya çıkarması olarak açıklanmaktadır (Joseph ve Linley, 2005; Tedeschi ve Calhoun, 2004; Jayawickreme ve Blackie, 2014)

¹ “Growth” kelimesi için bazı yazarlar büyüme, bazı yazarlar ise gelişim çevirisini tercih etmektedirler. Bu yazıda ikisi de kullanılmaktadır

Çeşitli araştırmacıların ve kuramcılarının, travma sonrası büyüme kavramına farklı açılardan yaklaştıkları ve bu kavrama farklı isimler verdikleri gözlenmektedir. “Pozitif psikolojik değişimler”, “algılanan yararlar”, “stresle ilişkili büyüme”, “yorumlanan kazançlar”, “iyiye gitmek”, “pozitif illüzyonlar”, “pozitif yeniden değerlendirmeler”, “zorluklardan güç toplamak” literatürde kullanılan bazı terimler olarak sıralanmaktadır (Tedeschi, Park ve Calhoun, 1998). Ancak son dönemlerde, “travma sonrası büyüme” isimlendirmesinin, travmatik yaşantılardan sonra ortaya çıkan olumlu değişimleri kavramsallaştırmada daha sıklıkla kullanıldığı ve bu kavram çerçevesinde bir tanım geliştirmeye yönelik çalışmaların arttığı görülmektedir. Örneğin travma sonrası büyüme ele alındığında, kişilerin genellikle üç boyutta olumlu değişiklikler rapor ettikleri belirtilmektedir (Joseph, 2009): Birincisi olayı yaşayanlar, kişilerarası ilişkilerinde gelişme olduğunu, örneğin arkadaşlarına daha çok değer verdiklerini, daha yardımsever olduklarını ve kendilerini diğerlerine daha yakın hissettiklerini belirtmektedirler. İkincisi, kişilerin kendilerine bakış açıları değişmektedir. Kendilerini bir yandan daha dayanıklı görmekte, güçlü algılamakta bir yandan da kırılabilirlikleri ve sınırlarını kabullenmektedirler. Üçüncü olarak da, yaşama bakışları ve felsefeleri değişmektedir. Örneğin her güne başlamanın kıymetini bilmekte, yaşamın bir sonunun olduğunu fark ederek önceliklerini değiştirmektedirler. Benzer şekilde Tedeschi ve Calhoun (1996), faktör analizi kullanılarak yapılan bir araştırmada travma sonrası büyümenin beş bileşenli bir yapısı olduğunu aktarmaktadır. Bu bileşenler kişilerarası ilişkilerde olumlu değişimler (karşıdakilere daha yakın davranma, daha fazla kendini açma ve duygularını paylaşma, empatik davranışlarda artma), kendiliğin algılanmasında değişiklikler (daha kırılabilir ama daha güçlü bir kendilik algısı, travmatik yaşantıyla başa çıkabilmenin geliştirdiği kendine güvende artış ve güçlülük, yeni rollerin benimsenmesi), yaşamın değerini anlama (küçük ve günlük şeylerin değerini anlama, yaşamdaki önceliklerin yeniden belirlenmesi), yeni seçeneklerin fark edilmesi (artık ulaşılamayacak eski amaçlardan vazgeçilmesi, yeni ve gerekli şeylere ulaşmaya çalışılması), inanç sistemindeki gelişim (varoluşsal deneyimin derinleşmesi, dinsel inançların yeniden formüle edilmesi) olarak sıralanmaktadır.

Elbette, travma sonrası büyümeyi tüm travmatik yaşantı deneyimi olanlara genellemek olanaklı görünmemektedir ve travmatik olaylarla karşılaşan kişilerin ne oranda travma sonrası büyüme gösterdikleri tam olarak bilinmemektedir. Joseph ve Linley (2005), travma sonrası büyümeyle ilgili seçkisiz örneklemelerden elde edilen sağlıklı veriler olmadığını, ancak %3’ten %98’e varan oranlarda, kişilerin büyümeyle ilgili ölçeklerdeki çeşitli maddelere olumlu yanıtlar verdiğini rapor etmektedir. Benzer şekilde Calhoun ve Tedeschi, (1998), Vazquez, Cervellon, Perez-Sales, Vidales ve Gaborit(2005) de benzer sonuçlar aktarmaktadırlar. Linley ve Joseph (2004), yaptıkları derleme çalışmasında, travmatik bir yaşantı sonrasında olumlu değişimlerin olduğunu rapor eden 39 çalışma olduğunu belirtmektedirler. Tedeschi (2002) travmatik bir olayla karşılaşan kişilerin yaklaşık 2/3’ünün, en azından bazı olumlu değişimler gösterdiklerini belirtmektedir.

Travma Sonrası Büyüme Genel bir Yaklaşım ve İlişkili Kavramlar

Travmatik yaşantıların travma sonrası stres belirtilerine yol açmasının normal olduğu literatürde sıklıkla vurgulanmaktadır. Pek çok yaklaşım, travmatik olayların sonuçlarını anlamaya çalışırken Travma Sonrası Stres Bozukluğu'nu merkeze koymaktadır. Christopher (2004) ise, travmatik bir yaşantının doğal sonucunun büyüme olduğunu öne sürmektedir. Yazara göre, travma sonrası stres belirtilerinin ortaya çıkmasının nedeni, çevresel bir uyarana (travmatik olay) verilen doğal stres tepkisinin iyi ele alınamamasıdır. Stres tepkisinin altında, evrimsel psikolojik süreçler yattığı ve temel işlevinin varkalım olduğu düşünülmektedir. Bu biyolojik yanıtın ortaya çıktığı sosyo-kültürel bağlam ve kişinin psikolojik yapısının, büyük oranda ortaya çıkan tepkinin biçimini belirlediği düşünülmektedir. Yazar tarafından, evrimsel süreçte en son kazanılan yetenek olan aklın (rationality), bu stres tepkisiyle başa çıkmada önemli bir araç olduğu savunulmaktadır.

O'Leary ve Ickovics (1995), travmatik bir olayla karşılaşan kişilerin üç şekilde yaşamlarına devam edebileceklerini belirtmektedir. Kişiler olayı sadece atlatırlar ve kurtulan olurlarsa (survival), olaydan önceki işlevsellik düzeylerinden daha düşük bir düzeyde yaşamlarına devam etmektedirler. Kişiler eğer olaydan sonra iyileşirlerse (recovery), eski düzeydeki işlevselliklerine dönmektedirler. Bazı kişiler ise, gelişme göstermekte (thrive) ve eskisinden daha üst düzeyde bir işlevsellik göstermektedirler. Yazarlar, kişinin gelişme göstermesinin kişisel ve çevresel kaynakların varlığıyla ilişkili olduğunu belirtmektedirler. Aktif başa çıkma kapasitesi, dayanıklılık (hardiness), iyimserlik, olaylara esprili yaklaşabilme ve olumsuz olaylarda olumlu bir yan bulma yeteneği, gelişimi destekleyen kaynaklara örnek olarak verilmektedir.

Travma sonrası büyüme, travma sonrası stres belirtileri ile aynı anda yaşanabilmektedir ve büyüme, sadece olay sonrasında belirti göstermemekle açıklanamamaktadır (Calhoun ve Tedeschi, 1998). Yazarlar, belirli düzeyde yaşanan stresin ve hatta olayla ilgili ruminasyonun (bir olayı geniş getirircesine tekrar tekrar düşünme) büyüme için gerekli olabileceğini vurgulamaktadırlar.

Travma sonrası büyüme hem bir süreç hem de bir sonuç olarak bakmanın uygun olacağı düşünülmektedir. Linley ve Joseph (2004), travma sonrası büyümenin bazı boyutlarının olaydan hemen sonra görülebilse bile, büyümenin aylar hatta yıllar süren bir süreç olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedirler. Tennen ve Affleck (1998), travma sonrası büyümenin zaman içinde oluşan bir süreç mi yoksa bir anda ortaya çıkan bir sonuç mu olduğunu tartışmaktadırlar. Yazarlara göre, olayı çalışma (working through), yıkılan yapıların yeniden inşası gibi kavramlar, büyümenin zaman içinde gelişen bir kavram olduğunu ima etmektedir. Kişilerin yaşadıkları olayı hazmetmeleri, anlamlandırmaları ya da bilişsel yapılarını yeniden oluşturmaları için belirli bir zaman ihtiyaç duyabileceklerini düşünmek anlamlı görünmektedir. Ancak yazarlar, en azından belirli alanlarda değişimin çok çabuk ortaya çıkabileceğini de

belirtmektedirler. Örneğin ölümcül bir hastalıkla karşılaşan kişinin yaşamdaki öncelikleri hemen değişmektedir. Hatta bazı durumlarda, kişilik yapısının dahi oldukça çabuk değişebildiği belirtilmektedir. Travmatik yaşantılardan sonra kişilikte değişikliklerin ortaya çıkabileceği ve bu değişikliğin kalıcı olabileceği bilinmektedir. Örneğin ICD-10 (DSÖ, 1992), travmatik yaşantı sonrasında ortaya çıkabilecek uyum bozukluklarında, kişilikteki bu değişimleri vurgulamaktadır.

Travma sonrası büyümenin, travma sonrası stres belirtileriyle nasıl bir etkileşim içinde olduğunun, bu alandaki çalışmaların çok yeni olması nedeniyle tam olarak bilinmediği belirtilmektedir (Calhoun ve Tedeschi, 1998; Dürü, 2006; Yılmaz, 2006). Büyüme ve stresi ortaya çıkaran olayların aynı olay olduğunun altı çizilmekte ve olayın kişide büyüme ortaya çıkarabilmesi için, yaşamla ilgili temel sayıltılarını sorgulatması hatta yıkması gerektiği savunulmaktadır (Janoff-Bulman, 1992; 2004).

Tedeschi (2002), travma sonrası büyümeyle ilişkili görülen çeşitli kavramlar olduğunu belirtmektedir. Bazı araştırmalar (Affleck ve Tennen, 1991; Taylor, Lichtman ve Wood, 1984; Thomson, 1991; akt. Calhoun ve Tedeschi, 1998) büyüme ile psikolojik uyum arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ancak, bazı araştırmaların, bu pozitif ilişkiyi desteklemeyen bulgulara ulaştıkları belirtilmektedir (Lehmann ve ark., 1993; Tennen ve ark., 1992; akt. Calhoun ve Tedeschi, 1998). Bu bulgular, iki değişken arasında doğrusal olmayan bir ilişki olabileceğine işaret etmektedir.

Doğrusal olmayan bir ilişkinin yanı sıra, Calhoun ve Tedeschi (1998), psikolojik iyilik hali ve stresli olmanın, bir boyutun iki ucu olmayıp, bağımsız iki boyut olabileceklerini belirtmektedir. Yani kişiler stresli bir durumda olup aynı zamanda büyümeyi de yaşayabilmektedirler. Örneğin eşini kaybeden pek çok kişi bir taraftan yas sürecini yaşarken, diğer taraftan da yaşamında önemli ve olumlu değişiklikler yapabilmektedir. Yazarlar, büyüme sürecinde, paradoksal boyutlar olduğunu belirtmektedirler. Kişiler bir taraftan travmatik olayın etkileriyle başa çıkmak için aktif olmalı, bir taraftan da bazı şeyleri zamana bırakabilmelidir. Benzer şekilde, kişiler yardımı kabul etmeli ama nihai olarak travmatik yaşantıyla ilgili sıkıntılarını kendilerinin aşacağını kabul etmelidirler. Travmatik yaşantı geçmişte bırakılmalı ama öğrettikleri geleceğe taşınmalıdır. Olay hakkında bilişsel bir “anlam” oluşturmanın yanında, duyguların yaşanmasına ve bu anlamın bir parçası olmasına izin verilmelidir.

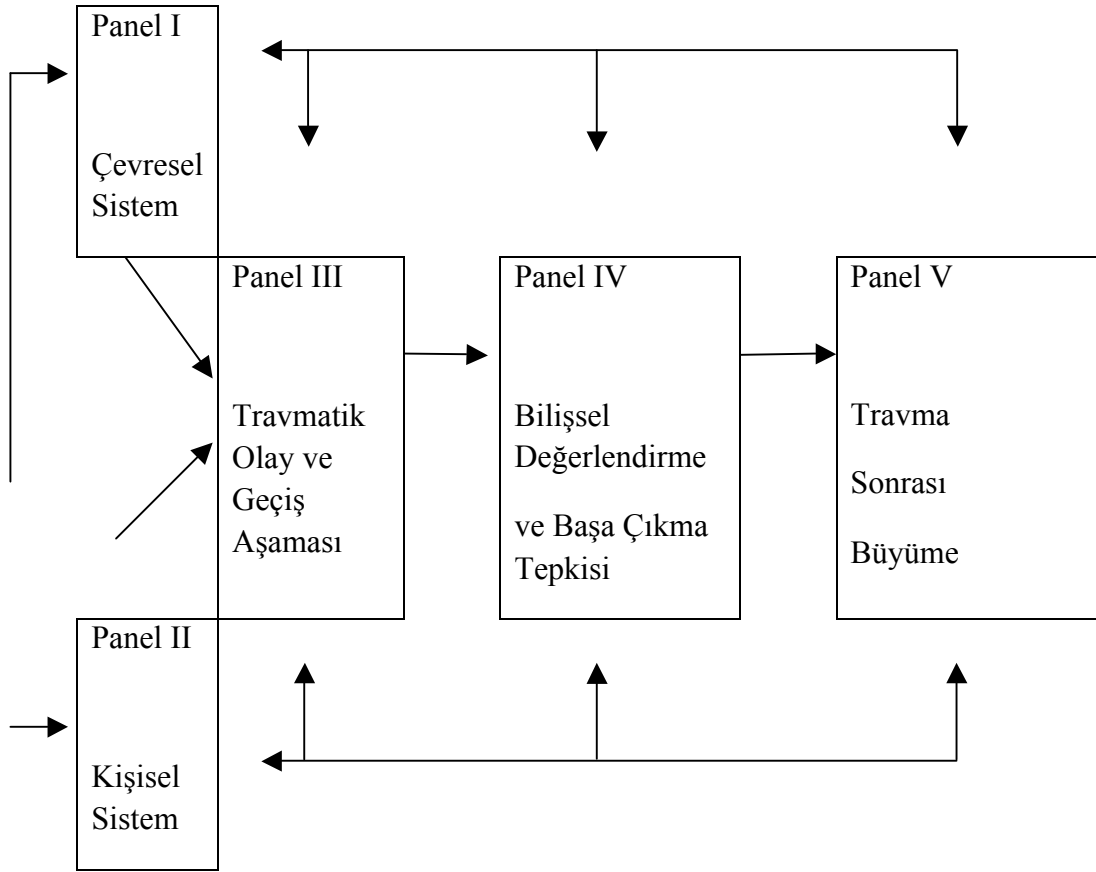
Dayanıklılık (hardiness), Kobasa (1979) tarafından geliştirilen ve kişinin zorluklarla baş çıkmasına yardımcı olan kişilik özellikleri toplamı olarak tanımlanmaktadır. Dayanıklılığın birbiriyle ilişkili üç alt boyutu olduğu belirtilmektedir (Tedeschi, 2002; Tedeschi, Park ve Calhoun, 1998). Birinci boyut, kişinin yaşamdaki rollerine bağlılığı, yaşama karşı meraklı oluşu ve yapılacak şeylerle etkin bir şekilde ilgilenmesi olarak kavramsallaştırılmaktadır. İkinci boyutun, yaşamda karşılaşılan çeşitli sorunlarla başa çıkmada kişinin kendinde de kontrol olduğuna inanması olduğu belirtilmektedir.

Üçüncü boyutun ise, kişinin karşılaştığı problemler karşısında mücadeleci bir tavır (challenge orientation) sergilemesiyle ilişkili olduğu aktarılmaktadır.

Travma sonrası büyümeyle ilişkili bir başka kavramın sağlamlık (resilience) olduğu belirtilmektedir (Tedeschi, 2002). Werner (1989), sağlamlığı yüksek olan çocukların, yoksulluk, ebeveynlerinin düşük eğitim seviyesinde, alkol bağımlısı veya boşanma yaşamış olması karşısında, yaşamlarında başarılı olabildiklerini aktarmaktadır. Bu tür çocukların, aktif bir problem çözme stratejilerinin olduğu, kötü olayları da yapıcı bir şekilde ele alabildikleri, diğerlerinin kendilerine olumlu yaklaşmasını sağlayabildikleri ve yaşamda bir anlam bulabildikleri belirtilmektedir. Travmatik yaşantıların, sanki birer aşırı işlevi görmekte olduğuna inanılmaktadır (Tedeschi, 2002).

Tedeschi, Park ve Cahhoun (1998), yaşanan sıkıntılarla başa çıkabilmenin, özyeterliliği ve kendine güveni artırabileceğini savunmaktadırlar. Kişilerin, yaşama belirli bir tutarlılık algısıyla (sense of coherence) bakmalarının da travma sonrası büyümeyle ilişkili bir kavram olduğu aktarılmaktadır (Tedeschi, Park ve Calhoun, 1998). Tutarlılık algısı, üç alt boyuttan oluşan bir iç kaynak olarak tanımlanmaktadır (Antonovsky, 1987). Bu üç alt boyut, kişilerin karşılıklarına çıkan durumları ne kadar yordanabilir bulduklarıyla ilgili anlaşılabilirlik (comprehensibility), kaynaklarının çevresel isteklerle başa çıkmada ne kadar yeterli olduğuna dair inançlarını ifade eden yönetilebilirlik (manageability) ve günlük zorlukların engeller yerine birer fırsat olarak algılanmasını sağlayan yaşamın anlamlılığı olarak aktarılmaktadır (Tedeschi, Park ve Calhoun, 1998).

Schaefer ve Moss (1992; 1998), yukarıda aktarılan pek çok değişkeni kapsayan kavramsal bir model sunmaktadırlar (bkz. Şekil 1). Bu modele göre, kişisel ve çevresel faktörler (Panel I ve II) karşılaşılan krizi ve sonrasını (Panel III) şekillendirmektedir. Bu faktörler, bilişsel değerlendirme ve başa çıkma mekanizmalarını (Panel IV) ve böylelikle travma sonrası büyümeyi (Panel V) etkilemektedirler.

Şekil 1.

Travmatik olaylardan sonra ortaya çıkan büyümenin kavramsal modeli (Schafer ve Moos'tan (1998) uyarlanmıştır).

Schafer ve Moos (1998), kişisel sistemde (Panel I) sosyo-demografik değişkenler, özyeterlik, sağlamlık, motivasyon, sağlık durumu ve olaydan önceki deneyimler gibi özelliklerin önemli olduğunu belirtmektedirler. Çevresel sistemde (Panel II) ise ilişkiler, sosyal destek sistemleri, ekonomik kaynaklar, ev ve içinde yaşanılan toplumun özellikleri vurgulanmaktadır. Panel III'teki olayla ilgili faktörler arasında, olayın şiddeti, süresi, kişinin yaşam akışındaki zamanı, olaydan kişisel olarak mı yoksa toplumsal olarak mı etkilenildiği sıralanmaktadır. Başa çıkma yolları ve bilişsel değerlendirmeler, yazarlar tarafından ikiye ayrılmaktadır: problem odaklı yaklaşımlar ve kaçınmacı yaklaşımlar. Problem odaklı yaklaşımlar, olayı mantıksal bir şekilde analiz etmeye çalışmayı, olayı olumlu bir şekilde değerlendirmeye çalışmayı, yardım aramayı ve problemi çözecek davranışlarda bulunmayı içermektedir. Kaçınmacı yaklaşım ise, problemleri minimize etmeyi, problemi çözmek için hiçbir şey yapılamayacağına inanmayı, olayı çözenin doyumundansa farklı ödülleri bulmayı ve duyguları aşırı ifade etmeyi belirtmektedir. Bu tür bir olaydan sonra, üç alanda gelişme sağlanabileceği belirtilmektedir: sosyal kaynakların artması (örneğin kişilerarası ilişkilerin iyileşmesi, yeni destek ağlarının oluşması), kişisel kaynakların artması

(örneğin girişkenliğin gelişmesi, farkındalığın artması, empati kapasitesinin ve özgeci davranışların artması) ve daha iyi başa çıkma becerilerinin kazanılması (bir problemle ilgili mantıksal düşünme, ihtiyaç olduğunda destek aramak becerisi, duyguları düzenleyebilme becerisi).

Travma sonrası büyümeyle ilişkili çeşitli değişkenler de araştırmacılar tarafından incelenmektedir. Linley ve Joseph (2004), yaptıkları derleme çalışmada çeşitli değişkenlerin travma sonrası büyümeyle ilişkisini irdelemektedirler. Yazarlar, ulaştıkları 39 makalede, çok farklı travmatik yaşantı türlerinin (örneğin yakın kaybı, ölümcül hastalıkla karşılaşma, savaşa/çatışmaya katılma, kronik hastalığa yakalanma, cinsel taciz, tecavüz, doğal afet) travma sonrası büyümeyi ortaya çıkarabileceğini rapor etmektedirler. Bu araştırmalarda travma sonrası büyümeyle ilişkili olduğu rapor edilen değişkenler çeşitli başlıklar altında toplanmaktadır.

Bilişsel değerlendirme süreçleri ele alındığında, daha çok tehlike ve zarar görme algısının, büyümeyi daha çok ortaya çıkardığı rapor edilmektedir. Olan bitenin farkında olmak ve olayla ilgili belirli bir kontrol algısının da büyümeyi desteklediği belirtilmektedir. Sosyo-demografik değişkenler açısından bakıldığında, kadınların daha çok büyüme rapor ettikleri gözlenmektedir. Daha genç katılımcıların daha fazla büyüme gösterdikleri de bulgular arasında bulunmaktadır. Yüksek eğitim ve gelir düzeyinin de büyümeyle olumlu yönde ilişkili olduğu rapor edilmektedir. Kişilik özellikleri dikkate alındığında, Büyük Beşli özelliklerinden dışadönüklük, deneyimlere açık olma, uyumluluk ve vicdan sahibi olmanın/dürüstlüğün, büyümeyle olumlu yönde ilişkili olduğu belirtilmektedir. Nörotisizmin ise büyümenin ortaya çıkmasını engellediği belirtilmektedir. Özyeterlik, kendine güven, iyimserliğin ve dayanıklılığın (hardiness), büyümeyle olumlu bir ilişkisi olduğu rapor edilmektedir. Başa çıkma, sosyal destek ve dinsel inançlar ele alındığında, problem çözme odaklı başa çıkma yollarının, kabullenmenin, olumlu değerlendirmelerin ve olumlu dinsel başa çıkma yollarının büyümeyi kolaylaştırdığı belirtilmektedir. Duygusal başa çıkma yollarının ve duygusal yönde verilen sosyal desteğin de büyümeyle olumlu bir ilişkisi olduğu, araştırma bulguları arasında görülmektedir. Daha genel anlamdaki sosyal desteğin büyümeyle ilişkisi konusunda çelişkili bulgular olduğu bilinmektedir. Yazarlar, sosyal destek ve büyüme arasında karşılıklı bir ilişki olduğunu belirtmektedirler. Bilişsel süreçler, duygulanım, yaşam kalitesi ve psikolojik sıkıntı da araştırılan değişkenler arasında görülmektedir. Ruminasyon, istila ve kaçınmanın büyümeyle olumlu yönde ilişkili olduğu rapor edilmektedir. Olumlu duygulanımın, büyümeyi desteklediği belirtilmektedir. Diğer yandan, olumsuz duygulanımın, anksiyetenin, depresyonun, madde kullanımı gibi faktörlerin büyümeyle olumsuz bir ilişkisi olduğu belirtilmektedir. Travmatik yaşantı öncesindeki psikolojik tanıların büyümeyle herhangi bir ilişkisi görülmemektedir.

Türkiye’de Yapılan Araştırmalar

Psikoloji alanında, 1999 Gölcük ve Düzce depremleri sonrasında doğal afetlerin ve travmatik yaşantıların psikolojik etkileriyle ilgili çalışmalar hız kazanmıştır. Travma sonrası büyüme kavramı da araştırmacıların ilgisini çeken bir kavram olmaya devam etmektedir.

Karancı (2005), travmatik olayın şiddeti veya olayla ilgili yaşanan sıkıntıların, algılanan sosyal desteğin, problem odaklı ve iyimser başa çıkmanın travma sonrası büyümeyle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde Kesimci (2003) ve Elçi (2004), sırasıyla meme kanseri olan kadınlarda ve otistik çocuk sahibi ebeveynlerde yaptıkları araştırmalarında, sosyal desteğin ve problem odaklı/iyimser problem çözme yaklaşımının travma sonrası büyümeyle pozitif yönde yordadığını belirtmektedirler.

Güneş (2001), depremzedelerle yaptığı araştırmasında genel sıkıntı düzeyi, istila edici düşüncelerin varlığı ve problem odaklı/iyimser problem çözme becerilerinin travma sonrası büyümeyle pozitif yönde yordadığını rapor etmektedir.

Biol (2004) trafik kazasına maruz kalanlarla yaptığı araştırmasında, olay sırasında yaşamsal tehdit algılanmasını, problem odaklı/iyimser problem çözme becerilerinin ve kaderci bir yaklaşımın travma sonrası büyümeyle pozitif yönde ilişkili olduğu rapor edilmiştir.

Dürü (2006), yaptığı çalışmada umutsuzluk ve aceleci/kaçıngan problem çözme yaklaşımının travma sonrası büyümeyle negatif yönde, olay etkisi, disosiyasyon ve travma sonrası stres tepkilerinin bir alt boyutu olan aşırı fiziksel uyarılmışlığın ise travma sonrası büyümeyle pozitif yönde yordadığını rapor etmektedir. Yaşanan travmatik olay türünün de (kaza, doğal afet, çatışma ve ani yakın kaybı), travma sonrası büyümeyle ilişkili olduğu belirtilmektedir. Bu araştırmaya göre, doğal afete maruz kalan katılımcılar, trafik kazasına maruz kalan katılımcılardan daha fazla travma sonrası büyüme rapor etmektedirler. Ayrıca, çatışmaya katılan grubun ortalama büyüme puanlarının, kazaya maruz kalan gruptan daha yüksek olduğu aktarılmaktadır.

Yılmaz (2006), arama kurtarma çalışanlarıyla yaptığı araştırmada, tümü erkek olan örneklemden elde ettiği bulgular ışığında, daha önceden bir travmatik yaşantı öyküsü olan grup için eğitim, yaşanan en kötü olaya ilişkin olumlu duygular, temel varsayımlar ve etkili başa çıkma tarzlarının kullanımının; daha önceden bir travma yaşamamış grupta ise yapılan görev nedeniyle genel olarak yaşanan olumlu duyguların travma sonrası büyümeyle olumlu yönde yordadığını rapor etmektedir. Yazar ayrıca katılımcıların doğrudan travmatik yaşantıya maruz kalmış bir grupta kıyaslandıklarında travma sonrası büyüme puanlarının daha düşük olduğunu belirtmektedir.

Kamu (2011) krizi geçirmiş bireylerde travma sonrası gelişim ile öz duyarlılık boyutları arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bu araştırmada öz sevecenlik ile kişinin kendisinde yaşanan değişimler, diğer kişilerle ilişkilerde yaşanan değişimler ve yaşam felsefesinde

yaşanan değişimler arasında pozitif bir ilişki rapor edilmektedir. Ayrıca paylaşımların bilincinde olma ile kişinin kendisinde yaşanan değişimler ve diğer kişilerle ilişkilerde yaşanan değişimler arasında ve son olarak bilinçlilik ile kişinin kendisinde yaşanan değişimler ve diğer kişilerle ilişkilerdeki değişimler arasında pozitif bir ilişki olduğu rapor edilmektedir.

Bayraktar (2011), trafik kazası geçirmiş kişilerde travma sonrası stres belirtilerini ve travma sonrası gelişimi etkileyen faktörleri incelediği araştırmasında, katılımcıların ortalamasının üzerinde travma sonrası gelişim gösterdiklerini ve travma sonrası stres belirtileri alt ölçek toplamı ve alt boyut (kaçınma, yeniden yaşama ve aşırı uyarılmışlık) puanları açısından da ortalamasının altında puan aldıklarını belirtmekte ve Travma Sonrası Gelişim Ölçeği toplam puanı ve Travma Sonrası Stres Belirtileri Alt Ölçek toplam ve Alt Boyut (Kaçınma, Yeniden Yaşama, Aşırı Uyarılmışlık) puanları ile sosyo-demografik ve trafik kazasına ilişkin birçok değişken arasında anlamlı ilişki rapor etmektedir. Travma sonrası gelişimi yordayan değişkenlerin kadercı başa çıkma, iyimser/sosyal destek arama başa çıkma yolu, dissosiyatif yaşantı ve aile desteği olduğu bu çalışmada elde edilen bulgulardan anlaşılmaktadır. Ayrıca araştırma sonuçları travma sonrası stres belirtilerinin çaresiz başa çıkma, kadercı başa çıkma, dissosiyatif yaşantı, adil dünya inancı, dünyanın iyi olduğuna yönelik inanç, arkadaş desteği tarafından yordandığını göstermektedir.

Tüfekçi (2011)trafik kazası yaşamış kişilerle yürüttüğü araştırmasında trafik kazalarının Türkiye'de yaşanmakta olan önemli bir sorun haline dönüşmesiyle birlikte, trafik kazalarının travma açısından üzerinde çalışılması gereken bir konu haline geldiğini belirtmektedir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, trafik kazası geçiren kişilerde, travma sonrası stres belirtilerini yordayan değişkenler, yaş, gelir düzeyi, trafik kazasına maruz kalma düzeyi, şans, kendilik değeri, ilişki ve kendini anlama olarak bulunmuştur. Trafik kazası geçiren kişilerde travma sonrası gelişim düzeyini trafik kazasına maruz kalma düzeyi, rastlantı, kontrol ve travma sonrası stres belirtileri yordamıştır. Ayrıca yaş ve gelir düzeyi ile dünyaya ilişkin varsayımlar arasında pozitif yönde anlamlı ilişki; travma sonrası stres belirtileri arasında ise negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Bu çalışmada travma sonrası gelişim ile hiçbir sosyodemografik değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı belirtilmektedir. Bayraktar (2008)yürüttüğü çalışmada kanser hastalığı tanısı alan veya bu hastalığı belli bir süre deneyimleyen hastalardaki olumlu değişimleri ele almaktadır. Çalışma İstanbul Üniversitesi Onkoloji Enstitüsü'ne ayaktan başvuran 78 kanser hastası ile yapılmıştır. Araştırma bulgular, örneklem grubunda yer alan kanser hastalarının ortalamasının üstünde travma sonrası gelişim gösterdiklerini göstermektedir. Bu çalışmaya göre kanser tanısından itibaren geçen süre ve hastalığa ve tedaviye ilişkin bilgi yeterliliği değişkeni ile travma sonrası gelişim puanları arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır. Çeşitli baş etme yöntemleri ile travma sonrası büyüme arasındaki ilişki de çalışmada ele alınmıştır. Buna göre yüz yüze gelerek baş etme, kendini kontrol etme, sorumluluk alma, kaçma-kaçınma, planlı sorun çözme, olumlu yaklaşım, sosyal destek arama

travma sonrası gelişim ile olumlu yönde ilişkili bulunmuştur. Hastalık algısı ile travma sonrası gelişim arasındaki ilişki de irdelenmiştir. Buna göre süre (akut/kronik), süre (döngüsel), kontrol edilemeyen bedensel faktörler, dış atflar ve şans faktörü travma sonrası büyümeyle ilişkili bulunmuştur. Son olarak araştırmada kanser hastalarının baş etme yöntemleri ve hastalıklarına ilişkin algılarının travma sonrası gelişim olgusu üstünde önemli değişkenler olduğu belirtilmektedir.

Şakiroğlu (2011) 1999 Düzce Depremi'nin ortaya çıkardığı muhtemel olumlu sonuçları incelemek üzere yaptığı çalışmada, önlem almanın, algılanan yararının, sorumluluğun, travma sonrası stres tepkilerinin azlığının ve problem odaklı başatmanın depreme önlem alma davranışı ilişkili olduğunu belirtmektedir. Ayrıca evli olmanın, problem odaklı başatmanın, iyi olma halinin, sosyal destek arama ve sosyal desteğin travma sonrası gelişim miktarı ile anlamlı olarak ilişkili olduğu bu araştırma bulguları arasında yer almaktadır. Bunlara ek olarak genel problem odaklı başatma becerilerinin, depreme özel aktif başatma davranışlarına göre travma sonrası gelişimi daha fazla yordadığı bulunmuştur.

Sarısoy (2012) yürüttüğü araştırmada, kanser hastalarının kendileri için bildirdikleri travma sonrası büyüme düzeyleri ile hasta yakınlarının hastalar için bildirdikleri travma sonrası büyüme düzeylerinin, travma sonrası büyüme toplam puanı ve travma sonrası büyümenin "Kişilerarası İlişkiler", "Kendilik Algısı", "Yaşamın Değeri", "Yeni Seçenekler", "İnanç Sistemi" alt ölçekleri ile pozitif yönde ilişkili olduğunu rapor etmektedir. Travma sonrası büyümeyi yordayan faktörlerin belirlenmesi için araştırmadaki analizler, travma sonrası büyüme toplam puanı ve "Kişilerarası İlişkiler" alt ölçeği için tanıdan sonra geçen zaman, çaresiz başa çıkma yaklaşımı ve kanserle ilgili olumlu düşüncelerin yordayıcı olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Travma sonrası büyümenin "Kendilik Algısı" alt ölçeği için tanıdan sonra geçen zaman, travmatik stres belirti düzeyi ve kendine güvenli başa çıkma yaklaşımının yordayıcı olduğu; travma sonrası büyümenin "Yaşamın Değeri" alt ölçeği içintanıdan sonra geçen zaman, ve kanserle ilgili olumsuz düşüncelerin yordayıcı olduğu; travma sonrası büyümenin "Yeni Seçenekler" alt ölçeği için tanıdan sonra geçen zaman ve kendine güvenli başa çıkma yaklaşımının yordayıcı olduğu; travma sonrası büyümenin "İnanç Sistemi" alt ölçeği için eğitim düzeyi, tanıdan sonra geçen zaman, çaresiz başa çıkma yaklaşımı ve kanserle ilgili olumlu düşüncelerin yordayıcı olduğu rapor edilmektedir.

Keskin (2013) yaptığı çalışmada boşanmış kadınların, eski evliliklerinde şiddet mağduru olup olmadıklarını, travmaya bağlı stres belirtileri gösterip göstermediklerini ve sosyal destek algılarının travma sonrası büyümeyle ilişkisinin incelemiştir. Bu çalışmada travma sonrası büyüme ölçeğinin alt ölçeklerinden "Kişilerarası İlişkilerde" olumlu değişimi yordayan değişkenlerin kadının kendini özgür hissetmesi ve arkadaş desteğine sahip olması olduğu rapor edilmektedir. Araştırmaya göre "Yeni Seçenekleri Değerlendirme" alt ölçeğini yordayan değişkenler ise kendini özgür hissetme, boşanma kararını kadının vermiş olması, çalışma deneyimine sahip olması, boşanma durumunu

çevreyle paylaşması, romantik ilişki yaşaması, özel insan desteğine sahip olması ve kaçınma etkisidir. “Kendiliğin Algılanmasında Olumlu Değişim” alt ölçeğini yordayan değişkenler kadının boşanma durumunu çevreyle paylaşması, boşanma kararını vermiş olması, kendisini özgür hissetmesi, çalışma deneyimine sahip olması ve kaçınma etkisidir. İnanç Sisteminde Gelişim alt ölçeğini yordayan değişkenler eski eşin eğitim düzeyi ve kadının fiziksel şiddet yaşantısıdır. “Yaşamın Değerini Anlama” alt ölçeğini yordayan değişkenler ise kadının kendisini özgür hissetmesi, boşanma kararını kendisinin vermiş olması, çalışma deneyimine ve aile sosyal desteğine sahip olmasıdır. Araştırma sonuçları aile içi şiddete maruz kalmış grubun, kalmayan gruba göre “İnanç Sisteminde Gelişim” alt ölçeklerinden anlamlı olarak daha yüksek puan aldıkları saptanmıştır.

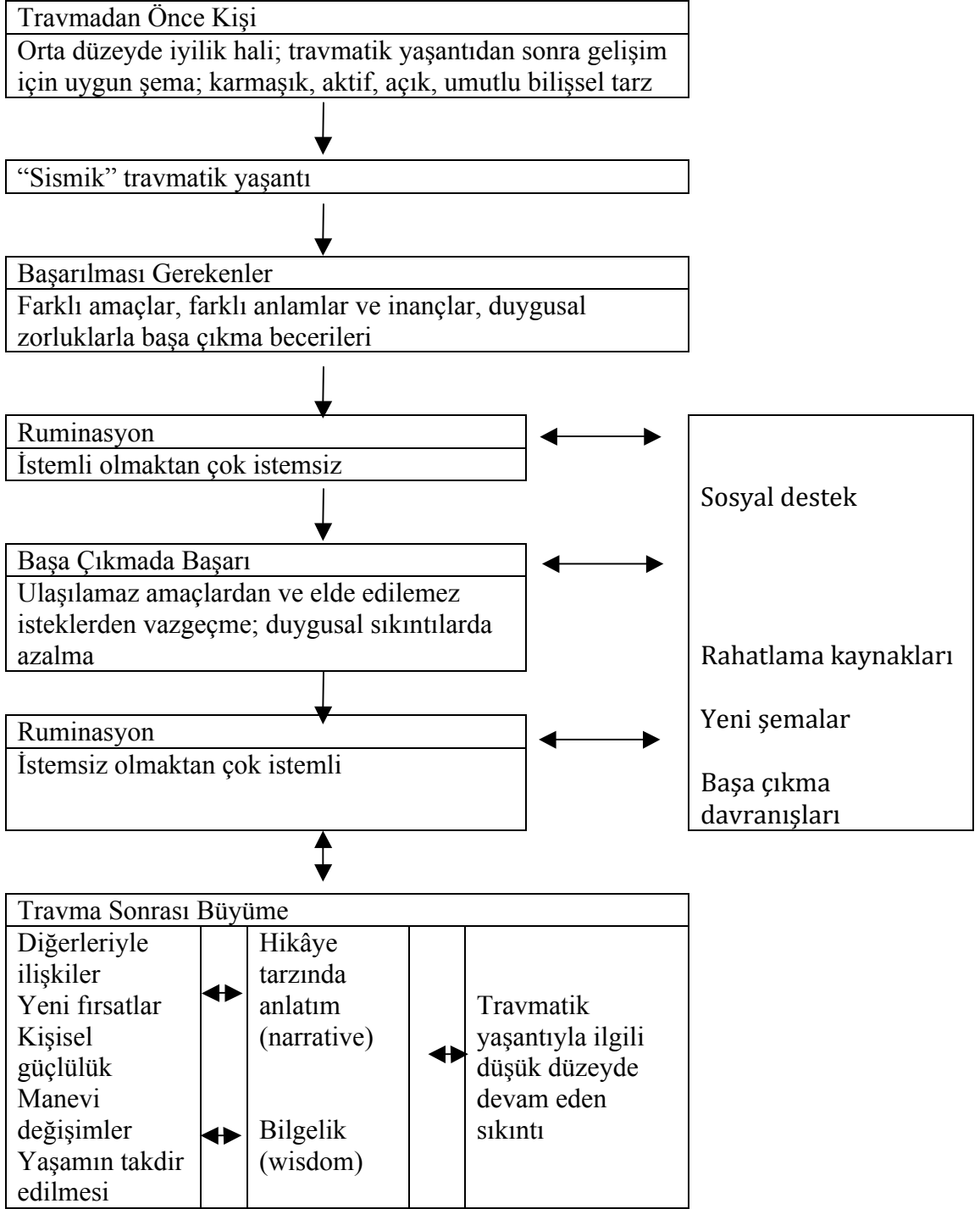
Kardaş, (2013) yaptığı araştırmada Van depremini yaşayan üniversite öğrencilerinin depremin ardından gösterdikleri travma sonrası stres belirtilerini, travma sonrası büyümeyi ve umutsuzluğu çeşitli değişkenler açısından incelemektedir. Bu çalışmada travma sonrası stres belirtileri ile travma sonrası büyüme arasında pozitif bir ilişki, travma sonrası büyüme ile umutsuzluk arasında negatif bir ilişki, travma sonrası stres ile umutsuzluk arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Yazar ayrıca bağımlı değişkenler üzerinde en önemli yordayıcı etkiye sahip değişkenler olarak travma sonrası büyüme üzerinde umutsuzluk, travma sonrası stres ve cinsiyet; travma sonrası stres üzerinde umutsuzluk, travma sonrası büyüme, cinsiyet; umutsuzluk üzerinde ise travma sonrası stres, travma sonrası büyüme ve cinsiyet değişkenlerini rapor etmektedir.

Cesur (2012) çalışmasında yas süreci üzerinde durmaktadır. Yazara göre “travmatik yas süreci, literatürde yeni bir tanı kategorisi olarak tartışılmakta olan güncel bir konudur.” Bu araştırmanın bulguları, yas sürecinin travmatik bir hal almasında, “kayıp yaşayan kişinin cinsiyetinin, kaybedilen kişinin yakınlık derecesinin, ölüm nedeninin, ölüm yerinin ve cenazeye katılımın olağan yas sürecini travmatik bir hale dönüşmesinde temel etkileri olduğunu göstermiştir.” Travma sonrası büyüme üzerinde etkili olan değişkenler ise kaybedilen kişinin yakınlık derecesinin, ölüm nedeninin ve ölüm yerinin olarak rapor edilmektedir. Ayrıca kaybı olan kişinin eğitim düzeyi, yaşadığı kayıp sayısı, kaybedilen kişinin yaşı, kayıp yaşantısının ani ve şiddetli oluşu ve aktif yas tepkilerinin travmatik yas sürecini anlamlı bir biçimde yordadığı aktarılmaktadır. Travma sonrası büyümeyi ise kayıp yaşayan kişinin eğitim düzeyi, kayıp sayısı, sosyal destek, dindarlık ve aktif yas tepkileri yordamaktadır.

Travma Sonrası Büyümenin İşlevsel Betimsel Modeli

Calhoun ve Tedeschi (1998), Tedeschi ve Calhoun (1995; 2004), travma sonrası büyümeyle ilgili çeşitli değişkenlerin ele alındığı işlevsel-betimsel modelde (functional-descriptive model), büyümeyi hem bir süreç hem de bir sonuç olarak ele almaktadırlar. Yazarlar, büyümenin farklı boyutları olduğunu hatırlatmakta ve kişilerin, travmatik olay sonrasında farklı boyutlarda gelişim gösterebileceklerini vurgulamaktadır. Farklı

boyutlardaki bu gelişimler, kişilik özelliklerinin nasıl olduğuna, travma türüne ve sosyal destek mekanizmalarının işlevselliğine göre şekillenmektedir. Travmatik yaşantıdan sonra, eski inançlar, amaçlar ve davranış biçimleri işlevselliğini yitirmektedir. Kişilerin, bir taraftan yeni anlamlar, amaçlar ve davranış biçimleri geliştirmesi, bir taraftan da tüm yaşananları (travma öncesi, sırası ve sonrası) içerecek bir hikaye türünde anlatım (narrative) oluşturması gerektiği savunulmaktadır. Yazarlar, bu sürecin, doğrusal bir çizgi olmadığını, bu yüzden de travma sonrası belirtilerle travma sonrası büyümenin aynı anda var olabileceğini belirtmektedirler. Yaşanan sıkıntıların, büyüme için bir motivasyon kaynağı ve ruminasyonun da büyümenin merkezinde bir davranış biçimi olabileceği savunulmaktadır. Yazarların modelinin şematik anlatımı Şekil 2'de görülmektedir.

Şekil 2. Travma sonrası büyümenin işlevsel-betimsel modeli (Calhoun ve Tedeschi, 1998).

Calhoun ve Tedeschi (1998), işlevsel-betimsel modelde, travma öncesindeki bazı kişilik özelliklerine dikkat çekmektedirler. Umutlu olma, iyimser bir bakış açısı, dışadönüklük, deneyimlere açık olma ve yaratıcılık, travma sonrası büyümeyle ilişkili görülmektedir. Yazarlar, travma sonrası büyümenin gerçekleşmesi için, kişilerin bilgiyi nasıl işlemediklerinin ve sorunlara yaratıcı çözümler bulup bulmadıklarının çok önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Travmatik yaşantıların, kaotik ve alışılmadık zor durumlar ortaya çıkardığı düşünülürse, yeni deneyimlere açık olma ve dışadönüklük şeklinde tanımlanabilecek bir bilişsel yapının, uyum ve büyüme sürecini destekleyeceği belirtilmektedir (Tedeschi ve Calhoun, 1995). Yeni deneyimlere açık olma ve pozitif duygular, kişilerin yeni ve zor durumlar karşısında, eski davranış örüntüleriyle değil, o anki duruma uygun davranış örüntüleriyle yanıt vermesine olanak sağlamaktadır. Umutlu olma, yaratıcılık ve yeni davranış örüntüleri, yazarlara göre, karşılaşılan olayla başa çıkmada önemli olmaktadır çünkü böylece durumun değiştiği algılanıp harekete geçilmektedir.

Travmatik yaşantı öncesindeki psikolojik sağlıklılığın, travma sonrası büyümeyle ilişkisinin çok açık olmadığı belirtilmektedir (Calhoun ve Tedeschi, 1998). Yaşamları üzerinde belirli bir kontrol duygusu olan kişilerin, travma sonrası büyümeyi daha kolay gerçekleştirdiklerine dair bulgular olsa da (Miller ve C'deBaca, 1994; akt. Tennen ve Affleck, 1998), nörotisizm ve travma sonrası büyümeyle ilişki bulmayan araştırmaların olduğu da görülmektedir (Tedeschi ve Calhoun, 1996). Calhoun ve Tedeschi (1998), travma öncesindeki psikolojik sağlıkla travma sonrası büyüme arasında doğrusal olmayan bir ilişki olabileceğini belirtmektedirler. Başa çıkma kapasiteleri düşük olan kişiler, travmatik olayın yarattığı strese olumsuz şekilde etkilenmekte, olayın yaratabileceği değişim şansını yitirmektedirler. Diğer taraftan, olaydan önce de, yaşama travma sonrası büyüme perspektifine benzer şekilde bakan kişiler, olaydan sonra bir tavan etkisi (ceiling effect) yaşamaktadırlar. Travmatik olaylardan en olumlu şekilde etkilenerek travma sonrası büyüme sürecine girenlerin, yaşamlarını umutlu, yaratıcı ve aktif bir şekilde sürdürürken yaşamlarının belirli bir alanında hoşnutsuzluk yaşayanlar olduğu düşünülmektedir.

Yazarlara göre, travma sonrası büyümenin ortaya çıkması, yaşanan olayın kendisiyle değil, olayla başa çıkmak için verilen mücadeleyle ilişkilidir. Yine de olayın “sismik” olarak tanımlanan bir olay olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bazı travmatik yaşantılar, kısa bir sürede olup bitmektedir. Örneğin, kişi bir trafik kazasını yaralanmadan ve bir yakınını kaybetmeden atlatabilir. Bazı travmatik yaşantılar ise çok uzun süre devam edebilmektedir. Örneğin kişi uzun süre tutsak kalabilir veya cinsel taciz defalarca tekrarlanabilir. Yazarlar, uzun süreli travmatik yaşantılara maruz kalanların da travma sonrası büyüme yaşayabileceklerini belirtmektedir. Ancak, büyümenin gerçekleşmesi için, olaydan kurtulmak gerektiği ve olayın yarattığı stresin en azından belirli düzeyde hafiflemesinin önemli olabileceği savunulmaktadır.

Travmatik olay, kişinin önemli amaçlarını, dünya görüşünü sarsmakta, yoğun bir stres tepkisiyle birlikte ruminasyon ortaya çıkarmaktadır. Calhoun ve Tedeschi (1998), ruminasyonun, travma sonrasında ortaya çıkan stresle başa çıkmak için kullanılan bir mekanizma olmakla kalmadığını, travma sonrası büyüme için de gerekli olduğunu belirtmektedirler. Ruminasyon, sık sık travmatik olaya ve onunla ilgili konulara, düşüncelere, dönmeyi içermektedir. Yazarlar, kişilerin yaşamı anlamlandırmaya yarayan ancak travmatik yaşantının yarattığı değişiklikler karşısında bu işlevlerini yitiren inanç, amaç ve ilgili etkinliklerden vazgeçmelerinin bir süreç gerektirdiğini, ruminasyonun bu süreçle ilgili olduğunu belirtmektedirler. Örneğin felç olan birisi, bir daha yürüyemeyeceğine hemen inanmamakta, mucivezi bir iyileşme beklemektedir. Yürüme yeteneğinin kaybedildiğine inanılması, ancak yeni bir anlamın ortaya çıkmasıyla olanaklı olmaktadır. Ruminasyonun, özellikle kayıp yaşayan kişiler için önemli olduğu vurgulanmaktadır (Calhoun ve Tedeschi, 1998). Kaybedilen kişinin neden kaybedildiği, kayıptan sonra yaşamın nasıl devam edeceği, kaybın yerine ne konacağı, yeni ilişkilerin ne anlama geldiği sık sık sorulan sorular olmaktadır. Bu soruların süreç içinde yanıtlanması ve yeni bir anlam bütününün ortaya çıkmasının travma sonrası büyüme sürecinin bir parçası olduğu belirtilmektedir. Travmatik yaşantıdan hemen sonra ortaya çıkan istemsiz ve yoğun bir duygusal rengi olan ruminasyon, olayla ilgili tüm “verilerin” tekrar tekrar işlenmesini sağlamaktadır. Zaman içerisinde, acılar azalıp uyum süreci yaşandıkça, bu kez daha entelektüel ve anlam oluşturmaya yönelik bir ruminasyon devreye girmektedir. Yazarlar, erken dönemdeki istemsiz ruminasyonun çok yoğun ve daha ileriki aşamalarda istemli ruminasyonun çok uzun sürmesinin, stres düzeyini artırabileceğini ve travma sonrası büyüme sürecini olumsuz etkileyebileceğini savunmaktadır.

Calhoun ve Tedeschi (1998), travma sonrası büyümenin belirli bir sosyal çevre içinde gerçekleştiğine dikkat çekmektedirler. Kişiler bu içinde buldukları sosyal çevreyle etkileşimde bulunmaktadırlar. Önem verdiği kişilerin (significant others) travmatik yaşantıyla ilgili davranışları kişiyi etkilemekte, benzer şekilde kişinin ortaya koyduğu tepkiler de çevredeki kişilerin davranışlarını şekillendirmektedir. Örneğin, travmatik bir yaşantı sonrasında yoğun duygusal tepkiler ortaya koyan bir kişiyi üzmemek için çevresindekiler olayla ilgili konuşmaktan kaçınabilmektedirler. Olayı yaşayan kişi de, bunu “benimle ilgilenmiyorlar” diye yorumlayarak, çevresindekilerle yaşadığı sıkıntıları paylaşmaktan kaçınabilmektedir. Çevrenin travmatik olayla ilgili ortaya çıkan yoğun sıkıntıyı ortadan kaldırmaya destek verip vermediğinin, travma sonrası büyümeyi etkilediği belirtilmektedir. Benzer travmatik yaşantı deneyimi olup bu yaşantıyla olumlu bir şekilde başa çıkmış kişilerin varlığı da yazarlar tarafından önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Bu tür kişilerin deneyimlerinin, travmatik yaşantıyla yeni karşılaşmış kişiler için, ruminasyon sürecinde, kendi anlam dünyalarına uygun olup olmadığını sorgulayacakları çeşitli malzemeler sunduğu belirtilmektedir.

Travmatik olayın, pek çok kişi için yaşam hikâyesini (life narrative) ilk kez gözden geçirme fırsatı olduğu belirtilmektedir (Calhoun ve Tedeschi, 1998). Bu gözden

geçirmenin, hikâyeyi önemli ölçüde değiştirebileceği düşünülmektedir. Travmatik yaşantı sırasında yaşanan kayıplar, amaçların, inançların ve davranış biçimlerinin değişmesi; travmatik olayın kişinin yaşamını olayın öncesi ve sonrası şeklinde bölmesi, yaşam hikâyesinin değişmesine neden olabilmektedir. Bu bölünme, yaşamda belirgin bir değişimin olduğunu kanıtlamaktadır. Eğer kişiler daha iyiye doğru değiştiklerini düşünürlerse, travma sonrası büyüme gerçekleşmektedir. Yaşam hikâyesinin yeniden yazılmasının yanında, kimlik gelişimi (identity development), travmatik olayla nasıl baş edildiğine göre şekillenmektedir. Olayla olumlu bir şekilde baş ettiğini düşünenler, kendi kimliklerini daha olumlu algılamaktadırlar. Daha önce fark edilmeyen güçlü yönlerin ortaya çıkması, kişinin farkına varmadığı çeşitli yönlerini kimlik bütünlüğüne dâhil etmesini olanaklı kılmaktadır. Bu yeni farkındalıkların, kişinin geleceğe dair yaşamı daha anlamlı kılan planlarını yeniden şekillendirmesine olanak sağlayacağı düşünülmektedir.

Travma sonrası büyüme yaşayan kişilerin bir kısmının, çevreleri tarafından “bilge” olarak nitelendirilebildikleri belirtilmektedir (Calhoun ve Tedeschi, 1998). Bilgelik (wisdom), yazarlar tarafından, entellektüel bir çabadan çok, duygusal bir gelişim olarak nitelendirilmektedir. Böylesi bir gelişmenin ortaya çıkmasıyla, yaşama ve travmatik yaşantıya dair pek çok paradoksun daha iyi anlaşılabilirliği vurgulanmaktadır. Daha önce de tartışıldığı gibi, travmatik olayla başa çıkmak, paradoksal bir bakış açısı gerektirmektedir. Kişi bir yandan olayın olumsuz etkileriyle uğraşmalı ama aynı sırada kendini belirli açılardan zamanın ellerine bırakabilmelidir; kaybın içindeki kazançları görebilmelidir; travmatik olay geçmişte kalmalı ama aynı zamanda geleceğe ışık tutmalıdır; yardım almaya açık olmalı ama kendi sorumluluğundan kaçmamalıdır; sıkıntı ve büyümenin aynı anda yaşanmasına izin vermelidir. Yazarlara göre, ancak bilgelikteki diyalektik bakış açısı bu paradoksların sağlıklı bir şekilde ele alınmasına olanak sağlamaktadır. Yaşamın zaten var olan ve travmatik olayla birlikte doruğa çıkan kaosu ve belirsizliğin kabullenilmesi ve kişinin kendi anlamını yaratabilmesi, ancak bu bilgelikle olanaklı görünmektedir.

Özetlenecek olursa, Calhoun ve Tedeschi (1998), Tedeschi ve Calhoun (1995; 2004), travma sonrası büyümeyi kapsamlı bir şekilde tanımlamaktadırlar. Travmatik yaşam olayları, travma öncesi önemli kişisel özellikleri, yani inançları, amaçları ve duygusal zorluklarla nasıl başa çıkıldığını değişime zorlamaktadır. Şemalar ve davranış biçimleri zorlandığında veya yıkıldığında, ruminasyon ortaya çıkmakta ve kişiler travmatik yaşantıyı anlamlandırmaya çalışmaktadırlar. Başlangıçta bu ruminasyonun istemsiz olduğu belirtilmektedir. Bu istemsiz çabalar, TSSB'nin yeniden yaşama ve kaçınma belirtileriyle tutarlılık göstermektedir. Sosyal destek mekanizmalarının yardımıyla, yeni şemaların oluşmasına bir köprü oluşturmaktadır. Duygusal sıkıntıların azalmasıyla birlikte, kişiler yeni amaçlar, inançlar ve davranış biçimleri oluşturmakta, uyum süreci daha da gelişmektedir. Ruminasyonun artık daha istemli olduğu bir aşamaya geçilmekte ve yaşam hikâyesi yeniden oluşturulmaktadır. Sonuç olarak kişiler, yeni bir kimlikle

birlikte, travma sonrası büyüme sürecini yaşamaya başlamaktadırlar. Elbette, travmatik yaşantıyla ilgili sıkıntılar, belirli bir düzeyde de olsa devam etmektedir.

Travma Sonrası Büyümenin Organizmik Değerlenme Kuramı

Joseph ve Linley (2005), travma sonrası büyümeyi açıklamak için önerdikleri kuramlarının, pozitif psikoloji bakış açısı içinde ve sosyal-bilişsel bir model olduğunu belirtmektedirler. Organizmik değerlendirme kuramı (organismic valuing theory), travmatik olaylardan sonra büyümenin içsel bir motivasyon olduğunu savunmaktadır. Kuramda, bu içsel motivasyonun, travmatik olaylardan sonra bilişsel-duygusal işleme süreçleri sırasında görülen istila ve kaçınmaları nasıl ortaya çıkardığı açıklanmaktadır. Yazarlar, travmatik olay sonrasında, kişilerin üç şekilde olayı anlamlandırabileceklerini belirtmektedirler: özümseme (assimilation), negatif uyum sağlama (negative accomodation) ve pozitif uyum sağlama (positive accomodation). Kurama göre, kişiler çevresel desteklerin de uygun olmasıyla pozitif bir uyum sağladıklarında, travma sonrası büyüme gerçekleşmektedir.

Linley ve Joseph (2004), yaptıkları derleme çalışmasında, travmatik büyümenin ortaya çıkabilmesi için çeşitli koşulların oluşması gerektiğini belirtmektedirler. İlk olarak, travmatik olayda ölüm tehdidi olması, olayla ilgili kontrol edilemezlik hissi ve çaresizlik yaşanması, büyümeyi ortaya çıkaran faktörler olarak görülmektedir. İkincisi, pozitif yeniden anlamlandırmalar yapmanın, kabullenici bir başa çıkma stratejisine sahip olmanın, istemli bir şekilde ruminasyon yapmanın ve iyimser kişilik özelliğine sahip olmanın da önemli olduğu belirtilmektedir. Üçüncüsü, doğası tam olarak bilinmese de, travma sonrasında ortaya çıkan stres belirtileriyle travma sonrası büyümenin bir şekilde ilişkili olduğu belirtilmektedir. Büyümenin yaşanması ancak belirli düzeyde de olsa sıkıntı yaşamakla olanaklı görünmektedir.

Joseph ve Linley (2005), travmatik yaşantılar sonrasında ortaya çıkan tepkileri anlamaya yönelik bugüne kadar ortaya konan kuramlar incelendiğinde, travma sonrası büyümeyi açıklamayı amaçlayan kapsayıcı bir kuramın dört boyutu ele alması gerektiğini belirtmektedirler. Bu boyutlardan birincisinin tamamlama eğilimi (completion tendency) olduğu savunulmaktadır. Tamamlama eğilimi, travma sonrası stres belirtilerinin bilişsel-duygusal işlenmesinin altında yatan mekanizma olarak tanımlanmaktadır. Pek çok kuramda, travmayla ilişkili bilgilerin bellek mekanizmalarına nasıl entegre edildiğiyle ilgili açıklamalar bulunduğunu belirten yazarlar, bu açıklamaların bilişsel-duygusal süreçlerle ele alınmasının önemli olduğunu belirtmektedirler. İkinci boyutun ise, büyümenin ortaya çıkabilmesi için travmaya ilişkin bilginin nasıl işlendiğinin açıklanması olduğu aktarılmaktadır. Bu boyutta, birinci boyuttaki işlemlenin nasıl olduğu tartışılmaktadır. Yazarlara göre, travmayla ilgili bilgilerin entegre edilmesi sürecinde kişiler ya bu bilgileri o anki dünyaya ilişkin inançları içine özümsemekte (assimilation), ya da kendi dünya görüşlerini bu yeni bilgilere uydurmaktadır (accomodation). Üçüncü olarak, anlamlandırmanın travma

sonrası büyüme kavramının merkezinde olduğu ve bu kavramın ele alınması gerektiği belirtilmektedir. Yazarlar göre, özümseme ve uyum sağlama süreçleri dikkate alınarak, kişilerin olayla ilgili nasıl bir anlam oluşturduklarının önemli olduğunu belirtmektedirler. Kişiler olayla ilgili anlaşılabilirlik boyutunda bir anlama (meaning as comprehensibility) ulaşabildikleri gibi, önem boyutunda bir anlama da (meaning as significance) ulaşabilmektedirler. Anlaşılabilirlik boyutunda bir anlama ulaşıldığında, olay anlaşılır hale gelmekte ve olayın ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı ve neden olduğu sorularına yanıt verilmektedir. Önem boyutunda bir anlama ulaşıldığında ise, varoluşsal gerçeklerle yüzleşilmekte (ölümlülük, yalnızlık, anlamsızlık ve sorumluluk), bu olayın kişinin yaşamını o güne kadar nasıl sürdürdüğü sorgulanmakta ve gelecekte nasıl sürdüreceğiyle ilgili seçimlerini gündeme getirerek büyümeyi olanaklı kılmaktadır. Joseph ve Linley (2005), travmatik yaşantıların, dünyada kötü şeylerin şans eseri ortaya çıkabileceği bilgisini içermekte olduğunu ve kişilerin bu bilgiyi nasıl işlemediklerinin önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Eğer kişi bu bilgiyi dünyanın güvensiz bir yer olduğu şeklinde algılar, umutsuzluk ve çaresizlik yaşarsa, psikopatolojik bir tepki verebilmektedir. Bu algılama biçimi, negatif bir uyum olarak nitelendirilmektedir. Travmatik olayla ilgili bilginin, iyi bir yaşamın şu anda ve burada doyasıya yaşanması gerektiği şeklinde yorumlanması durumunda ise, pozitif bir uyum sergilenmekte ve büyüme gerçekleşmektedir. Dördüncü boyutta ise, psikolojik iyilik hali (psychological well-being) ve öznel iyilik hali (subjective well-being) kavramlarının irdelenmesi gerektiği savunulmaktadır. Psikolojik iyilik hali, kişiliğin güçlü yönlerini, yaşamın anlamlı algılanmasını, amaçların olmasını ve psikolojik olgunluğu vurgulamaktadır. Öznel iyilik hali ise, duygusal durumlar arasındaki dengeyi, genel bir doyum ve kişinin mutluluğunu anlatmaktadır. Travma sonrası stres belirtilerini anlamaya yönelik kuramlar öznel iyilik halini, travma sonrası büyümeyi anlamaya yönelik kuramlar ise psikolojik iyilik halini önemsemektedirler. Yazarlar, pek çok uzmanın, travmatik yaşantı sonrasında kişilerin öznel iyilik hallerini desteklemeye çalıştıklarını belirtmektedir. Oysa büyümenin gerçekleşmesi için, psikolojik iyilik halinin de olumluya doğru gelişmesi gerekmektedir. Yazarlar, psikolojik iyilik halinin desteklenmesinin ve büyümenin ortaya çıkmasının, zaman içinde travmatik belirtileri de ortadan kaldıracığını savunmaktadırlar. Sadece öznel iyi oluş haline ulaşılması ise, belirtilerin ortadan kalktığı ancak büyümenin gerçekleşmediği bir durum olarak tanımlanmaktadır.

Organizmik değerlendirme kuramına göre, insanlar aktif ve büyümeye eğilimli (growth-oriented) varlıklardır (Joseph ve Linley, 2005). Yazarlara göre, kişiler, yaşadıkları psikolojik deneyimleri anlamlandırmak ve anlamlı bir benlik (self) oluşturarak kendilerini sosyal yapılara entegre etmek eğilimindedirler. Organizmik değerlendirme kuramının merkezinde, insanların kendileri için iyi olanı içsel olarak bildikleri ve bu yönde kendi iyilikleri ve doyumları için yönlendikleri inancı bulunmaktadır. Organizmik değerlendirmeyle ilgili bu içsel motivasyon tarafından yönlendirilen kişiler, otantik bir yaşam sürmekte, iyi oluş halini (well-being) deneyimlemekte ve doyum

sağlamaktadırlar. Travmatik bir olayla karşılaşmak, böyle kişiler için, daha önceki inançların ve benliğin yıkıldığı, ancak eski yapıların bugünü karşılamakta zorlanmasıyla, yeni yapıların oluşmasına izin verildiği bir şans haline dönüşmektedir. Sürekli değişim içinde olmak, buna izin vermek ve otantik bir yaşam sürmenin, sağlıklı işlevsellikteki insanı tarif ederken pek çok kuramcı tarafından vurgulanan özellikler olduğu belirtilmektedir (Joseph ve Linley, 2005). Yazarlar, travma sonrası büyüme kavramının, psikolojik iyilik hali ve otantiklik kavramlarının benzer olduğunu, büyümenin bu daha genel kavramların içinde, travmatik bir olaydan sonra ortaya çıkan bir değişimi işaret ettiğini belirtmektedirler.

Yazarlar, organizmik değerlendirme kuramını açıklarken, yukarıda aktarılan dört boyutu tek tek ele almaktadırlar (Joseph ve Linley, 2005). Bu boyutlar, yazarlar tarafından açıkça belirtilmese de, travma sonrası büyüme sürecinin aşamaları olarak ele alınmaktadır. Sürecinin birinci aşaması olan tamamlama eğiliminde, travmatik olayın kişinin o anki sayıtlılarını yıktığı ve kişinin bu olayla ilgili bilgileri bir bütüne tamamlama ihtiyacı vurgulanmaktadır. Kişilerin, ortaya çıkan yeni bilgileri anlamlandırmaya, benliklerini yeniden yapılandırmaya ve bir bütüne tamamlamaya yönelik içsel bir motivasyonları olduğu belirtilmektedir. Bu yeniden yapılandırma sırasında, olayın ortaya çıkardığı yeni bilgiler çok korkutucu görünmektedir: insan olarak çok kırılgan bir yapıya sahip olduğu, geleceğin belirsiz ve kişinin başına geleceklerin şansa dayalı olduğunun altı çizilmekte, insanın dayanma ve yok olmasının ne kadar bıçak sırtında olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bilgilerin kabullenilmesi, varoluşsal sorgulamaları da beraberinde getirmektedir. Yazarlar, travmatik yaşantılar sonrasında görülen istila (intrusion) ve kaçınmaların, bu yeni bilgilerin işlenmesi aşamasında ortaya çıktığını savunmaktadır. Bu işleme süreci belirli bir noktaya geldiğinde, kuramın ikinci boyutunda (aşamasında) belirtilen özümseme veya uyum süreçleri devreye girmektedir. Kişiler ya olayla ilgili bilgileri kendi şemalarına uydurmakta ve özümsemekte, ya da kendi şemalarını yeni bilgiler ışığında değiştirerek uyum sağlamaktadırlar. Kişilerin içsel motivasyonun, uyum sağlamak olduğu belirtilmektedir (Joseph ve Linley, 2005). Ancak uyumun olabilmesi için destekleyici bir çevrenin varlığı gerekmektedir. Kişinin özerkliğini, yeterliğini ve ilişkiselliğini (autonomy, competency and relatedness) destekleyen bir çevre, pozitif uyumu ve dolayısıyla büyümeyi ortaya çıkarmaktadır. Eğer çevresel destekler yeterli olmazsa, kişi olumsuz bir uyum da sergileyebilmektedir. Zaman zaman kişiler, olayın önemiyle yüzleşmemeyi tercih etmektedirler. Bu tür durumlarda, uyum yerine özümseme devreye girmektedir. Kişide bir değişim ortaya çıkmamakta, sayıtlıları ilerde yaşanacak bir travmatik olay karşısında güçlenmemektedir. Üçüncü aşamada, anlamlandırma önem kazanmaktadır. Travmatik yaşantıdan sonraki erken dönemde, kişiler, olayı anlamaya çalışmaktadırlar. Ne olduğunu, nasıl olduğunu ve neden olduğunu sorgulamaktadırlar. Belirli düzeyde bir anlayış ortaya çıktıktan sonra, özümseme veya uyum süreçleri yaşanmaktadır. Eğer kişi, varoluşsal bazı sorular sormaya da başlarsa, olayın önemine dikkat etmeye başlamaktadır. Bu olayın, kişinin o güne kadarki yaşam biçimiyle,

sayıtlılarıyla ve yaşam felsefesiyle ilgili neleri ima ettiği sorgulanmaktadır. Bu sorgulama, travmatik olayla ilgili bilgilerin belli bir uyum süreciyle ele alınmasını ve kişinin psikolojik yapısını yeniden bütünleştirilmesi gerektirmektedir. Bu süreçte, negatif bir uyum ortaya çıkarsa (örneğin ‘Dünya kötü bir yer ve kötü olaylar tamamen şansa bağlı olarak geliyor; ben de bunu kontrol edemem’), kişi çaresizlik ve umutsuzluk yaşayabilmektedir. Pozitif bir uyum gelişirse (örneğin ‘Kötü şeyler şansa bağlı olarak gelişebilir, ben yaşamımın her anının değerini bilmeli ve ona göre yaşamalıyım’), travma sonrası büyüme ortaya çıkmaktadır. Pozitif uyum ve önem boyutunda bir anlama ulaşma, kişileri öznel iyilikte olduğu gibi mutlu hissettirmeyebilir. Aksine, dördüncü aşamada belirli düzeyde bir olumsuz duygudurumun ortaya çıkması beklenmektedir. İnsanın kendi durumunun geçiciliğini ve değişkenliğini görmesi, onu daha üzgün yapabilmektedir. Ancak, bunun fark edilmesinin bilgeliği arttırdığı düşünülmektedir. Büyümenin sonucunda, daha derin ilişkiler, kendini daha iyi kabul etme ve manevi değerlere daha çok önem verme gibi özellikler gelişmektedir ki bunlar, psikolojik iyilik halinde de vurgulanan kavramlardır.

Joseph ve Linley (2005), travma sonrası büyümenin neden bazı kişilerde ortaya çıktığını ama diğerlerinde görülmediğini, farklı kişilik özellikleriyle ve çeşitli psikososyal değişkenlerle açıklamaktadırlar. Yazarlara göre, bu kişilik özelliklerini ve değişkenleri dört boyutta incelemek olanaklı görünmektedir. İlk boyutun, travmatik yaşantı öncesindeki dünyaya ilişkin sayıtlılarla travmatik yaşantının ortaya çıkardığı ve kişinin entegre etmesi gereken yeni bilgiler arasındaki fark olduğu belirtilmektedir. Bu farkın az olması durumunda, kişinin travmatik yaşantılardan olumsuz etkilenme olasılığı azalmaktadır. Yazarlar, tamamen işlevsel (fully functioning) bir kişinin, travmatik olaylar karşısında tamamen korunaklı bir durumda olduğunu, ancak böyle bir kişinin sadece hipotetik olarak var olabileceğini belirtmektedir. Dolayısı ile herkesin travmatik bir yaşantı sonrasında olumsuz etkilenme ve diğer yandan da büyüme olasılığı bulunmaktadır. İkinci boyutun, travmatik yaşantı öncesindeki kişilik özellikleriyle ilişkili olduğu öne sürülmektedir. Organizmik değerlendirme sürecinin ortaya çıkabilmesi için, kişinin özerklik, yeterlik ve ilişkiselliğinin ifade ediliyor olması ve bu ihtiyaçlarının karşılanmış olması gerektiği belirtilmektedir. Eğer çocuklukta ve ergenlikte bu boyutlardaki gelişim sağlıklı bir şekilde ortaya çıktıysa, bu kişilerin travmatik yaşantılar karşısında dirençli olmalarını sağlamaktadır. Bu özellikler yerine, kişiler toplumun geneline uyan ve kendi biricikliğini ifade etmeyen davranış yönelimleri (generalized orientations of acting) geliştirirse, yüksek bir nörotisizm/kaygı düzeyine sahip olmakta ve travmatik yaşantılardan olumsuz etkilenme riskini taşımaktadırlar. Üçüncü boyutta, travmatik olayla karşılaşıldığında, kişinin istemli olarak bir değerlendirme sürecine (effortful appraisal) girmesi gerektiği ve böylelikle organizmik değerlendirme süreçleriyle (özerklik, yeterlik ve ilişkisellik) uyumluluk göstermesi gerektiği belirtilmektedir. Bu noktada çevresel destek kaynaklarının organizmik değerlendirme süreçlerini desteklemesinin, bu istemli değerlendirme sürecine olumlu katkı yapacağı belirtilmektedir. Travmatik büyümenin ortaya çıkmasıyla ilgili

dördüncü boyutun, travmatik yaşantı sonrasındaki çevresel özelliklerle ilişkili olduğu belirtilmektedir. Joseph ve Linley'e (2005) göre, travmatik yaşantı sonrasındaki çevresel koşullar özerklik, yeterlik ve ilişkiselliği desteklediği ölçüde, travma sonrası büyümenin ortaya çıkması o kadar olanaklı olmaktadır. Yazarlar, sosyal destek mekanizmalarının bu çevresel desteğin sağlanmasında bir aracı değişken olabileceğini belirtmektedir.

Sonuç

Tedeschi, Park ve Calhoun (1998), travmatik yaşantılar sonrasında yaşanan olumsuz değişiklikleri incelemenin yanında, ortaya çıkabilecek olumlu gelişmelerin de incelenmesi ve ele alınması gerektiğini, aksi halde yaklaşımların tek taraflı ve eksik olacağını belirtmektedirler.

Travmatik yaşantıların sonuçlarının anlaşılmasında, yakın döneme kadar baskın olan yaklaşımın, travma sonrası stres belirtilerini ve/veya TSSB'yi anlamaya yönelik çalışmalar ortaya çıkardığı gözlenmektedir. Travmatik yaşantılardan sonra ortaya çıkan olumlu değişimlerin ve travma sonrası büyümenin psikoloji alanındaki araştırmacıların ve kuramcılarının dikkatini çekmesi göreceli olarak yeni olarak nitelendirilmektedir. Hem travma sonrası stres belirtilerini hem de travma sonrası büyümeyi bütüncül bir şekilde araştırmayayönelik çalışmaların ise, henüz emekleme döneminde olduğu gözlenmektedir (Dürü, 2006; Yılmaz, 2006).

Tedeschi ve Calhoun'un (1998) işlevsel betimsel modelinde ruminasyonun (olayı tekrara tekrar yaşamanın) önemli olduğu vurgulanmakta, kaçınma ve aşırı fiziksel uyarılmışlık hali ele alınmamaktadır. Joseph ve Linley (2005), travma sonrası büyümeyi açıklamaya yönelik kuramların içinde travma sonrası belirtileri açıklamaya yönelik kavramların da olması gerektiğini belirtmekte ve bu kavramları modellerinde vurgulamakta, ancak görgül bir araştırmayla desteklememektedirler. Travma sonrası büyümenin, travma sonrası stres belirtileriyle birlikte ele alınmasıyla travmatik yaşantılardan sonra kişilerin verdiği tepkilerin daha bütünsel olarak anlaşılması olanaklı olacaktır. Dürü'nün (2006) araştırmasında da aktarıldığı gibi, travma sonrası stres belirtileri ve travma sonrası büyüme ilişkili görünmektedir.

Travma sonrası stres belirtileri ve travma sonrası büyümenin birlikte ele alınmasının, travmatik olaylar sonrasında yürütülecek psikolojik müdahalelerin şekillendirilmesinde de önemli olduğu düşünülmektedir. Travma sonrası stres belirtilerini arttıran veya azaltan değişkenlerin bilinmesi, belirtilerin azaltılmasına yönelik müdahalelerde etkililiği artıracak bir faktör olarak görülmektedir. Benzer şekilde, kişilerin travmatik bir olayla karşılaştıktan sonra büyüme potansiyellerinin fark edilmesi ve uygulamalarda bu büyümeyi destekleyen değişkenlerin bilinmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Genel olarak travma sonrasındaki tepkileri pozitif veya negatif yönde yordadığı belirlenen değişkenlerin, travma sonrasındaki psikolojik müdahaleler şekillendirilirken ele alınması önemli görünmektedir.

Sonuç olarak, travmatik yaşantılardan sonra ortaya çıkabilecek tüm tepkileri bütünsel olarak ele almanın hem kuramsal hem de uygulama açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Yazar Notları

Bu makale, yazarın “Travma Sonrası Stres Tepkileri ve Travma Sonrası Büyümenin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi ve Bir Model Önerisi” isimli 2006 tarihli doktora tezinin bazı bölümlerinin güncelleştirilmesine dayanmaktadır.

Teşekkür

Tez danışmanım Prof. Dr. Gonca Soygüt’e tez sürecindeki katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

Kaynakça

Antonovsky, A. (1987). *Unrevealing the mystery of health: How people manage stress and stay well*. San Fransico: Jossey-Bass.

APA (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013). *Ruhsal bozuklukların tanısai ve sayımsal elkitabı, Beşinci Baskı (DSM-5), Tanı ölçütleri başvuru elkitabı*. Hekimler Yayın Birliği: Ankara.

Bayraktar, S. (2008). Kanser hastalarında travma sonrası gelişim olgusunun ve etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Üniversitesi.

Bayraktar, S. (2011). Trafik kazası geçirmiş kişilerde travma sonrası stres belirtileri ve travma sonrası gelişim ile ilişkili değişkenlerin incelenmesi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul Üniversitesi.

Biröl, A. S. (2004). Motorlu taşıt kazalarından sonraki stres düzeyi ve strese bağlı gelişme olgusunun yordayıcı değişkenleri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Brewin, C. R., Andrews, B. & Valentine, J. D. (2000). Meta-analysis of risk factors for posttraumatic stress disorder in trauma-exposed adults. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 68*, 748-766.

Calhoun, L. G. & Tedeschi, R. G. (1998). *Posttraumatic growth: Future directions*. Ed. R. G. Tedeschi, C. L. Park ve L. G. Calhoun. *Posttraumatic growth: Positivechanges in the aftermath of crisis*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Christopher, M. (2004). A broader view of trauma: A biopsychosocial-evolutionary view of the role of the traumatic stress response in the emergence of pathology and/or growth. *Clinical Psychology Review, 24*, 75–98.

Dünya Sağlık Örgütü (1992). *Ruhsal ve davranışsal bozukluklar sınıflandırması (ICD-10)*. Cenevre: Dünya Sağlık Örgütü.

Dürü, Ç. (2006). Travma sonrası stres belirtileri ve travma sonrası büyümenin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi ve bir model önerisi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Hacettepe Üniversitesi.

Elçi, Ö. (2004). Otizmi olan çocuk ailelerinde sosyal destek, stres düzeyi ve başa çıkma stratejilerinin, travma sonrası büyüme ve tükenmişliği yordama düzeyi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Freedy, J. R, Kilpatrick, D. G. & Resnick, H. S. (1993). Natural disasters and mental health: Theory, assessment, and intervention. Ed. R. Allen. Handbook of post-disaster interventions (Special issue). *Journal of Social Behaviour and Personality*, 8, 49-103.

Gizem, C. (2012). Yetişkinlerde travmatik yasin ve travma sonrası büyümenin psikososyal belirleyicileri. Hacettepe Üniversitesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.

Şakiroğlu, M. (2011). 1999 Düzce depremini yaşayanlarda depremin muhtemel olumlu etkileri: Depreme önlem alma davranışı ve travma sonrası gelişim. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Güneş, H. (2001). 1999 Marmara depremini yaşayan yetişkinlerde stres düzeyi, başa çıkma stratejileri, strese bağlı gelişme olgusu ve ilgili faktörlerde cinsiyet farklılıkları. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Janoff-Bulman, R. (1992). *Shattered Assumptions*. New York: Free Press.

Janoff-Bulman, R. (2004). Posttraumatic growth: Three explanatory models. *Psychological Inquiry*, 15, 30-34.

Jayawickreme E., ve Blackie, L. E. R. (2014). Post-traumatic Growth as Positive Personality Change: Evidence, Controversies and Future Directions. *European Journal of Personality*, 28, 312-331.

Joseph, S. & Linley, P. A. (2005). Positive adjustment to threatening events: An organismic valuing theory of growth through adversity. *Review of General Psychology*, 9, 262-280.

Joseph, S. (2009). Growth following adversity: Positive psychological perspectives on posttraumatic stress. *Psychological Topics*, 18, 335-344.

Kamu, T. (2013). Kalp krizi geçirmiş bireylerde travma sonrası gelişim ile öz duyarlılık arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Bilim Üniversitesi.

Karancı, N. (2005). Travma-sonrası gelişim ve yordayıcı faktörler. *Uluslararası Ruhsal Travma Toplantıları IV, Özet Kitabı*.

Kardaş, F. (2013) Van depremini yaşayan üniversite öğrencilerinin travma sonrası stres travma sonrası büyüme ve umutsuzluk düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Kesimci, A. (2003). Meme kanseri hastalarda depresyon ve umutsuzluğun yordayıcıları olarak, algılanan destek, başa çıkma yolları ve strese bağlı gelişim. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

- Keskin, S. (2013). Travmatik bir yaşantı olarak boşanma: Aile içi şiddet, travmatik stres ve sosyal desteğin travma sonrası büyüme ile ilişkisi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara Üniversitesi.
- Kobasa, S. C. (1979). Stressful Life Events, Personality, and Health: An Inquiry into Hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 1-11.
- Linley, P. A. & Joseph, S. (2004). Positive change following trauma and adversity: A review. *Journal of Traumatic Stress*, 17, 11-21.
- Linley, P. A. (2003). Positive adaptation to trauma: Wisdom as both process and outcome. *Journal of Traumatic Stress*, 16, 601-610.
- Linley, P. A., ve Joseph, S. (2011). Meaning in Life and Posttraumatic Growth. *Journal of Loss and Trauma*, 16, 50-159.
- O'Leary, V. E. & Ickovics, J. R. (1995). Resilience and thriving in response to challenge: An opportunity for a paradigm shift in women's health. *Women's Health: Research on Gender, Behavior, and Policy*, 1, 121-142.
- Sarısoy, G. (2012). Travma sonrası büyümenin derecesinin ve travma sonrası büyümeyi yordayan etkenlerin meme kanseri hastalarında incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Hacettepe Üniversitesi.
- Schaefer, J. A. & Moos, R. H. (1992). Life crises and personal growth. Ed. B. N. Carpenter. *Personal coping, theory, research, and application*. Westport, CT: Praeger.
- Schaefer, J. A. & Moos, R. H. (1998). The context for posttraumatic growth: Life crises, individual and social resources, and coping. Ed. R. G. Tedeschi, C. L. Park ve L. G. Calhoun. *Posttraumatic growth: Positive changes in the aftermath of crisis*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Tedeschi, R. G. & Calhoun, L. G. (1995). *Trauma and transformation: growing in the aftermath of suffering*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Tedeschi, R. G. & Calhoun, L. G. (1996). The Post-Traumatic Growth Inventory: Measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress*, 9, 455- 471.
- Tedeschi, R. G. & Calhoun, L. G. (2004). Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry*, 15, 1-18.
- Tedeschi, R. G. (2002). *Posttraumatic growth: Clinical applications*. alışma grubu. Türk Psikologlar Derneği: Ankara.

Tedeschi, R. G., Park, C. L., & Calhoun, L. G. (1998). Posttraumatic growth: Conceptual issues. Ed. R. G. Tedeschi, C. L. Park ve L. G. Calhoun. *Posttraumatic growth: Positive changes in the aftermath of crisis*. London:Lawrence Erlbaum Associates.

Tennen, H. & Affleck, G. (1998). Personality and transformation in the face of adversity. Ed. R. G. Tedeschi, C. L. Park ve L. G. Calhoun. *Posttraumatic growth: Positive changes in the aftermath of crisis*. Mahwah, NJ: LawrenceErlbaum Associates.

Tüfekçi, S. (2011). Trafik kazası geçirmiş kişilerin dünyaya ilişkin varsayımları, travma sonrası stres belirtileri ve travma sonrası gelişim düzeylerinin incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Maltepe Üniversitesi.

Vazquez, C., Cervellon, P., Perez-Sales, P., Vidales, D. & Gaborit, M. (2005). Positive emotions in earthquake survivors in El Salvador (2001). *Anxiety Disorders*, 19,313-328.

Werner, E. E. (1989). High-risk children in young adulthood: A longitudinal study from birth to 32 years. *American Journal of Orthopsychiatry*, 59, 72-81.

Yılmaz, B. (2006). Arama-kurtarma çalışanlarında travma sonrası stres belirtileri ve travma sonrası büyüme ile ilişkili değişkenler. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Ankara Üniversitesi.

YAYIM ALANI, YAZIM KURALLARI ve YAZILARIN DEĞERLENDİRME SÜRECİ

YAYIM ALANI

Dergi, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde yapılan bilimsel nitelikli çalışmaları yayımlar.

YAZIM KURALLARI

1. Çalışmalar 5000 ile 7000 kelime arasında olmalıdır.
2. Türkçe çalışmalarda İngilizce, İngilizce çalışmalarda Türkçe özet eklenmelidir. Özet, makalenin sonunda kaynaklardan önce ve 800 – 1000 kelime uzunluğunda olmalıdır.
3. Gönderilecek çalışmaların daha önce yurt içi veya yurt dışında herhangi bir yerde yayımlanmamış olması gerekir. Fakat bilimsel toplantılarda (kongre, sempozyum, seminer vb.) sunulan ve tam metni yayımlanmamış bildiriler, sunulduğu yer ve tarih belirtilmek şartıyla kabul edilir.
4. Yazıların manyetik ortamda (CD/DVD) veya elektronik posta ile gönderilmesi gerekmektedir.
5. Yazılar; Microsoft Word'de tek satır aralığı, Times New Roman ve 12 punto; kâğıt ölçüsü A4 olacak şekilde hazırlanmalıdır. Metin içinde yer alacak şekiller ve tabloların bu ölçülere uyması gerekmektedir.
6. Türkçe çalışmalarda, yazının başlığı ve yazar ad(lar)ının altında 150 – 200 kelimelik bir Türkçe öz ve anahtar kelimeler yer almalı; bunu takiben İngilizce başlık, öz ve anahtar kelimeler verilmelidir. İngilizce çalışmalarda, yazının başlığı ve yazar ad(lar)ının altında 150 - 200 kelimelik bir İngilizce öz ve anahtar kelimeler yer almalı; bunu takiben Türkçe başlık, öz ve anahtar kelimeler verilmelidir. Her iki öz de tek satır aralığı ve 8 punto ile yazılmalıdır. Anahtar kelimeler, 4 - 7 kelime arasında olmalıdır.
7. Kaynaklara göndermeler dipnotlarla veya metnin içinde açılacak ayrıçlarla yapılabilir.
8. Makalede yer alan ekler, metodolojik ayrıntıları ve ek bilgileri içermelidir. Birden fazla ek olduğu durumda EK A, EK B başlıkları kullanılmalıdır. Eklere kaynaklardan sonra yer verilmelidir. Makalenin tamamı için okuyucuya bilgi verecek mahiyette ve makale başlık sayfasında yer alması uygun görülen 20 – 25 kelimelik kısa anlatım, özet bölümünün ardından yazılmalıdır.
9. Yazarın akademik unvanı, görevi, bağlı bulunduğu kuruluş elektronik posta (elmek) adresi ilk sayfanın altına 8 puntoluk dipnotla yazılmalıdır.
10. Yazının anlaşılmasını kolaylaştıran kısa bilgiler, 20 kelimeyi geçmeyecek şekilde ve her sayfa için en fazla bir tema olmak üzere altı çizilerek belirtilmelidir.
11. Tablo ve şekillere başlık ve sıra numarası verilmeli, başlıklar tablo ve şekillerin altında yer almalı, kaynaklar ise başlık satırının altına yazılmalıdır.
12. Denklemlere sıra numarası verilmelidir. Sıra numarası yay ayrıç içinde ve sayfanın sağ tarafında yer almalıdır.
13. Öneri yazıları A-4 veya 8.5"x11" boyutundaki kağıda 1.5 aralıklı olarak yazılmalıdır. Yazılar okunabilecek koyulukta basılmalı ve çoğaltılmalıdır. Sayfa kenar boşlukları üst: 3cm, alt: 3cm; sol: 3,5 cm, sağ: 2,5 cm olmalıdır. Sayfaların altına sağ köşesine sayfa numarası konmalıdır. Font büyüklüğü en az 10 punto olmalıdır.
14. Öneri yazısının ilk sayfasında yazının başlığı, yazarların adları ve kurumları, öz ve anahtar kelimeler (en az 3, en çok 7) bulunmalıdır. Yazı başlığı, öz ve anahtar kelimeler, hem Türkçe hem de İngilizce olarak verilmelidir. Yazışmaların yapılacağı adres dipnot ile belirtilmeli ve yazarın açık posta adresi yanında, varsa faks numarası ve elektronik posta adresi de verilmelidir. İlk sayfada ayrıca, dipnot olarak çalışmayı destekleyen kuruluşlar, vb. de belirtilebilir.
15. Öz, derleme ve araştırma makaleleri için 200 ve editöre mektup için 50 kelimeyi aşmamalıdır. Özde denklemler, atıf, standart dışı kısaltmalar, vb. yer almamalıdır.
16. Yazı, Giriş bölümüyle ikinci sayfadan başlamalı ve uygun bölümlere ayrılmalıdır. Bölümler, ardışık olarak numaralandırılmalıdır. Bölüm başlıkları numaralarıyla birlikte büyük harflerle ("1. GİRİŞ" şeklinde) yazılmalıdır. Gerekli durumlarda bölümler alt bölümlere ayrılabilir. Alt bölümler, her bölüm içinde bölüm numarası da kullanılarak "1.1", "1.2" şeklinde numaralandırılmalıdır. Alt bölüm başlıkları

numaralarıyla birlikte her kelimenin ilk harfi büyük olacak şekilde sola dayalı olarak yazılmalıdır. Son bölüm, Sonuç(lar)/Tartışma bölümü olmalı ve bu bölümü takiben Kaynakça ile varsa Teşekkür ve Ekler yer almalıdır. Not: İsteğe bağlı olarak şekil listesi ve tablo listesi kaynakçadan hemen önce verilebilir.

17. Öneri yazılar, şekil ve tablolar dahil, 40 sayfayı ve editöre mektuplar 10 sayfayı aşmamalıdır.

18. Notasyon (işaretlerle gösterim) ve kısaltmalar ilgili bilim alanının standart notasyon ve kısaltmaları olmalı veya metin içinde ilk geçtiği yerde tanımlanmalıdır. Gerekli durumlarda, notasyon ve kısaltmalar Giriş bölümünde veya bu bölümü izleyen ayrı bir bölüm içinde verilebilir.

19. Tüm çizimler, haritalar, grafikler, fotoğraflar, vb. şekil olarak değerlendirilmelidir. Her şeklin bir örneği öneri yazısına eklenmelidir. Baskıya hazır özgün şekiller yazı basıma kabul edildikten sonra gönderilmelidir. Şekiller, ardışık olarak numaralandırılmalıdır. Bunlara metin içinde "Şekil 1." şeklinde atıfta bulunulmalıdır. Her bir şekil için uygun bir başlık kullanılmalı ve başlık şeklin altına numarasıyla birlikte yazılmalıdır.

20. Tablolar ardışık olarak numaralandırılmalıdır. Tablolara metin içinde numaralarıyla "Tablo 1." şeklinde atıfta bulunulmalıdır. Her bir tablo için uygun bir başlık kullanılmalı ve bu başlık tablonun üzerine numarasıyla birlikte yazılmalıdır.

21. Başka eserlere yapılan atıflar aşağıdaki iki şekilden biri tercih edilerek gösterilebilir:

A. Metin içinde başka eserlere yapılan atıflar;

- Yazar soyadı, yıl ve sayfa kullanılarak "(Yazar, 2010, s.15)" şeklinde yapılmalıdır.
- İki yazarlı eserlerde iki yazarın soyadı "(Yazar ve Yazar, 2009, s.135)" şeklinde kullanılmalıdır.
- Daha çok yazarlı eserler, yalnızca ilk yazarın soyadı verilerek "Yazar vd." şeklinde ve yine benzer biçimde yıl ve sayfa numarası yazılarak kullanılmalıdır.
- Birebir alımlar "...” işareti ile ve 10 punto yazılacaktır.

Örnek:

Kontrol ortamı (çevresi); kurumsal (örgütsel) biçimler bütünüün örgütteki insanların kontrol bilincine yansımını ifade eder.(Erdoğan, 2005, s.92)

B. Yukarıdaki yöntem benimsemeyen ise atıflar dipnot yönteminde ve aşağıdaki kurallara göre yapılır:

- Kitap dipnotta ilk kez tanıtılırken, sırasıyla şu bilgileri vermek gerekir:

Yazar adı-soyadı (ilk harf büyük); Kitap başlığı (ilk harfler büyük); Kitabın yayım bilgileri (İlk kez basılmamış ise baskı sayısı, basıldığı şehir, yayınevi, yayın yılı) ve (eğer alıntı yapılmış ise alıntının) ve sayfa numarası (tek sayfadan alıntı ise s.95 şeklinde, birden fazla sayfadan ise ss. 95-98 şeklinde gösterilir).

Örnek:

Kontrol ortamı (çevresi); kurumsal (örgütsel) biçimler bütünüün örgütteki insanların kontrol bilincine yansımını ifade eder.

- Bir dergideki makale dipnotta ilk kez tanıtılırken, sırasıyla şu bilgileri vermek gerekir: Yazar adı-soyadı; Makalenin başlığı; Derginin adı; Dergiye ait bazı yayım bilgileri (Cilt no.su + Sayı no.su + Ay ve yıl + sayfa no.su).
- İnternetteki belgelerin gösterimi şu şekilde yapılır:

“Son Yazarın Adı-Soyadı; “Belgenin Başlığı”; Tüm Eserin Başlığı, Belge Tarihi ya da Belgenin Son Güncellenme Tarihi, Adres, Sayfa ve parantez içinde Erişim Tarihi.

- Bütün kaynaklar için geçerli olmak üzere; aynı kaynağa ikinci ve sonraki başvurular yazarın soyadı ve sayfa numarasını göstermek yeterlidir.

- Birebir alımlar “...” İşareti ile ve 10 punto yazılacaktır.

22. Açıklama Dipnotu:

Bilgi ve açıklama dipnotu sayfa altında ve (*) işareti ile gösterilir. Açıklama dipnotlarının gereğinden fazla verilmemesi gerekmektedir.

23. Kaynakça yazımında aşağıdaki hususlara dikkat edilecektir:

- “KAYNAKÇA” başlığı sola hizalı, tüm harfleri büyük, kalın yazılmalıdır.
- Atıfta bulunulan eserler “Kaynakça” bölümünde ilk yazarın soyadına göre alfabetik liste olarak sıralanmalıdır.
- İlk yazarı aynı olan eserlerde sıralamayı belirlemek için sırasıyla ikinci ve daha sonra gelen yazarların soyadları kullanılmalıdır.
- Tüm yazarları aynı olan eserler yılına göre eskiden yeniye doğru sıralanmalıdır.
- İlk yazarı ve yılı aynı olan üç ve daha fazla yazarlı eserler de aynı şekilde ayrılmalıdır.
- Kaynakçada tüm yazarların soyadları ve diğer adlarının ilk harfleri yer almalıdır.

YAZILARIN DEĞERLENDİRME SÜRECİ

1. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi’nde, en az 2 (iki) hakem tarafından incelenip "Yayımlanabilir" oluru alınmış bilimsel makaleler yayımlanır.
2. Hakemler yazıları; özgünlük, bilimsel katkı, ilgili literatürden yararlanma düzeyi, bilimsel makale hazırlama düzenine uygunluk, (varsa) alan araştırmasında kullanılan yöntem ve bulguları, üslup ile önemli buldukları diğer unsurlar açısından değerlendirerek yazılı görüşlerini Yayın Kuruluna iletirler.
3. Hakemler tarafından düzeltme talep edilirse düzeltmelerin Yayın Kurulunun uygun gördüğü sürede tamamlanıp tekrar gönderilmesi beklenir. Düzeltilmiş makaleler yeniden hakemlerin görüşüne sunulabilir.
4. “Yayımlanabilir” kararı verildikten sonra yazı yayım sırasına alınır ve bu durum yazar(lar)a bildirilir.
5. Dergide örnek olay incelemeleri, raporlar, bilimsel etkinlikler hakkında haberler, kitap tanıtım ve eleştirileri, yayım duyuru ve özetleri, önceden yazılmış bir makaleye getirilen ekler, eleştiri ve yorumlar, yanıtlar ve eleştirilere cevaplar da yer alabilir.
6. Bilimsel makalelerden ayrı yayımlanacak bu tür yazıların dergide yayımlanması ile ilgili karar, Hakem raporu aranmaksızın Yayın Kurulu tarafından verilir.
7. Dergiye gönderilen tüm yazılar önce Yayın Kurulu tarafından ön değerlendirmeye alınır. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi kapsamında yer alması öngörölmüş konular ile doğrudan ilişkili olmayan ya da bilimsel bir yazı biçiminde içerik ve şekil açısından uygun olmayan yazılar, Yayın Kurulu tarafından hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da ilgili değişiklik önerilerinde bulunulur.
8. Bilimsel çalışmalar, Türkçe veya İngilizce hazırlanabilir.
9. Yayımlanacak makalelerde esasa ilişkin olmayan düzeltmeler yapılabilir.
10. Makalesi yayımlanan yazarlara telif ücreti ödenmez.
11. Makalesi yayımlanan yazara makalesinin yayımlandığı sayıdan üç adet dergi gönderilir. Makalelerin yazarları ve makaleleri değerlendiren hakemlerin isimleri karşılıklı olarak gizli tutulur.